

**Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы
Туйкә авыл жирлеге Советы карары**

Туйкә авылы

№ 43-1

12 октябрь, 2012 ел

Азнакай муниципаль районы
Туйкә авыл жирлеге территорииесен
төзекләндерү өтгөйдәләре турында

Россия Федерациясе Конституциясе, «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 131-ФЗ номерлы Федераль закон, Россия Федерациясе Региональ үсеш министрлыгының «Муниципаль берәмлекләрнең территорияләрен төзекләндерү буенча нормалар һәм өтгөйдәләр эшләү буенча методик күрсәтмәләр раслау турында» 2011 елның 27 декабрендәге 613 номерлы боерыгы, Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы Туйкә авыл жирлеге уставы нигезендә Туйкә авыл жирлеге Советы карар кабул итте:

1. Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы Туйкә авыл жирлеге территорииесен төзекләндерү өтгөйдәләрен (кушымта) расларга.
2. Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы «Туйкә авыл жирлеге» муниципаль берәмлеке вәкиллекле органының «Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы Туйкә авыл жирлеге территорииесенде чисталык һәм тәртип саклауның тышкы төзекләндерү өтгөйдәләре турында» 2007 елның 30 мартандагы 40 номерлы карарын көчен югалткан дип танырга.
3. Элеге каарны Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы Туйкә авыл жирлеге мәгълүмат стендларында халыкка белдерергә.
4. Элеге каар үтәлешен контролльдә тоту буенча үземне җаваплы итеп билгелим.

Рәис:

Т.С.Галиев

**АЗНАКАЙ МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫ
ТҮЙКЭ АВЫЛ ЖИРЛЕГЕ ТЕРРИТОРИЯСЕН
ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ КАГЫЙДӘЛӘРЕ**

1 БҮЛЕК. ГОМУМИ НИГЕЗЛӘМӘЛӘР

1.1. Түйкэ авыл жирлеге территориясен төзекләндерү кагыйдәләре (алга таба – Кагыйдәләр) куркынычсыз, уңайлы һәм күркәм авыл тирәлеген булдыру өчен төп параметрларны һәм төзекләндерү элементларының зарури минималь күшүлмасын билгели, тышкы төзекләндерү өлкәсендә бердәм һәм үтәү өчен мәжбүри булган кагыйдәләрне һәм таләпләрне билгели, физик затлар өчен дә, юридик затлар өчен дә авыл жирлеге территорияләрен карап тоту тәртибен ачыкый.

1.2. Кагыйдәләр территорияләрне төзекләндерү, төзекләндерелгән территорияләрне эксплуатацияләү буенча чараларны проектлаганда, аларга контролълекне гамәлгә ашырганда кулланылырга мөмкин.

1.3. Кагыйдәләр Түйкэ авыл жирлеге территориясендә торучы һәм (яки) үзенец эшчәнлеген гамәлгә ашыручы органнар, оешмалар, берләшмәләр һәм үзләренең оешу-хокукый формасы һәм кайсы ведомствоның булуына бәйсез рәвештә бүтән юридик затлар, шулай ук гражданнар һәм вазыйфаи затлар тарафыннан үтәү өчен мәжбүри булып тора.

1.4. Әлеге Кагыйдәләрдә түбәндәге норматив документларга сылтамалар кулланылды:

СП 51.13330.2011 «СНиП 23-03-2003. Тавыштан яклау».

СП 17.13330.2011 «СНиП II-26-76. Түбәләр. Проектлау нормасы».

СП 20.13330.2011 «СНиП 2.01.07-85*. Басымнар һәм йогынтылар».

СНиП 2.01.15-90 «Территорияләрне, биналарны һәм корылмаларны куркынычлы геологик процесслардан инженер саклау».

СП 31.13330.2010 «СНиП 2.04.02-84*. Су белән тәэммин итү. Тышкы чөлтәрләр һәм корылмалар.

СП 32.13330.2010 «СНиП 2.04.03-85. Канализация. Тышкы чөлтәрләр һәм корылмалар»

СП 34.13330.2010 «СНиП 2.05.02-85*. Автомобиль юллары»

СП 42.13330.20011 «СНиП 2.07.01-89*. Шәһәр һәм авыл жирлекләрен планлаштыру һәм төзеп тутыру».

СанПиН 42-128-4690-88 «Торак урыннар территорияләрен карап тотуның санитар нормалары».

СНиП 21-01-97* «Биналарның һәм корылмаларның янгын куркынычсызлыгы».

СП 52.13330.2011 «СНиП 23-05-95*. Табигый һәм ясалма яктырту».

СН 541-52 «Шәһәрләрне, бистәләрне һәм авыл торак пунктларын тышкы яктан яктыртуны проектлау буенча күрсәтмә».

СП 59.13330.2010 «СНиП 35-01-2001. Биналарның һәм корылмаларның аз

хәрәкәтләнүче халық төркемнәре өчен мөмкинлекле булуы».

СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200-03 «Предприятиеләрнең, корылмаларның һәм бүтән объектларның санитар-саклык зоналары һәм санитар классификациясе».

СанПиН 2.1.5.980-00 «Өслек суларын саклауга карата гигиена таләпләре».

ГОСТ Р 52289-2004 «Юл хәрәкәтен оештыруның техник чаралары».

ГОСТ 26804-86 «Барьер тибындагы металл юл коймалары».

ГОСТ Р 52290-2004 «Юл билгеләре. Гомуми техник таләпләр».

ГОСТ Р 51256-99 «Юл тамгасы».

ГОСТ Р 52044-2003 «Тышкы реклама чараларына гомуми техник таләпләр. Урнаштыру кагыйдәләре».

1.5. Элеге Кагыйдәләрдә тиешле билгеләмәләре белән түбәндәгә терминнар кулланыла:

Территорияне төзекләндерү – инженер әзерлек һәм куркынычсызлык тәэмин итү, яшелләндерү, түшәмәләр урнаштыру, яктырту, кече архитектура формаларын һәм монумент сәнгате объектларын урнаштыру буенча чаралар комплексы.

Территорияне төзекләндерү элементлары – төзекләндерүнен жыелма өлеше буларак кулланыла торган декоратив, техник, планлаштыру, конструктив жайламалар, үсемлек компонентлары, жиһазлауның һәм бизәүнен төрле төрләре, кече архитектура формалары, капиталь һәм стационар булмаган корылмалар, тышкы реклама һәм мәгълумат.

Төзекләндерү элементларын нормага салу комплексы – авыл жирлеге территориясендә куркынычсыз, уңайлы һәм күркәм тирәлек булдыру өчен кирәклө төзекләндерү элементларының минималь күшүлмасы.

Төзекләндерү элементларын нормага салу комплексы жирле нормалар һәм Авыл жирлеге территориясен төзекләндерү кагыйдәләре составында билгеләнә.

Территорияне төзекләндерү объектлары – төзекләндерү эшчәнлеге гамәлгә ашырыла торган авыл жирлеге территорияләре: мәйданчыклар, ишегаллары, кварталлар, вазыйфаи-планлаштыру берәмлекләре, шулай ук бердәм шәһәр төзү регламентациясе (саклык зоналары) яки визуаль-тирәлекле кабул итү (төзелмәләре булган мәйдан, чиктәш территориясе һәм төзеләмәләре булган урам) принципы буенча аерып чыгарыла торган территорияләр, авыл жирлегенең башка территорияләре.

Территорияне төзекләндерүне нормага салу объектлары – Территорияне төзекләндерү кагыйдәләрендә алар өчен түбәндәгеләр билгеләнә торган авыл жирлеге территорияләре: төзекләндерү элементларын нормага салу комплексы, аларны әлеге территориядә урнаштыру кагыйдәләре. Мондый территорияләр булып түбәндәгеләр торырга мөмкин: төрле вазыйфаи билгеләнештәге мәйданчыклар, жәяүлеләр өчен коммуникацияләр, юллар, ижтимагый тирәлекләр, ижтимагый, торак төзелеше урыннары һәм зоналары, житештерү төзелешенең санитар-саклык зоналары, рекреация объектлары, торак пунктының урам-юл челтәре, инженер коммуникацияләрнең техник (сак-

эксплуатация) зоналары.

Территорияләрне жыештыру – житештерү һәм куллану калдыкларын, башка чүпне жыюга, калдыкларның махсус билгеләнгән урыннарына чыгаруга бәйле эшчәнлек төре, шулай ук халыкның экологик һәм санитар-эпидемиологик иминлеген һәм әйләнә-тирә мохитне саклауны тәэммин итүгә юнәлдерелгән бүтән чарапар.

Ташландык транспорт чарасы – милекчесе тарафыннан алты һәм аннан күбрәк айлык срокка башка затларның аннан ирекле файдалана алын чикләми торган торышта (ишекләре, кузовның тәрәзә элементлары, кузовның башка төрле элементлары булмавы, ишекләренең бикләнмәве, ишекләрен бикләү мөмкинлеге булмавы сәбәпле h.б.) калдырылган, шулай ук билгеләнеше буенча файдалану мөмкинлеге булмау билгеләренә ия булган (тәгәрмәчләре тишелгән, тәгәрмәчләре яки башка төрле конструктив детальләре юк һәм башкалар) һәм шул ук вакытта уртак файдалана торган (йорт яны территорияләрендә), транспорт чарапарын саклау өчен билгеләнмәгән (транспорт чарапарын урнаштыру өчен махсус билгеләнгән урыннардан читтә) урыннарда торган яки озак вакыт дәвамында (алты ай һәм аннан да күбрәк) транспорт чарапарын урнаштыру өчен махсус билгеләнгән урыннарда (парковкаларда, парковкага күя торган урыннарда, түләүле автотукталышларда, гаражлардан яки техника саклау өчен билгеләнгән башка төрле биналардан, урыннардан тыш) торучы һәм транспорт белән үтәргә, жәяүлеләргә йөрөргә, территорияне жыештырырга, ашыгыч хезмәт күрсәтүче автомашиналарның, башка төрле махсус транспортларның, чүп жыючи машиналарның подъездларга, чүп контейнерларына үтеп керүенә комачаулыг торган һәм (яки) Жирлек территориясен төзекләндерү қагыйдәләрен бозып урнаштырылган транспорт чарасы. Ташландык транспорт чарасы, транспорт белән үтәргә, жәяүлеләргә йөрөргә, территорияне жыештырырга, ашыгыч хезмәт күрсәтүче автомашиналарның, башка төрле махсус транспортларның, чүп жыючи машиналарның подъездларга, чүп контейнерларына үтеп керүдә булган каршылыklарны бетерү, шулай ук потенциаль террорчылык куркынычын юкка чыгару максатларында билгеләнгән тәртиптә эвакуацияләнергә тиеш.

Транспорт чарапарын урнаштыру өчен махсус билгеләнгән урыннар – законнарга туры китереп оештырылган автомобиль тукталышы урыннары, гаражлар, төзәтә торган осталанәләр һәм техника саклау (техникага хезмәт күрсәту) өчен билгеләнгән башка төрле биналар, урыннар; Министрлар Советы – Россия Федерациясе Хөкүмәтенең «Юл йөрү қагыйдәләре турында» 1993 елның 23 октябрендәге 1090 номерлы карапы белән расланган Россия Федерациясе Юл йөрү қагыйдәләре нигезендә билгеләнгән парковкалар (парковкага кую урыннары).

Йорт яны территориясе – торак күпфатирлы бинага чиктәш булып торучы, яшелләндерү элементларын, керә торган урыннарга жәяүләп керә торган, йортка транспорт белән килә торган юлларны, әлеге йортта яшәүчеләр өчен мәйданчыklарны (балалар өчен, спорт, ял итү, контейнерлар, этләрне йөртеп керү өчен) һәм йортка хезмәт күрсәту, аны эксплуатацияләү һәм

төзекләндерү өчен билгеләнгән бүтән объектларны үз эченә алган жир кишәрлеге.

Йорт хайваны – физик яки юридик затта асрауда торучы хайван.

Йорт хайваны асрау – йорт хайванының хужасы тарафыннан хайваның гомерен һәм сәламәтлеген саклау, йорт хайваныннан сәламәт токым алу, шулай ук жәмәтчелек тәртибен һәм кешеләрнең һәм хайваннарның иминлеген тәэммин итү өчен күрелә торган чаралар.

1.6. Туйкә авыл жирлеге территориясендә әлеге Кагыйдәләрнең таләпләре үтәлүен тикшерүдә тотуны авыл жирлеге башкарма комитеты житәкчесе яки белгеч гамәлгә ашира.

2 БҮЛЕК. ТЕРРИТОРИЯНЕ ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ ЭЛЕМЕНТЛАРЫ

2.1. Территорияне инженер әзерләү һәм саклау элементлары

2.1.1. Территорияне инженер әзерләү һәм саклау элементлары территориядән файдалануның қуркынычсыз һәм уңайлы булуын, яңа төzelешкә яки реконструкциягә бәйле рәвештә аны табигый һәм техноген йогынтының тискәре күренешләрнән саклауны тәэммин итә. Территорияне инженер әзерләү һәм яклау элементларын проектлау рельефны һәм жир өслеге сулары ағынтысын оештыру буенча чаралар составында башкарыла.

2.1.2. Төзекләндерүне проектлаганда рельеф оештыру бурычларын территорииянең вазыйфаи билгеләнешенән һәм аны үзгәртеп кору һәм реконструкцияләү максатларыннан чыгып билгеләргә кирәк. Реконструкцияләнә торган территория рельефын оештыруны, кагыйдә буларак, рефльефны, туфрак капламын, булган яшел утыртмаларны, тиешле жир өслеге су бүлгече шартларын максималь саклауга, чыгарыла торган грунтларны төzelеш мәйданчыгында файдалануга юнәлтергә кирәк.

2.1.3. Рефльефны оештырганда туфракның 150-200 мм калынлыгындагы ундырышлы өслеген салдыруны һәм аны вакытлыча саклау урынын жиналданыруны, ә анда теләсә нинди төрдәге пычратуның нормадан артык өлеше булмавы расланса, пычранудан яклау чараларын күздә тотарга кирәк. Грунтны өстәп салганда территориядә фәкат минерал грунтларны һәм туфракның өске ундырышлы катламнарын гына қулланырга рөхсәт ителә.

2.1.4. Рельефны террасалаганда терәүгә куелган диварчыклар һәм авыш янтыклар проектларга. Авыш янтык почмакларының максималь рөхсәт ителә торган зурлыклары грунтларның төренә, аларның консистенциясенә, тығызлыгына һәм төzelеш нормалары һәм кагыйдәләре нигезендә авыш янтык биеклегенә карап билгеләнә.

2.1.5. Авыш янтыкларны ныгытырга. Ныгыту материалын һәм технологиясен сайлау авыш янтык урнашкан урынга, сөзәк урынга механик басымнарның күзалланган дәрәжәсенә, сөзәлекнәң һәм формалаштырыла торган тирәлекнәң текәлегенә бәйле.

2.1.6. Терәүгә куела торган диварчыкларны берләштерелә торган

террасалар биеклегенең аермасын исәпкә алып проектларга кирәк. 0,4 м азрак төшкән рельефны борт ташы яки табигый таш салып ясарға киңәш ителә. Рельеф 0,4 м артыграк төшкәндә, терәүгә куела торған диварчыклар терәүле диварчыкларның гравитацияле (авыр итеп корылған монолитлы) яки субайлы (юка анкерлы, субайлы түшәлмәләр) төрләре белән өске террасаның тотрыкылығын тәэммин итеп, инженер корылма буларак проектлана.

2.1.7. Аларга транспорт коммуникацияләрен урнаштырганда терәүле диварчыкларны һәм авыш янтыкларның өске кырый сзыыкларын ГОСТ Р 52289, ГОСТ 26804 туры китереп киртәләүне күздә тотарга кирәк. Шулай ук әлеге корылмалар тирәли урнаштырыла торған жәяүле юлларын да, терәүле диварчык 1,0 м биегрәк, ә авыш янтык 2 м биегрәк булганда, киртәләп алуны күздә тотарга кирәк. Коймаларның биеклеге – кимендә 0,9 м.

2.1.8. Магистраль юллар буйлап урнаша торған ясалма рельеф элементлары (терәк диварлар, жир өемнәре, уемнар) тавыштан саклаучы экраннар рәвешендә файдаланылырга мөмкин.

2.1.9. Жир өслеге сулары ағынтысын проектлаганды СНиП 2.04.03 таянып эш итәргә кирәк. Ағынты оештырганда рельефны оештыру һәм су ағызу жайлланмаларының ачык яки ябык системасын: су ағызу трубаларын (су ағып төшә торған жайлланмаларны), улакларны, кюветларны, нык авыш улакларны, яңғыр суларын кабул итүче коеларны урнаштыру мәсьәләләренең комплекслы хәл ителүен тәэммин итәргә кирәк. Жир өслегендәге су бүлгечне проектлау жир эшиләренең минималь күләмендә һәм суның тиз, туфрак эрозиясе мөмкинлеген калдырмаслық итеп агуын күздә тотып гамәлгә ашырылырга тиеш.

2.1.10. Ачык су бүлү жайлланмаларын куллану парклар һәм урман парклары территорияләре чикләрендә рөхсәт ителә. Ачык улакларны (каналарны, кюветларны) тәбе яки барлык периметры буенча ныгытырга (кәс, таш, монолит бетон, жыелма тимер-бетон, керамика һ.б.), кюветларның авыш янтыклы почмагын грунт төрләренә карап кулланырга кирәк.

2.1.11. Минималь һәм максималь авышлыкларны суның юдырмый торған тизлекләрен исәпкә алып билгеләргә кирәк, мондый тизлекләр су бүлү элементларының каплау төренә карап билгеләнә. Яңғыр суларының агу тизлеге максималь мөмкин булганнын югарырак булган рефльеф урыннарында суны тиз ағыза торған жайлланмалар (басмалы су төшергечләр) урнаштырылуын тәэммин итәргә кирәк.

2.1.12. Рекреация объектлары территорияләрендә су бүлү улаклары жәяүле коммуникацияләре түшәмәсенең газон белән тоташуын тәэммин итә ала, аларны түшәү элементларыннан (яссы йомры таш, шакмаклап ватылган яки киселгән таш, таш плитә һ.б.) ясарға киңәш ителә, ялганыш урыннарын югары сыйфатлы балчык измәсе белән сылап куярга киңәш ителә.

2.2. Яшелләндерү.

2.2.1. Яшелләндерү – территорияне яшелләндерү һәм ландшафтын оештыру элементы, авыл жирлеге тирәлекен үсемлек компонентларыннан актив файдаланып формалаштыруны, шулай ук авыл жирлеге территориясендә элегрәк ясалган яки баштан ук булган табигый тирәлекне саклап тотуны тәэммин

итэ.

2.2.2. Утыртмаларның һәм яшелләндерүнең төп типлары булып түбәндәгеләр тора: агач биләмәләре, агач төркемнәре, агачтан тасма суалчаннар, тере читәннәр, ян утыртмалар, кечкенә урманнар, ике яклап утыртылган агачлар, газоннар, чәчәклекләр, утыртмаларның төрле төрләре (аллея, рәт, бәйләм итеп h.б.). Утыртмаларның тибын сайлауга карап, утыртмаларның күләм-структуратөзелеше билгеләнә һәм яшелләндерелгән территорияләрнең үзара һәм торак пунктындағы төзелмәләр белән визуаль-композицион һәм вазыйфай бәйләнеше тәэмин ителә.

2.2.3. Туйкә авыл жирлеге территориясендә яшелләндерүнең ике төре кулланылырга мөмкин: стационар – үсемлекләрне грунтка утырту һәм мобиЛЬ – үсемлекләрне махсус күчмә савытларга (контейнерларга, чулмәкләргә h.б. утырту). Стационар һәм мобиЛЬ яшелләндерү гадәттә табигый һәм ясалма рельеф элементларында архитектура-ландшафт объектларын (газоннар, бакчалар, чәчәклекләр, куаклы һәм агачлы мәйданчыклар h.б.) булдыру өчен, биналарның һәм корылмаларның түбәләрендә (түбә яшелләндерү), фасадларында (вертикаль яшелләндерү) кулланыла.

2.2.4. Яшелләндерүне проектлаганды: агач һәм куаклык утыртмаларының инженер чөлтәрләренә, биналарга һәм корылмаларга кадәрге минималь аралыгын, утыртмаларны утырту өчен кантарларның, чокырларның һәм траншеяләрнең зурлыкларын (әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтаның 2 нче таблицасы) исәпкә алырга кирәк. Торак пунктының төрле территорияләрендә утыртмаларның максималь күләмен (әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтаның 3 нче таблицасы), төрле вазыйфай билгеләнештәге урыннарда яшелләндерелә торган территорияләрнең чамалангандың процентын һәм утырту материалын сортларга аеру өчен таләпләрне (әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтаның 4-9 таблицалары) сакларга киңәш ителә.

2.2.6. Жылылык трассалары эшләгән зоналарда агачлар утыртканда жылылык трассасы күчәреннән һәр яклап туфрак интенсив жылынганда – 2 м кадәр, уртacha жылынганда – 2-6 м, аз жылынганда – 6-10 м аралыгында туфракның жылыну факторын исәпкә алу зарур. Жылылык трассалары янында түбәндәгеләрне урнаштырырга киңәш ителми: юкә, өрәнгә, сирин, зелпе – 2 м якынрак, дуләнә, кизил куагы, кәсләр, карагай, каен – 3-4 м якынрак.

2.2.7. Тискәре техноген һәм климат факторлары торак пунктындағы төрле территорияләргә йогынты ясаганда, яклагыч утыртмалар формалаштырырга киңәш ителә; берничә фактор йогынтысы булганда ешлыгы һәм (яки) территориянең вазыйфай билгеләнеше өчен аеруча әһәмиятлелеге буенча өстен торучысын сайларга киңәш ителә.

2.2.8.1. Жилдән саклау өчен чаршавының вертикаль йомыклыгы 60-70%лы чөлтәрле конструкцияле яшел утыртмаларны куллану киңәш ителә.

2.2.8.2. Тавыштан саклаучы утыртмаларны бер рәтле яки күп рәтле кимендә 7 м рәт утыртмалары рәвешендә, рәттә өлкән агачларның қәүсәләре арасындағы аралыкны 8-10 м зурлыгында (киң ябалдашлы булганда), 5-6 м (уртacha ябалдашлы), 3-4 м (тар ябалдашлы) тәэмин итеп проектларга, тирәлекне

куак рәтләре белән тутырырга. Тавыш кимүнең көтелгән дәрәҗәсе әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтаның 7 таблицасында күрсәтелде.

2.2.8.3. Йаваның пычрану дәрәҗәсе югары торган шартларда күп рәтле агач-куак утыртмалары формалаштырырга: жилләтү режимы яхши булганда – ябык типлы (ябалдашлары йомыла), жилләтү режимы начар булганда – ачык, иләкләүче тибында (ябалдашлары йомылмый).

2.3. Өслекләрне тоташтыру.

2.3.1. Өслекләрне тоташтыру элементларына борт ташларының төрле төрләрен, пандусларны, басмаларны, баскычларны кертәләр.

Борт ташлары

2.3.2. Тротуар белән юл тоташкан өлештә бортлы юл ташларын күярга кинәш ителә. Борт ташларын юл өслеге дәрәҗәсенән кименә 150 мм норматив арттырып күярга кинәш ителә, ул түшәмә өслекләрен төзәткән очракта да сакланырга тиеш. Газон белән юл түшәмәсе тоташкан урыннарда газонга автотранспорт үтеп керүен булдырмас өчен үзәк урамнарда, шулай ук эре хезмәт күрсәту объектларындагы автотукталыш мәйданчыкларында биегәйтлән борт ташын кулланырга кинәш ителә.

2.3.3. Жәяүле коммуникацияләре түшәмәсе газон белән тоташканда кименә 0,5 м аралыгында газон өстенән кименә 50 мм биеклек бирә торган бакча бортын урнаштырырга мөмкин, ул газонны саклый һәм түшәмәгә пычрак һәм үсемлек чубе эләгүен булдырмый, аның хезмәт итү срогоын озынайта. Жәяүлеләр зоналары территориясендә төрле типтагы түшәмәләргә тоташкан урыннарны ясау өчен табигый материаллардан (кирпеч, агач, йомры ташлар, керамик борт h.б.) файдаланырга мөмкин.

Басмалар, баскычлар, пандуслар

2.3.4. Жәяүле коммуникацияләренең авышлыгы 60% артыграк булганда баскычлар урнаштыруны күздә тотарга кирәк. Сәламәтлек саклау учреждениеләре һәм массакүләм килә торган башка объектлар урнашкан урыннарда төп жәяүле коммуникацияләрендә авышлыкларның дәрәҗәсе 50% артыграк булганда зарури тәртиптә пандуслар белән тәэммин итеп, басмаларны һәм баскычларны күздә тотарга кирәк. Төп жәяүле коммуникацияләре юллар белән кисешкәндә яки башка, бинада проектлау өчен сөйләшешенгән очракларда тротуар түшәмәсенән юл түшәмәсенә чыгуны тәэммин итү өчен бордюр пандусын күздә тотарга кирәк.

2.3.5. Рельеф сикертмәләрендә ачык баскычларны проектлаганда басмаларның биеклеге – кименә 120 мм, кинлеге – кименә 400 мм һәм югары торучы басма ягына таба авышлыгы – 10-20%. Йәр 10-12 басмадан соң кименә 1,5 м озынлыгында мәйданчыклар урнаштырырга. Төшкәндә һәм менгәндә баскычларның беренче басма кырыйларын ачык контраст төсендәге полосалар белән аерып күрсәтергә. Бер марш чикләрендәге тышкы баскычларның барлык басмаларын да басманың кинлеге һәм күтәрелеш биеклеге буенча бертөрле итеп урнаштырырга кирәк. Инде бар булган торак пункты территорияләрен реконструкцияләү шартларында баскычлар проектлаганда, басмаларның биеклеге 150 мм кадәр арттырылырга, ә басмаларның кинлеге һәм

мәйданчыкның озынлығы тиешенчә 300 мм кадәр hәм 1,0 м кадәр киметелергә мөмкин.

2.3.6. Пандус шумый торган материалдан кытыршы текстуралы өслек белән, яссы чокырлар калдырмыйча ясала. Читләтеп тора торган пандус конструкцияләре булмаганда биеклеге кимендә 75 мм hәм тоткычлары булган киртәләп торучы бортны күздә тотарга кирәк. Күтәрелеш биеклегеннән пандус авышлыгының бәйләнешен әлеге Кагыйдәләрнең 2 нче кушымтасындагы 12 нче таблицасына қарап кулланырга. Бордюр пандусы авышлыгын иң күбе 1:12 исәбеннән кулланырга.

2.3.7. Пандус борылганда яки аның озынлығы 9 м артыграк булганда, hәр 9 м артмаган ешлыкта 1,5x1,5 м зурлыгындагы яссы мәйданчыклар ясауны күздә тотарга кирәк. Төшү өлеше тәмамланган яссы мәйданчыкларда дренаж җайлланмаларын проектларга кирәк. Пандус башында hәм ахырында юлның яссы өлешләрен эйләнә-тирәлек өслегеннән аерылып тора торган текстура hәм төс белән эшләргә кирәк.

2.3.8. Баскычның яки пандусның ике яғыннан да 800-920 мм биеклегендә түгәрәкләр яки дүртпочмаклап киселгән, кул белән тоту өчен уңайлы hәм стенадан 40 мм ераклыкта торучы тоткычлар каарга кирәк. Баскычларның кинделеге 2,5 м hәм аннан күбрәк булганда, аерып торучы тоткычларны күздә тотарга. Тоткычларның озынлыгын пандус яки баскыч озынлыгыннан hәр яктан да кимендә 0,3 м зуррак итеп, тоткычларның башларын йомры hәм шома итеп урнаштырырга кирәк. Проектлаганды кулның металл белән тоташуын чикли торган тоткыч конструкцияләрен каарга кирәк.

2.3.9. Жирнен (шул исәптән үлән түшәлгән) сөзәк урыннары баскычларга, пандусларга, терәүле диварларга, башка техник инженер корылмаларына тоташкан зоналарда әлеге Кагыйдәләрнең 2.1.5 пунктына ярашлы чарапар башкарыла.

2.4. Коймалар.

2.4.1. Төзекләндерү максатларында Туйкә авыл жирлеге территориясендә коймаларның төрле төрләрен күздә тотарга киңәш ителә, алар түбәндәгечә аерыла: билгеләнеше буенча (бизәү, саклау өчен, икесенең бергә күшүлүү), биеклеге буенча (тәбәнәк – 0,3-1,0 м, уртacha – 1,1-1,7 м, биек – 1,8-3,0 м), материал төре буенча (металл, тимер-бетон h.б.), карау буенча үтеп керүчәнлек дәрәжәсе буенча (үтәкүрәнмәле, каты), стационар дәрәжәсе буенча (даими, вакытлыча, күчереп йөртелә торган).

2.4.2. Коймаларны аларның урнашкан урынына hәм ГОСТлар буенча билгеләнешенә, сертификатланган эшләнмәләрнең каталогларына, хосусый проектлау проектларына туры китереп проектларга кирәк.

2.4.2.1. Тарихи-мәдәни мирас hәйкәлләре территорияләрен әлеге территорияләр өчен билгеләнгән регламентларга ярашлы рәвештә коймаларга киңәш ителә.

2.4.2.2. Ижтимагый, торак, рекреация билгеләнешендәге территорияләрдә каты hәм тимер-бетон коймалар проектлау рөхсәт ителми. Декоратив металл коймалар кулланырга киңәш ителә.

2.4.3. Газоннар подъездларга, автотранспорт тукталышы урыннарына totashkan жирләрдә, автомобильләрнең газонга үтү һәм газон аша сукмаклар тапталу мөмкинлеге булган урыннарда кимендә 0,5 м биеклегендә яклаучы металл коймалар урнаштыруны күздә тоту киңәш ителә. Коймаларны газон территориясендә totashkan урын чигеннән 0,2-0,3 м тирәсе аралык калдырып урнаштырырга киңәш ителә.

2.4.4. Жир асты корылмалары белән кисешкән урыннарда коймаларның уртача һәм биек төрләрен проектлаганда төзетү яки төзу эшләрен башкару мөмкинлеген бирә торган койма конструкцияләрен күздә totarга кирәк.

2.4.5. Жәяүлеләр интенсив йөргән зоналарда яки төзу һәм үзгәртеп кору эшләрен башкару зоналарында агачлар үскәндә, яклауның башка төрләре булмаганда агачның яшенә, токымына һәм башка төрле сыйфатламаларына карап, биеклеге 0,9 м һәм аннан биегрәк, диаметры 0,8 м һәм аннан артыграк булган кәүсә тирәли я克拉ғыч коймалар урнаштыруны күздә totarга кирәк.

2.5. Кече архитектура формалары.

2.5.1. Кече архитектура формаларына (КАФ) түбәндәгеләр карый: Туйкә авыл жирлеге территориясендә монумент-декоратив бизәкләү элементлары, мобиЛЬ һәм вертикаль яшелләндерү жайлланмалары, су жайлланмалары, муниципаль мебель, коммуналь-көнкүреш һәм техник жайлланмалар. Кече архитектура формаларын проектлаганда һәм сайлаганда сертификатлы эшләнмәләр каталогларын кулланырга.

Яшелләндереп бизәкләү жайлланмалары

2.5.2. МобиЛЬ һәм вертикаль яшелләндереп бизәкләү өчен түбәндәге төр жайлланмаларны кулланырга киңәш ителә: рәшәткәләр, үрелеп үсә торган үсемлекләр өчен баскычлар, үрмәләп үсә торган үсемлек әвеслекләре, чәчәклекләр, гәл чүлмәкләре. Рәшәткәләр һәм үрелеп үсә торган үсемлекләр өчен баскычлар – үрелеп яки терәлеп үсә торган үсемлекләр белән яшелләндерү өчен рәшәткә рәвешендәге жиңел агач яки металл конструкцияләр, тыныч ял почмакларын, кояштан ышыклану урыннарын ясау, мәйданчыklарны, техник жайлланмаларны һәм корылмаларны киртәләү өчен кулланылырга мөмкин. Үрмәләп үсә торган үсемлек әвеслекләре – чатыр, галерея яки әвеслек рәвешендә агачтан яки металлдан эшләнә торган жиңел рәшәткә жайлланмалары, «яшел тоннель», мәйданчыklар яки архитектура объектлары арасындагы кичү буларак кулланыла. Чәчәклекләр, гәл чүлмәкләре – үсемлек грунты белән зур булмаган савытлар, аларга чәчәк үсемлекләре утыртыла.

Су жайлланмалары

2.5.3. Су жайлланмаларына фонтаннар, эчә торган фонтанчыklар, бюветлар, чишмәләр, декоратив сулыклар керә. Су жайлланмалары декоратив-эстетик функцияне башкара, микроклиматны, һава һәм акустика тирәлеген яхшырта. Барлык төр су жайлланмаларын су агыза торган, артык суны читкә дренаж чөлтәренә һәм явым-төшем канализациясенә жибәрә торган трубалар белән жиһазларга кирәк.

2.5.3.1. Фонтаннарны хосусый проект эшләнмәләренә нигезләнеп проектларга киңәш ителә.

2.5.3.2. Эчә торган фонтанчыклар типик та, махсус башкарылган проект буенча да ясалырга мөмкин, аларны ял зоналарында урнаштырырга кирәк һәм спорт мәйданчыкларында – киңәш ителә. Эчә торган фонтанчык урнаштыру урынын һәм аңа бара торган юлны каты төрдәге түшәмә белән түшәргә кирәк, аның биеклеге өлкәннәр өчен 90 см биегрәк булырга һәм балалар өчен 70 см артмаска тиеш.

2.5.3.3. Шунысын исәпкә алырга кирәк: авыл жирлеге территориясендәге чишмәләр СанПиН таләпләренә ярашлы рәвештә су сыйфатына туры килергә һәм санитар-эпидемиологик күзәтчелек органнарыннан уңай бәяләмә алырга тиеш, табигый комплекслы махсус сакланучы территорияләрдә чишмә ясаганда, югарыда аталган бәяләмәдән тыш, табигатын файдалану һәм әйләнәтире мөхитне саклау буенча вәкаләтле органнардан рөхсәт алу таләп ителә. Чишмәләрне каты түшәмәле килү юлы һәм мәйданчыгы белән, чишмә сувын бирү жайламасы (улак, труба, башка төрле су ағыза торган жайлама) белән, су алу чынаягы, су ағызы системасы белән жиназларга киңәш ителә.

2.5.3.4. Декоратив сұлыкларны рельефтан файдаланып яки тигез өслектә газон белән берләштереп, плитә түшәмәсе, чәчәклекләр, агач-куак утыртмалары белән корырга киңәш ителә. Сұлыкның тәбе шома, чистарту өчен жайлыш булырга тиеш. Чәчәkle һәм төсле бизәлеш алымнарыннан файдаланырга киңәш ителә.

Мебель

2.5.4. Туйкә авыл жирлеге мебеленә (муниципаль мебель) түбәндәгеләр карый:

жәмәгать транспорты, рекреация һәм ишегалды территорияләрендә урнаштырыла торган төрле төрдәге ял иту эскәмияләре;

эскәмияләр һәм өстәлләр – өстәл уеннары, жәйге кафе h.b. мәйданчыкларында.

2.5.4.1. Эскәмияләрне каты түшәмәле урыннарга яки фундаментка урнаштырырга. Ял иту, урман-парк, балалар мәйданчыклары зоналарында эскәмияләрне йомшак төрле түшәмәләргә урнаштырырга рөхсәт ителә. Фундамент булганда, аның өлешләрен жир өслегенә чыгып тормаслык итеп ясарга кирәк. Өлкән кешегә ял иту өчен эскәмия биеклеге юл түшәмәсе өслегеннән башлап яссы утыру өлешенә кадәр – 420-480 мм. Ял иту эскәмиясенең өслеген агачтан, суга каршы торырлык итеп төрлечә эшкәртеп ясарга киңәш ителә (барыннан бигрәк ялагыч состав белән).

2.5.4.2. Урнаштырыла торган муниципаль мебель саны территориянең функциональ билгеләнешенә һәм әлеге территориягә килүчеләр санына карап билгеләнә.

Урамдагы коммуналь-көнкүреш жайламалары

2.5.3. Урамдагы коммуналь-көнкүреш жайламалары гадәттә чүп жыя торган савытларның – контейнерларның һәм чүп савытларының төрле төрләреннән гыйбарәт. Теге яки бу коммуналь-көнкүреш жайламасын сайлаганда төп таләпләр булып түбәндәгеләр тора: экологиялелек, куркынычсызлык (очлы почмакларының булмавы), файдаланудагы жицеллеге,

чистарту жиңеллеге, күркәм тышкы кыяфәте.

2.5.3.1. Көнкүреш чубен жыю өчен урамнарда, мәйданнарда, рекреация объектларында кечкенә габаритлы (кече) контейнерларны (0,5 куб. м. азрак) һәм (яки) чүп савытларын кулланырга, аларны сәүдә һәм жәмәгать туклануы объектларына, ижтимагый билгеләнештәге башка учреждениеләргә, торак йортларга һәм транспорт корылмаларына (автобус тукталышлары) керә торган урыннарда урнаштырырга кирәк. Кече контейнерларны һәм чүп савытларын (югарыда саналған объектлар янында мәжбүри урнаштыруны исәпкә алмыйча) урнаштырганда интервал түбәндәгечә булырга тиеш: төп жәяүле коммуникацияләрендә – 60 м артық түгел, авыл жирлегендәге башка территорияләрдә – 100 м артық түгел. Рекреация объектлары территориясендә кече контейнерларны һәм чүп савытларын эскәмияләр, капиталь стационар булмаган корылмалар һәм урамдагы, туклану продуктларын сатуга юнәлдерелгән техник жайланмалар янәшесендә урнаштыруны күздә тотарга кирәк. Барлық очракларда да жәяүлеләргә, инвалид һәм бала коляскалары белән йөргө комачауламаслык итеп урнаштыруны күздә тотарга.

Урамдагы техник жайланмалар

2.5.4. Урамдагы техник жайланмаларга түбәндәгеләр карый: таксофон корылмалары, пошта әржәләре, су h.b. сатучы автоматлар, сәүдә палаткалары, инженер жайланмасы элементлары (инвалид коляскаларын күтәртү мәйданчыклары, карый торган люклар, янгыр суларын кабул итү коеларының рәшәткәләре, жир асты коммуникацияләренең жилләтү шахталары, телефон элементтәсе шкафлары h.b.).

2.5.4.1. Урамда техник жайланма урнаштыру жайланмага үнайлы килү урынын тәэмин итәргә һәм 3 СНиП 35-01 бүлегенә туры киләргә тиеш.

2.5.4.2. Ижтимагый, торак, рекреация билгеләнешендәге территорияләрдә таксофоннар урнаштырганда аларны электр белән яктыртуны күздә тотарга киңәш ителә. Таксофоннар урнаштыру урыннарын телефон канализациясе каналының (труба) салынма жайланмаларына totashу урыннарыннан һәм электр белән тәэмин итү өчен каналдан (трубадан) максималь якын тирәдә проектларга кирәк. Таксофоннарны тимер акча кабул итү ярыгының түшәмә өслегеннән 1,3 м тәшкил итәрлек биеклектә; пошта әржәсeneң кабул итү ярыгын түшәмә өслегеннән 1,3 м биеклектә урнаштырырга.

2.5.5. Инженерлык жайланмалары элементларын ясау формалаштырыла торган тирәлекнең төзекләндерелү дәрәҗәсен бозарга, хәрәкәт итү шартларын начарайтырга, техник шартларга каршы килергә тиеш түгел, шул исәптән:

– жәяүле коммуникацияләре (шул исәптән урам юлларында) территориясендә урнашкан карау коеларының люк капкачларын чиктәш территорияләр түшәмәсе белән бер дәрәҗәдә проектларга кирәк, яки тамгаларның аерылып тора торган өлеше 20 мм артмаска, э люк кырые белән тротуар түшәмәсе арасындагы аралыклар – иң күбе 15 мм;

– вентиляция шахталарын рәшәткәләр белән жиһазларга.

2.6. Уен һәм спорт жайланмалары.

2.6.1. Авыл жирлеге территориясендә уен һәм спорт жайланмалары уен,

физик культура-савыктыру жайланмаларыннан, корылмаларыннан һәм (яки) аларның комплексларыннан гыйбарәт булырга мөмкин. Балалар һәм яшүсмөрләр өчен уен һәм спорт жайланмалары составын сайлаганда жайланманың төрле яшь төркемнәренең анатомик-физиологик үзенчәлекләренә (әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтаның 13 нче таблицасы) ярашуын тәэммин итәргә кирәк.

Уен жайланмасы

2.6.2. Шунысын исәпкә алырга кирәк: уен жайланмасы санитар-гигиена нормаларына, баланың гомерен һәм сәламәтлеген саклау таләпләренә җавап бирергә, техник эксплуатациядә уңайлы, эстетик күркәм булырга тиеш. Элементларның бәйләнеш варианtlарын тәэммин итә торган модульле жайланма кулланырга тәкъдим ителә.

2.6.3. Уен жайланмалары материалына һәм аны эшкәрту шартларына карата таләпләр:

- каты токымлы агачтан ясалган, черүгә, коруга, янып китүгә, ярылуга каршы махсус эшкәртелгән агач жайланма; шомартылган, очлы почмаклары йомрыландырылган;

- металл өстенлекле рәвештә терәк булып торучы жайланма конструкцияләре өчен, ялгану өлешләре ышанычлы һәм тиешенчә эшкәртелгән булырга тиеш (суга чыдарлык итеп буялган, тузыгуга каршы тышча белән капланган); металл-пластик кулланырга киңәш ителә (жәрәхәтләми, тузыкмый, кышкы салкыннарга чыдам);

- жайланмаларның бетон һәм тимер-бетон элементлары кимендә 300 маркалы, кимендә 150 салкыннарга чыдамлы, шома өслекле бетоннан ясалган булырга тиеш;

- пластик һәм полимер жайланмалар шома өслекле һәм якты, климат факторлары тәэсирендә уңмый торган чиста буяу төсләре гаммасы белән ясалырга тиеш.

2.6.4. Уен жайланмалары конструкцияләренә булган таләпләрдә очлы почмакларны, баланың тәне кысылып калырга мөмкин булган урыннарны, аларның хәрәкәт иту торышында жайланма элементларына эләгүен булдырмаска кирәк; жайланма тоткычлары тулысынча бала кулы белән тотарлык булырга тиеш; балаларга ашыгыч ярдәм күрсәтү өчен уен жайланмалары комплексларына, эчке тирәлек тирәнлеге 2 м артык булганда, кимендә 500 мм диаметрындагы тишекләр (кимендә ике) рәвешендә эчкә үтеп керү мөмкинлеген калдыруны күздә тотарга кирәк.

2.6.5. Балаларның уен мәйданчыкларына уен жайланмаларын урнаштырганда әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтаның 15 нче таблицасына туры китерап, минималь куркынычсызлык аралыкларын сакларга кирәк. Аталган аралыклар чигендә мәйданчык территориясе урыннарында башка төрле уен жайланмаларын, эскәмияләр, чүп савытлары, борт ташлары һәм каты төрдәге түшәмәләр, шулай ук ботаклар, кәүсәләр, агач тамырлары урнаштыру рөхсәт ителми. Уен жайланмалары һәм аның аерым өлешләре параметрларына карата таләпләр әлеге Кагыйдәләрнең 2 нче күшымтасындагы 14 нче таблицада

күрсөтеде.

Спорт жайлланмалары

2.6.6. Халыкның барлық яштәге төркемнәре өчен билгеләнгән спорт жайлланмалары спорт, физик культура мәйданчыкларына яисә рекреацияләр составында махсус жиһазландырылган жәяүле коммуникацияләрендә (сәламәтлек сукмаклары) урнаштырыла. Махсус физик культура снарядлары һәм тренажерлар рәвешендәге спорт жайлланмасы заводта ясалган да булырга мөмкин, шулай ук өслеген жәрәхәт алуны булдырмаслық итеп (ярыклары, китекләре һ.б. булмаслық итеп) махсус эшкәртелгән бүрәнәләрдән һәм борыслардан да эшләнергә мөмкин. Урнаштырганда сертификатлы жайлланма каталогларына таянып эш итәргә кирәк.

2.7. Яктырту һәм яктырту жайлланмалары.

2.7.1. Төрле шәһәр төзелеше шартларында утилитар, яктылыкны планлаштыру һәм яктылык композициясе бурычларын хәл итү максатында, шул исәптән авыл жирлеге территориясен яктылык-төс белән зоналарга бүлү һәм яктылык тирәлеге ансамбльләре системасын формалаштыру зарурлығы булганда функциональ, архитектураны һәм мәгълүматларны яктыртуны күздә тотарга кирәк.

2.7.2. Яктырту жайлланмаларының һәр төп төркемен (функциональ, архитектура яктырту, мәгълүмат яктырту) проектлаганда түбәндәгеләрне тәэмин итәргә:

- йортлар салу өчен билгеләнгән территорияләрне ясалма яктырту һәм тышкы архитектураны яктырту буенча гамәлдәге нормаларда каралган сан һәм сыйфат күрсәткечләрен (СП 5213330.2011 «СНиП 23-05-95. Табигый һәм ясалма яктырту»);

- Электр жайлланмаларын урнаштыру нормаларына туры китереп, жайлланмаларның ышанычлы эшләвен, халыкның, хезмәт күрсәтүче персоналның иминлеген һәм, зарурлык булган очракларда, вандаллыкка каршы яклангандырылышы;

- кулланыла торган жайлланмаларның экономияле һәм энергия яғыннан нәтижәле булуын, электр энрегиясенең рациональ бүленешен һәм файдаланылуын;

- яктырткыч жайлланма элементларының эстетикасын, аларның дизайнын, көндезгә һәм төнгө вакытта кабул итүне исәпкә алып, материалларның һәм эшләнмәләрнең сыйфатын;

- жайлланмаларның төрле эш режимнарында хезмәт күрсәтүенең һәм аларга идарә итүненең үзайлылыгын.

Функциональ яктырту

2.7.3. Функциональ яктырту (ФЯ) юл өслекләрен һәм транспорт һәм жәяүле зоналарындагы тирәлекләрне станционар жайлланмалардан яктыртып гамәлгә ашырыла. ФЯ жайлланмалары, кагыйдә буларак, гадәти, югары мачталы, парапетлы, газонлы һәм кертеп корылган була.

2.7.3.1. Гадәти жайлланмаларда яктырткычларны баганаларга (кидереп куела торган, консольле), элгечләргә яки фасадларга (бра, плафоннар) 3 м алып

15 м кадәр биеклектә урнаштырырга. Аларны ин гадәти буларак транспорт һәм жәяүле зоналарында қулланырга киңәш ителә.

2.7.3.2. Югары мачталы жайланмаларда яктырту жиһазларын (прожекторларны яки яктырткышларны) 20 м һәм андан биегрәк булган баганаларга урнаштырырга. Элеге жайланмаларны киң тирәлекләрне, борылышларны һәм магистральләрне, ачык паркингларны яктырту өчен қулланырга киңәш ителә.

2.7.3.3. Парапет жайланмаларындагы яктырткышларны линияләп яки пунктирлап, юлуткәргечләрнең юл өлешен, күперләрне, эстакадаларны, пандусларны, борылышларны, шулай ук тротуарларны һәм мәйданчыкларны киртәләп торучы 1,2 метрга кадәрле биеклектәге парапетка урнаштырырга киңәш ителә. Аларның қулланылыши техник-икътисадый һәм (яки) сәнгать аргументлары белән нигезләнә.

2.7.3.4. Газон яктырткышлары газоннарны, чәчәклекләрне, жәяүле юлларын һәм мәйданчыкларны яктырту өчен хезмәт итә. Алар иҗтимагый тирәлек һәм рекреация объектлары территорияләрендә минималь вандаллык зоналарында күздә тотылырга мөмкин.

2.7.3.5. Баскычларга, терәүле диварчыкларга, коймаларга, бина һәм корылма цокольләренә, КАФ беркетелгән яктырткышларны иҗтимагый билгеләнештәге территорияләрдә жәяүле зоналарын яктырту өчен қулланырга киңәш ителә.

Архитектура яктырту

2.7.4. Архитектураны яктыртуны (АЯ) кичен сәнгатьле ачык визуаль тирәлекне формалаштыру, архитектура, тарих һәм мәдәният, инженер һәм монумент сәнгате һәйкәлләрен, КАФ, доминант һәм исәтлекле объектларны, ландшафт композицияләрен каранғыда абайлау һәм образлы интерпретацияләү, төсләр ансамблен тудыру өчен қулланырга киңәш ителә. Ул гадәттә объектларны стационар яки вакытлыча яктырту жайланмалары ярдәмендә, ин әүвәл, аларның фасад өслекләрен тыштан яктырту юлы белән гамәлгә ашырыла.

2.7.4.1. Вакытлыча АЯ жайланмаларына бәйрәм иллюминациясе керә: утлы гирляндалар, ятымәләр, контур тышлыклары, яктыртучы графика элементлары, панно һәм яктыртучы, разрядлы, светодиод лампаларыннан күләмле композицияләр, яктырту проекцияләре, лазерлы рәсемнәр h.б.

2.7.5. Архитектураны яктырту максатларында шулай ук ФЯ жайланмалары да қулланылырга мөмкин – биналарның, корылмаларның, яшел утыртмаларның фасадларына тәбәлә торган прожекторларны монтажлау өчен, иллюминацияләү, яктыртылуучы мәгълүмат һәм реклама өчен, аларның элементлары урам яктырткышлары баганаларына беркетелергә мөмкин.

Мәгълүмат яктырту

2.7.6. Мәгълүматны яктырту (МЯ), шул исәптән, рекламаны яктырту жәяүлеләргә һәм автотранспорт йөртүчеләргә тирәлектә юнәлеш алырга ярдәм итәргә һәм яктыртучы-композиция бурычларын хәл итүдә катнашырга тиеш. Мондый мәгълүмат элементларын урнаштыруны, аларның габаритларын,

формаларын һәм яктыртучы төсө буенча исәпләнгән аралыклардан кабул итү төгәллеген һәм гамәлдәге Юл хәрәкәте қагыйдәләренә каршы килми торган, халыкка яшәү уңайлығын бозмый торган төслөр ансамбленең гармониялелеген тәэмин итүче параметрларын исәпкә алырга киңәш ителә.

Яктырту чыганаклары

2.7.7. Стационар ФЯ һәм АЯ жайлланмаларында энергия яғыннан нәтижәле яктырту чыганакларын, нәтижәле яктырту җиһазларыннан һәм системаларыннан, дизайны һәм эксплуатацияләү сыйфатламалары буенча сыйфатлы эшләнмәләрдән һәм материаллардан: гамәлдәге илкүләм стандартларның таләпләренә жавап бирә торган баганалардан, кронштейннардан, яклагыч рәшәткәләрдән, экраннардан һәм конструктив элементлардан файдаланырга киңәш ителә.

2.7.8. ФЯ жайлланмаларыннан яктырту чыганакларын таләпләрне, юнәлеш алуны яхшыруны, уңайлыкты күренеш шартларын формалаштыруны, шулай ук, зарурлык булган очракта, яктыртучы төс белән зоналарга бүленешне исәпкә алып сайларга киңәш ителә.

2.7.9. АЯ һәм МЯ жайлланмаларында формалаштырыла торган яктылык һәм төс адаптациясе шартларын һәм барлык төркемнәрдәге яктырту жайлланмаларының, аеруча торак пунктының конкрет тирәлекендә функцияләүче хроматик утның яки утлар ансамбленең уртак тәэсире белән булдырыла торган суммар күренеш нәтижәсен исәпкә алган ак яки төсле яктырту чыганакларыннан файдаланырга киңәш ителә.

Транспорт һәм жәяүле зоналарын яктырту

2.7.10. Транспорт һәм жәяүле зоналарындагы ФЯ жайлланмаларында туры, чәчмә яки чагылдыра торган утның түбәнгә ярымсферасына юнәлдерелгән яктырту җиһазларын кулланырга. Яктылык бүленеше чикләнмәгән яктырткышларны (утәкүренмәле яки яктылык чәчә торган материалдан шарлар тибында) газоннарда, фасадларда (бра яки плафон тибында) һәм киереп куела торган һәм консоль җиһазлары булган баганаларга урнаштырырга рөхсәт ителә. Соңғыларын яшелләндерелгән территорияләргә яки яктыртылган биналарның, корылмаларның фасадлары, рельеф таулары фонында урнаштырырга киңәш ителә.

2.7.11. Урамнарның юл өлешен һәм алар белән янәшә торган тротуарларны яктырту өчен жәяүлеләр интенсив хәрәкәт иткән зоналарда төрле биеклектәге, утның төрле спектр чыганаклары белән тәэмин итегендә яктырткышлы ике консольле баганаларны кулланырга киңәш ителә.

2.7.12. Транспорт һәм жәяүле зоналарында ФЯ яктырткышларының тибын, аларны урнаштыру урынын һәм ысулын яктылык тирәлекенең формалаша торган күләмен исәпкә алып сайларга киңәш ителә. Урамнарның, юлларның һәм мәйданнарның юл өслегендә яктырткышларны кимендә 8 м биеклектәге баганаларга урнаштырырга кирәк. Жәяүле зоналарында яктырткышларны баганаларга урнаштыру биеклеге – кимендә 3,5 м һәм ин кубе 5,5 м. Юлларны, тротуарларны һәм биналар янындагы мәйданчыкларны яктырту өчен яктырткышларны (бра, плафоннар) кимендә 3 м биеклекендә

урнаштырырга кирәк.

2.7.13. Магистраль урамнарның (районнарның) юл өлешен яктырту өчен урам яктырткышлары баганалары борт ташының тышкы чигеннән багана цоколенә кадәр кимендә 0,6 м ераклыкта урнаша ала, жирле әһәмияттәге урам чөлтәрендә автобус хәрәкәте булмау, шулай ук йөк машиналарының даими йөрмәү шарты белән, әлеге аралыкны 0,3 м кадәр киметергә рөхсәт ителә. Багана янгын гидранты белән урманраның һәм юлларның йөри торган өлеше арасында урнашырга тиеш түгел.

2.7.14. Магистраль урамнар һәм юллар кисешкән урыннардагы баганалар, кагыйдә буларак, тротуарлар түгәрәкләнә башлаганчы ук һәм төрле төрдәге чыгу юлларына кадәр, аларны урнаштыру линиясенән бердәм сафын бозмыйча, кимендә 1,5 м ераклыкта урнаша.

Яктырту жайламаларының эш режимнары

2.7.15. Яктырту жайламаларының барлык өч төркемен дә (ФЯ, АЯ, МЯ) проектлаганда электр энергиясенән рациональ файдалану һәм торак пунктynда тәүлекнәң төнгө чорында визуаль төрлелекне тәэммин иту максатларында аларның түбәндәгечә эш режимнарын күздә тотарга кирәк:

– кичке көндәлек режим, бу вакытта барлык ФЯ, АЯ, МЯ станционар жайламалары да эшли, бәйрәмчә яктырту системаларыннан тыш;

– төнгө кизү режимы, бу вакытта ФЯ, АЯ һәм МЯ жайламаларында яктыртучы жиһазларның бер өлеше яктырту нормаларында рөхсәт ителгәнчә һәм авыл хакимиите боерыклары нигезендә сүндерелергә мөмкин;

– бәйрәм режимы, бу вакытта өч төркемнәң барлык стационар һәм вакытлыча яктырту жайламалары да авыл хакимиите билгели торган тәүлек сәгатьләрендә һәм атна көннәрендә эшли;

– сезонлы режим, ин әүвәл ФЯ һәм АЯ стационар һәм вакытлыча жайламалары өчен билгеле бер срокларда (кышын, көзен) рекреация зоналарында күздә тотыла.

2.7.16. Яктыртучы жайламаларның барлык төркемнәре дә, аларның кайсы ведомствоның булуына бәйсез рәвештә, табигый яктылык дәрәҗәсе 20 лк кадәр кимегәндә кичен кабызылырга мөмкин.

Сүндерүне түбәндәгечә башкарырга:

– ФЯ жайламаларын – иртән, яктылык дәрәҗәсе 10 лк кадәр артканда; кичке режимнан төнгө режимга күчергәндә урам утларын сүндерү мөмкин булган вакыт авыл жирлеге хакимиите тарафыннан билгеләнә;

– АЯ жайламаларын – авыл жирлеге хакимиите каары нигезендә, анда яктыртыла торган күпчелек объектлар өчен кышкы һәм жәйге яртыеллыкта кичке режим тиешенчә төнгө уникегә кадәр һәм төнгө бергә кадәр билгеләнә, ә кайбер объектларда (шәһәр төзелеше доминантлары h.б.) АЯ жайламалары кояш батканнан алыш таң атканчыга кадәр эшләргә мөмкин;

– МЯ жайламаларын – тиешле ведомстволарның яки хужаларының каары буенча.

2.8. Тышкы реклама һәм мәгълүмат чаралары.

2.8.1. Тышкы реклама һәм мәгълүмат чараларын торак пункты

территориясендә ГОСТ Р 52044 туры китереп урнаштырырга кирәк.

2.9. Капиталь һәм стационар булмаган корылмалар.

2.9.1. Жиңел конструкцияләрдән ясалган, тирәнәйтлән фундаментлар һәм жир асты корылмалары урнаштыруны қуздә тотмый торган корылмалар ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмалар була – болар ваклап сәүдә итүче, юл буенда көнкүреш хезмәтләре күрсәтүче һәм туклану объектлары, тукталыш павильоннары, жир өсте бәдрәф кабиналары, бокс гаражлары, капиталь булмаган холыклы башка объектлар. Корылмаларның тышкы төзекләндерү материаллары санитария-гигиена таләпләренә, янгын куркынычсызылыгы нормаларына, дизайны һәм яктыртылышы буенча архитектура-сәнгать таләпләренә, торак пунктының барлыкка килгән тирәлек холкына һәм озак вакытлы эксплуатацияләү шартларына җавап бирергә тиеш. Витриналарны пыяла белән тышлаганда китекләре булмаган, бәрелүгә чыдам материаллар, куркынычсыз күпкатлы ныгыта торган пленкалы тышчалар, поликарбонат пыялалар кулланырга кирәк. Мини-маркетлар, мини-базарлар, сәүдә рәтләрен проектлаганда жиңел конструкцияләрдән ясалучы тиз торғызыла торган модульле комплекслардан файдаланырга киңәш ителә.

2.9.2. Капиталь һәм стационар булмаган корылмаларны авыл жирлеге территориясендә урнаштыру җәяулеләргә хәрәкәт итү өчен комачауларга, янгынга каршы таләпләрне бозарга, үзләре янәшәсендә урнашкан территориянең һәм бүлмәләрнең инсоляция шартларын бозарга, торак пунктындагы тирәлекне визуаль кабул итүне һәм территорияләрнең һәм төзеп тутырылган урыннарның төзеклекен начарайтырга тиеш түгел. Корылмаларны теркәлгән мәдәни мирас (табигый) һәйкәлләренең саклык зоналары чикләрендә һәм махсус сакланучы табигый территорияләрнең зоналарында урнаштырганда, корылмаларның параметрларын (биеклеге, киңлеге, озынлыгы), вазыйфаи билгеләнешен һәм аларны урнаштыру буенча башка шартларны һәйкәлләрне саклау, табигать саклау һәм әйләнә-тирә мохитне саклау буенча вәкаләтле органнар белән килештерергә кирәк.

2.9.2.1. Ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмаларны газоннарда, мәйданчыкларда (балалар, ял, спорт, транспорт тукталышлары), пассажир транспортына утыру мәйданнарында, суүткәргеч һәм канализация челтәрләренең, трубаүткәргечләрнең саклык зоналарында, шулай ук вентиляция шахталарына – 25 м, торак бина тәрәзәләре, сәүдә предприятиеләренең витриналары каршысында – 20 м, агач кәүсәсеннән 3 м якинрак урынга урнаштыру рөхсәт ителми.

2.9.3. Ваклап сәүдә итүче предприятиеләренең, көнкүреш хезмәтләре күрсәтүче һәм туклану корылмаларын җәяүле зоналары территорияләрендә, паркларда, бакчаларда, торак пункты бульварларында урнаштырырга киңәш ителә. Корылмаларны түшәмәнен каты төрләренә урнаштырырга, яктырту җайлланмалары, чүп өчен чүплек савытлары һәм кече контейнерлар белән, туклану корылмаларын бәдрәф кабиналары (чиктәш территориядә 200 м аралыгында җәмәгать бәдрәфләре булмаганды) белән жиһазларга.

2.9.4. Тукталыш павильоннарын жир өсте пассажир транспорты

тукталышы урыннарында урнаштыруны күздә тотарга кирәк. Павильонны урнаштыру өчен $2,0 \times 5,0$ м һәм аннан зуррак күләмдә түшәмәләрнең каты төре жәелгән мәйданыны карага кирәк. Юлның қырый өлешенән павильонның ин якын конструкциясенә кадәрге аралык – кимендә 3,0 м, павильонның ян-як конструкцияләренән агачлар кәүсәсенә булган аралык – жыйнак ябалдашлы агачлар өчен – кимендә 2,0 м. Тукталыш пунктларын проектлагандага һәм тукталыш мәйданчыклары коймаларын урнаштыргандага тиешле ГОСТ һәм СНиП таянып эш итәргә кирәк.

2.9.5. Бәдрәф кабиналарын, жәмәгать бәдрәфләре булмагандага яки алардан файдалану мөмкинлеге житәрлек булмагандага, торак пунктының кешеләр актив йөри торган территорияләрендә: массакүләм чараптар уздырылган урыннарда, сәүдә итүче һәм хезмәтләр күрсәтүче зур объектларда, рекреация объектлары территорияләрендә (паркларда, бакчаларда), автотукталышларда, шулай ук ныклап төзелмәгән стационар булмаган туклану корылмалары янында урнаштырырга кинәш ителә. Шунысын исәпкә алырга кирәк: бәдрәф кабиналарын йорт яны территориясендә урнаштырырга рөхсәт ителми, бу вакытта торак һәм жәмәгать биналарына кадәрле аралык кимендә 20 м калырга тиеш. Бәдрәф кабинасын түшәмәләрнең каты төрләренә урнаштырырга кирәк.

2.10. Биналарны һәм корылмаларны бизәү һәм жиһазлау.

2.10.1. Биналарны һәм корылмаларны бизәү һәм жиһазлау түбәндәгеләрне үз эченә ала: стеналарның тышкы өслекләрен төрле төсләргә буяу, түбә төзекләндерүү, бинаның конструктив элементларын жиһазлауның кайбер мәсьәләләре (керү төркемнәре, цокольләр һ.б.), антенналар, су ағызы трубалары, фундамент куперчекләре, йорт тамгалары, яклагыч ятъмәләр урнаштыру һ.б.

2.10.2. Биналарны һәм корылмаларны төрле төсләр белән буяуны Туйкә авыл жирлегендә урамнарны һәм территорияләрне төзеп тутыруның гомуми төс чишелеши концепциясен исәпкә алып проектларга кинәш ителә.

2.10.2.1. Лоджияләрне һәм балконнарны пыяла белән тышлату, рам алмаштыру, торак пунктларындагы биналарның стеналарын буяу мөмкинлеге шәһәр төзелеше регламенты составында билгеләнә.

2.10.2.2. Торак пунктының магистраль урамнары буйлап урнашкан биналарга тышкы кондиционерларны һәм «тәлинкә»-антенналарны ишегалы фасадлары ягыннан урнаштыруны күздә тотарга кинәш ителә.

2.10.3. Торак пункты биналарында һәм корылмаларында түбәндәге йорт тамгаларын урнаштыруны күздә тотарга кинәш ителә: урамның, мәйданының, проспектның исемен күрсәткеч, йортның яки корпусның номерын күрсәткеч, подъездның һәм фатирның номерын күрсәткеч, объектның инвалилар өчен үтемле булуының халыкара символы, флаг тоткычылар, истәлекле такталар, полигонометрик тамга, янгын гидрантына күрсәтү, грунт геодезия тамгаларын күрсәтү, магистраль камераларын һәм сууткәрү чөлтәрләре коелары күрсәткечләре, канализациягә күрсәтү, жир асты газұткәргеч корылмаларына күрсәтү. Билгеле бер бинада йорт тамгаларының составы һәм аларны урнаштыру шартлары биналарның вазыйфаи билгеләнеше һәм юл-урам чөлтәренә карата урнашуы нигезендә билгеләнә.

2.10.4. Биналардан hэм корылмалардан жири өслеге суларын читкө ағызуны тәэмин итү өчен аларның периметры буенча ышанычлы гидроизоляцияле күперчекләр урнаштыру күздә тотыла. Күперчекнен авышлыгы – бина яғыннан кимендә 10%. Биналар hэм корылмалар өчен күперчек киңлеге – 0,8-1,2 м, катлаулы геология шартларында (карстлы грунтлар) – 1,5-3 м. Бина жәяуле коммуникацияләренә тоташкан очракта, гадәттә түшәмәнең каты төре белән ясалган тротуар күперчек ролен башкара.

2.10.5. Тигез түбәләрдән жыелган суны шуның өчен билгеләнгән трубадан ағызуны оештырганда:

- бина стеналарына трубалар урнаштырганда фасадларның пластикасын бозмаска, ялгап тоташтыру урыннарының герметиклы булын hэм, су ағынтысының исәпләнгән күләмнәреннән чыгып, таләп ителгән үткәру мөмкинлеген тәэмин итәргә;

- трубаның чыгып тора торган тишенгеннән суның ирекле ағып төшү биеклегенең 200 мм артық булына юл куймаска;

- трубадан төп жәяуле коммуникацияләренә су ағып төшкән урыннарда су ағызы улаклары юнәлешендә кимендә 5% авышлыгында каты түшәмә жәелүен, яки улакларның каплавыч эчендә (әлеге Кагыйдәләрнең 2.1.14 пунктына туры китерап, ябык яки рәшәткәләр белән ябылган) урнаштырылуын күздә тотарга;

- трубадан газонга яки түшәмәнең йомшак төрләренә су ағып төшкән урыннарда дренаж урнаштыруны күздә тотарга.

2.10.6. Торак hэм ижтимагый билгеләнештәге биналарның керү төркемнәрен яктыртучы жайлланма, әвеслек (каплап торучы ярымтүбә), өслекләрне тоташтыру элементлары (басмалар h.б.), инвалидларга hэм халыкның азмобильлекле төркемнәренә хәрәкәт итү жиһазлары hэм жайлланмалары (пандуслар, тоткычлар h.б.) белән тәэмин итәргә киңәш ителә.

2.10.6.1. Керү төркемнәре янәшәсендә түшәмәнең каты төрләре hэм яшелләндерүнең төрле алымнары кулланылган мәйданчыкларны күздә тотарга. Керү өлешендә мәйданчыкларны оештыру әлеге урын территориясе чикләрендә дә, шулай ук торак пунктының керү төркемнәренә чиктәш булган ижтимагый территорияләрендә дә каралырга тиеш.

2.10.6.2. Керә торган төркемнәр янәшәсендәге мәйданчыкның бер өлешендә жиңел транспортны вакытлыча кую рөхсәт ителә, әгәр бу вакытта жәяулеләр ағымын үткәреп жибәрү өчен кирәклө юл киңлеге тәэмин ителсә, анысы исәпләмә белән раслана (әлеге Кагыйдәләргә 3 нче күшымта). Бу очракта бүләп тора торган элементлар (стационар яки күчмә коймалар) булынын, контейнер яшелләндерүне күздә тотарга кирәк.

2.10.6.3. Керә торган төркемнәрне тротуарның минималь норматив киңлеге белән урам-юл чөлтәре тротуарлары зонасында урнаштырган очракта, керү төркемнәре элементларын (басмаларны, падусларны, болдырны, яшелләндерүне) 0,5 м артмаган аралыкка янәшә торучы тротуарга чыгарырга.

2.10.7. Жәяулеләрне hэм чыгып тора торган пыяла витриналарны түбә кырыннан кар hэм боз сөңгеләре ишелеп төшүдән, шулай ук 70 нче елларга

кадәр төзелгән чорғы аерым биналарның стеналарыннан тышлагыч плитәләр очып төшүдән саклау өчен икенче кат дәрәжәсендә махсус явлагыч ятымәләр урнаштыруны күздә тотарга кирәк. Боз сөңгеләре барлыкка килүне булдырмас өчен түбәнәң тышкы периметры буйлап электр контурын кулланырга киңәш ителә.

2.11. Мәйданчыклар.

2.11.1. Торак пункты территориясендә мәйданчыкларның түбәндәге төрләрен проектларга киңәш ителә: балаларга уйнау өчен, өлкәннәргә ял итү өчен, спорт белән шөгыльләнүү, чүп жыя торган савытлар урнаштыру, этләрне йөртеп керү һәм күнекмәләргә өйрәтү, автомобилъләр кую өчен.

Балалар мәйданчыклары

2.11.2. Балалар мәйданчыклары төрле яштәге балаларга уйнау һәм актив ял итү өчен билгеләнгән: мәктәп алды яшендәге (3 яшькә кадәрле), мәктәпкәчә яштәге (7 яшькә кадәр), кече һәм урта мәктәп яшендәге (7-12 яшь). Мәйданчыклар төрле яшь төркемнәре өчен аерым мәйданчыклар рәвешендә яки яшь мәнфәгатьләре буенча зоналарга аерылган комплекслы уен мәйданчыклары рәвешендә дә оештырылырга мөмкин. Балалар һәм яшүсмөрләр (12-16 яшь) өчен спорт-уен комплексларын (микроскалодромнар, велодромнар һ.б.) оештырырга һәм самокатларда, тәгәрмәчле такталарда һәм тимераякларда йөрү өчен махсус урыннар жиһазларга киңәш ителә.

2.11.3. Торак йортларның һәм ижтимагый биналарның тәрәзәләреннән мәктәпкәчә яштәге балалар мәйданчыклары чикләренә кадәрле аралыгы кименә 10 м, кече һәм урта мәктәп яшендәгеләр өчен – кименә 20 м, комплекслы уен мәйданчыкларыннан – кименә 40 м, спорт-уен комплексларыннан – кименә 100 м. Мәктәпкәчә һәм мәктәп яшендәгеләр өчен балалар мәйданчыкларын тораклар төзелгән урында урнаштырырга, кече һәм урта мәктәп яшендәге балалар мәйданчыкларын, комплекслы уен мәйданчыкларын торак төркеменәң яки микрорайонның яшелләндерелгән территорияләрендә, спорт-уен комплексларын һәм тәгәрмәчле жайланмаларда йөрү урыннарын торак район паркларында урнаштырырга киңәш ителә.

2.11.4. Торак билгеләнешендәге территорияләрдә балалар өчен уен мәйданчыкларын 1 кешегә 0,5-0,7 кв. м. исәбеннән проектларга киңәш ителә. Мәйданчыкларның зурлыкларын һәм аларны урнаштыру шартларын балаларның яшь төркемнәренә һәм төзелгән торакларның урнашу урынына карап проектларга киңәш ителә.

2.11.4.1. Мәктәп алды яшендәге балалар мәйданчыклары зур булмаска (50-75 кв.м.), аерым яки өлкәннәр өчен тыныч ял урыннары белән бергә урнаштырылырга мөмкин – бу очракта мәйданчыкның гомуми мәйданын кименә 80 кв. метр итеп билгеләргә киңәш ителә.

2.11.4.2. Уен мәйданчыкларының оптималь зурлыгын мәктәпкәчә яштәге балалар өчен 70-150 кв.м, мәктәп яшендәгеләр өчен 100-300 кв.м, комплекслы уен мәйданчыклары өчен 900-1600 кв. м куләмендә билгеләргә киңәш ителә. Бу вакытта мәктәпкәчә яштәгеләр мәйданчыгын өлкәннәрнең ял мәйданчыгы белән берләштерергә мөмкин (мәйданчыкның зурлыгы – кименә

150 кв.м.). Күрше булып торучы балалар һәм өлкәннәр мәйданчыкларын күе яшел утыртмалар һәм (яки) декоратив диварлар белән аерырга.

2.11.5. Балалар мәйданчыклары транзит жәяүле хәрәкәтеннән, юллардан, борылыш ясау мәйданчыкларыннан, килгән-киткән машиналар туктап тора торган урыннардан, чүп жыю савытлары урнаштырыла торган мәйданчыклардан, автотранспорт чарапарын дайми һәм вакытлыча саклау урыннарыннан изоляцияләнгән булырга тиеш. Балалар мәйданчыкларына бара торган юлларны машина юлларыннан һәм урамнардан оештырмаска кирәк. Балалар мәйданчыкларын яшел утыртмалар (агачлар, қуаклыклар) белән аерып алганда, балалар мәйданчыгы чикләреннән килгән-киткән машиналар туктала торган урынга һәм автотранспорт чарапарын дайми һәм вакытлыча саклау урыннарына кадәр минималь аралыгын СанПиН туры китереп билгеләргә кирәк, чүп жыю мәйданнарына кадәр – 15 м.

2.11.6. Балалар мәйданчыкларын реконструкцияләгәндә травматизм алуны булдырмас өчен мәйданчык территориясендә чыгып тора торган ботакларны яки сығылып төшкән тәбәнәк ботакларны, жир өслегендә торган иске, кисек жайлланма калдыкларын (баганалар, фундаментлар), жиргә күмелмәгән, кагыйдә буларак, турникларны һәм таганнарны беркетүче металл жайлланмаларны калдырмаска кирәк. Янәшә торучы территорияләрне реконструкцияләгәндә балалар мәйданчыкларын эшләр алыш барылган урыннардан һәм төzelеш материаллары өелә торган жирләрдән изоляцияләргә кирәк.

2.11.7. Балалар мәйданчыгында территорияне төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: түшәмәләрнең йомшак төрләре, мәйданчык өслегенең газонга тоташу элементлары, яшеллек, уен жайлланмалары, эскәмияләр һәм чүп савытлары, яктырту жайлланмалары.

2.11.7.1. Түшәмәләрнең йомшак төрләрен (ком, грунт нигезендә яки гравий кыйпылчыкларында тыгызландырылган ком, йомшак резин яки йомшак синтетик) балалар мәйданчыгының уен жайлланмалары урнаштырылган урыннарга һәм балалар егылырга мөмкин булган башка урыннарга жәяргә кирәк. Эскәмияләр урнаштырылган урыннарны әлеге Кагыйдәләрнең 2.6.4.1 пункты нигезендә түшәмәнең каты төрләре яки фундамент белән жиһазларга. Мәйданчыклар өслеген үлән белән каплаганда каты, йомшак яки катнаш түшәмә төрләреннән ясалган жәяүле юлларын күздә тотарга.

2.11.7.2. Мәйданчык өслекләрен һәм газоннарны тоташтыру өчен чабылган яки йомрыландырылган кырыйлы бакча борт ташларын кулланырга.

2.11.7.3. Балалар мәйданчыкларын, көннең якты өлешендә 5 сәгать эчендәге инсоляцияне исәпкә алыш, агачлар һәм қуаклар утыртып яшелләндерергә. Мәйданчыкның көнчыгыш һәм төньяк өлешләрендәгә агачлар мәйданчык кырыеннан алыш агач үзәгенә кадәр 3 метрдан якынрак булмаган аралыкта, ә көньяк һәм көнбатыш өлешләрендә 1 метрдан якынрак булмаган аралыкта утыртылырга тиеш. Мәктәпкәчә яштәгә балалар мәйданчыкларында чәнечкеле үсемлек төрләрен кулланырга ярамый. Бөтен төр балалар мәйданчыкларында агулы жимеш бирә торган үсемлекләрне кулланырга

ярамый.

2.11.7.4. Уен жайланмалары урнаштыруны әлеге Кагыйдәләрнең 2 нче күшымтасындағы 14 нче таблицасында күрсәтелгән куркынычсызлықның норматив параметрларын исәпкә алып проектларга кирәк. Спорт-уен комплекслары мәйданчыкларын Мәйданчыкта үз-үзенде тоту һәм спорт-уен жайланмаларыннан файдалану нормалары эленгән стенд белән жиһазларга.

2.11.7.5. Яктырткыч жайланмалар мәйданчык урнашкан территориияне яктырту режимында эшләргә тиеш. Яктырту жайланмасын 2,5 метрдан тәбәнәгрәк итеп урнаштырырга рөхсәт ителми.

Ял мәйданчыклары

2.11.8. Ял мәйданчыклары гадәттә өлкән халық өчен тынычлап ял итү һәм өстәл уеннары уйнау өчен билгеләнә, аларны тораклар төзелгән урыннарда урнаштырырга кирәк, торак төркемнәренең һәм микрорайонның яшелләндерелгән территорияләрендә, паркларда һәм урман-паркларда рөхсәт ителә. Ял мәйданчыкларын үтеп йөрерлек итеп, подъездларга, тукталышта утыру мәйданчыкларына, транспорт чарапары борышты ясый торган мәйданчыкларга ташшырып урнаштырырга – алар белән ял мәйданчыклары арасында кимендә 3 м яшеллек полосасын (куаклық, агачлар) күздә тотарга киңәш ителә. Ял мәйданчыгы чигеннән автомобильләрне саклау урыннарына кадәрге аралыкны СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200 туры китереп кабул итәргә. Торак йортлар тәрәзәләреннән тынычлап ял итү мәйданчыклары чигенә кадәрге аралык кимендә 10 м тәшкил итәргә тиеш, шау-шулы өстәл уеннары мәйданчыкларына кадәр – кимендә 25 м.

2.11.9. Торак территорияләрдәге ял мәйданчыкларын бер кешегә 0,1-0,2 кв.м исәбеннән проекtlарга кирәк. Мәйданчыкның оптималь зурлыгы 50-100 кв.м, ял мәйданчыгының минималь зурлыгы – кимендә 15-20 кв.м. Әлеге Кагыйдәләрнең 2.12.4.1 пункты нигезендә тынычлап ял итү мәйданчыкларын балалар мәйданчыклары белән берләштерергә рөхсәт ителә. Тынычлап ял итүне һәм шау-шулы өстәл уеннарын бер мәйданчыкка урнаштырырга киңәш ителми. Парклар территорияләрендә үләндә ял итү өчен чирәмлек мәйданчыкларын оештырырга киңәш ителә.

2.11.10. Ял итү мәйданчыгында төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: түшәмәләрнең каты төрләре, мәйданчык өслеген газонга ташшыру элементлары, яшеллек, ял эскәмияләре, эскәмияләр һәм өстәлләр, чүп савытлары (иң аз дигэндә һәр эскәмия янында берәр), яктырту жайланмалары.

2.11.10.1. Мәйданчыкны плитә белән белән түшәргә киңәш ителә. Ял һәм балалар мәйданчыкларын берләштергәндә балаларның уен зонасында каты түшәмә төрләрен түшәргә рөхсәт ителми.

2.11.10.2. Периметры буйлап яшелләндерергә, берән-сәрән агачлар һәм куаклар, чәчәклекләр утыртырга, вертикаль һәм мобиЛЬ яшелләндерү алымнарыннан файдаланырга киңәш ителә. Чирәмлек мәйданчыклары агач һәм куак төркемнәре белән эйләндереп алышырга, тапталуга чыдам үлән төрләре белән түшәлергә тиеш. Әлеге Нормаларның 2.12.7.3 пунктына туры китереп,

ял мәйданчыкларында инсоляция һәм күләгә тәэмін ителә. Агулы жимеш бирә торган үсемлекләрне кулланырга рөхсәт ителми.

2.11.10.3. Яктырткыч жайланмаларның мәйданчык урнашкан территориясен яктырту режимында эшләве тәэмін ителә.

2.11.10.4. Өстәл уеннары өчен бер өстәл һәм эскәмияләр урнаштырылган мәйданчыкның минималь зурлығын 12-15 кв. м чикләрендә билгеләргә киңәш ителә.

Спорт мәйданчыклары

2.11.10. Спорт мәйданчыклары халыкның барлық яшь төркемнәре өчен физик культура һәм спорт белән шөгыльләнү өчен билгеләнгән, аларны торак һәм рекреация билгеләнешендәге территорияләр, спорт корылмалары, гомуми белем бирү мәктәпләре урнашкан урыннар составында проектларга киңәш ителә. Спорт мәйданчыкларын проектлауны мәйданчыкның максуслашу төренә карап алып барырга. Мәйданчык чигеннән жиңел автомобильләрне саклау урыннарына кадәрге аралыкны СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200 туры китереп калдырырга.

2.11.11. Гомуми белем бирү мәктәпләре урнашкан территорияләрдә спорт үзәген урнаштыруны һәм проектлауны янәшәдә төзелгән торакларда халыкка хезмәт күрсәтүне исәпкә алып гамәлгә ашырырга. Спорт мәйданчыклары чикләреннән торак йортларның тәрәзәләренә кадәрге аралыкны мәйданчыкларның шау-шу сыйфатламаларыннан чыгып, 20 м башлап 40 м кадәр калдырырга. Мәктәпкәчә яштәге балалар өчен комплекслы (75 балага) физик культура-спорт мәйданчыкларын кимендә 150 кв. м. мәйданда, мәктәп яшендәгеләр өчен (100 балага) кимендә 250 кв. м. мәйданда урнаштырырга.

2.11.12. Спорт мәйданчыгында территорияне төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: түшәмәнең йомшак яки газон төрләре, спорт жайланмалары. Мәйданчыкны яшелләндерергә һәм коймалап алырга киңәш ителә.

2.11.12.1. Яшелләндерүне мәйданчык периметры буенча мәйданчык кырыенنان кимендә 2 м аралыкта тиз үсә торган агачлар утыртып башкарырга. Ялтыравыкли яфраклары булган, күп күләмдә орлык очырта торган, мул жимеш бирә торган һәм бик иртә яфрак коя торган агачларны һәм қуакларны кулланмаска. Мәйданчыкны коймалап алу өчен вертикаль яшелләндерүдән файдаланырга мөмкин.

2.11.12.2. Мәйданчыкларны биеклеге 2,5-3 м, ә спорт мәйданчыклары бер-берсенә тоташкан урыннарда кимендә 1,2 м ятьмәле коймалар белән жиһазларга киңәш ителә.

Чүп савытларын урнаштыру мәйданчыклары

2.11.13. Чүп жыя торган савытлар урнаштыру мәйданчыклары, – каты көнкүреш калдыкларын жыю өчен билгеләнгән максус жиһазландырылган урыннар. Мондый мәйданчыкларны булдыру теләсә нинди вазыйфаи билгеләнештәге, каты көнкүреш қалдыклары тупланырга мөмкин булган территорияләр һәм урыннар составында күздә тотыла.

2.11.14. Мәйданчыкларны торак биналарның тәрәзәләреннән, балалар

учреждениеләре, ял урыннары чикләреннән кимендә 20 м ераклыкта, тораклар салынган урыннардан – бинага керә торган урыннардан, ерак подъезддан башлап жәүяле юллары буйлап исәпләгендә, кимендә 100 м аралыкта урнаштырырга кирәк, бу вакытта мәйданчык территориясе юлларга totashyrga, ләкин транспортка йөрөргә комачау итмәскә тиеш. Мәйданчыкны (юллардан еракта) аерым урнаштырганда контейнерларны чистарту өчен транспортка жайлыш килү юлын hәм борылыш ясау мәйданчыкларын (12 м x 12 м) күздә totarга кирәк. Мәйданчыкларны транзит транспорт hәм жәяүле коммуникацияләре күренгән зоналардан, биналарның урам фасадларыннан читтә урнаштыруны проектларга киңәш ителә. Мәйданчык территориясен (янәшәдә төзелгән корылмалардан, эвеслекләрдән яки яшел утыртмалардан) күләгәле зонада урнаштырырга киңәш ителә.

2.11.15. Бер контейнерга мәйданчык зурлыгын 2-3 кв.м итеп билгеләргә. Контеинер белән мәйданчык кырые арасындагы юл киңлеген кимендә 1,0 м билгеләргә, контейнерлар арасында – кимендә 0,35 м. Торак билгеләнешендәге территориядә мәйданчыкларны 1 кешегә 0,03 кв. м яки торак йортларда 6-8 подъездга 1 мәйданчык исәбеннән проектларга.

2.11.16. Чүп савытларын урнаштыру мәйданчыгында территорияне төзекләндерү элементларының зарури исемлеге: түшәмәләрнең каты төрләре, мәйданчык өслеген янәшә территорияләр белән totashyru урыннары, каты көнкүреш калдыкларын жыю контейнерлары, яктырту жайланмалары. Мәйданчыкны яшелләндерүне проектларга киңәш ителә.

2.11.16.1. Мәйданчык түшәмәсен транспорт йөри торган юл төшәмәсенә аналогик рәвештә түшәргә. Су жыелып торуны hәм контейнер тәгәрәп китүне булдырмас өчен, мәйданчык түшәмәсенең авышлыгын юлга караган өлешендә 5-10% дәрәжәсендә калдырырга.

2.11.17.2. Мәйданчыкны янәшәдәге юл белән totashyru, кагыйдә буларак, бер дәрәжәдә, борт ташларын жәймичә, газон-бакча борты яки 1,0-1,2 м биеклегендәге декоратив диварчык ярдәмендә гамәлгә ашырыла.

2.11.17.3. Яктырткыч жайланмаларны кимендә 3 м баганалардан, чиктәш территорияне яктырту режимында эшләтергә киңәш ителә.

2.11.17.4. Яшелләндерүне фитоницид дәрәжәсе югары булган, күе hәм тығыз ябалдашлы агачлар ярдәмендә башкарырга киңәш ителә. Мәйданчык түшәмәсеннән ябалдашка кадәрле буш киңлек биеклеген кимендә 3,0 м калдырырга. Мәйданчыкларны визуаль изоляцияләү өчен декоратив диварчыкларны, трельяжларны яки периметры буенча жиләк-жимеше булмаган биек куаклар рәвешендәге тере читтәннәр кулланырга рөхсәт ителә.

Автокую мәйданчыклары

2.11.23. Авыл жирлеге территорииесендә автокую урыннарының түбәндәгә төрләрен күздә totarга киңәш ителә: автомобильләрне кыска вакыт аралыгында hәм озакка саклау, урам (юл өлешендә тамгаланган парковкалар рәвешендә), урамнан тыш («кесә» hәм юл өлешеннән читкә кереп тора торган урыннар рәвешендә), килгән-киткән транспорт туктала торган (тораклар төзелгән урында), халык автомобилен саклау өчен (микрорайоннар, районнар),

объектлар янәшәсендә (объект яки объектлар төркеме каршысында), башка төрле (йөк машиналарын қуя торган, халық яшәгән урыннан аның хәрәкәт итү юнәлешендә автотранспорт юлы буйлап урнашкан н.б.).

2.11.24. Автокую урыннары чигеннән торакларның һәм иҗтимагый биналарның тәрәзәләренә кадәрге аралыкның СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200 туры китереп билгеләнүен исәпкә алырга кирәк. Объектлар каршында автокую мәйданчыкларында урыннарның бер өлешен СНиП 35-01 туры китереп, инвалидларның автомобилльләре өчен проектларга, күләмле бүленеш тамгаларыннан тыш икешәр яки аннан күбрәк урынны блоклап куярга, ачык сары төсендәге тамга белән узып китү чикләрен билгеләргә кирәк.

2.11.25. Автокую мәйданчыкларын пассажир транспорты туктый торган зонада урнаштыруны проектлау рөхсәт ителми, автокую мәйданчығына керү юлын транспортка күчеп утыру мәйданчығы азагыннан яки башыннан кимендә 15 м аралыкта карага.

2.11.26. Автокую мәйданчыкларында территорияне төзекләндөрү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: түшәмәләрнең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, бүленеш тамгалары, яктырта һәм мәгълүмат бирә торган жайлланмалар. Автомобильләрне озакка саклау мәйданчыклары әвеслекләр, җинелчә бокслар, карау эстакадалары белән жиһазландырылырга мөмкин.

2.11.26.1. Мәйданчыкларның түшәмәсен транспорт йөри торган юл төшәмәсенә аналогик рәвештә түшәүне проектларга.

2.11.26.2. Мәйданчык түшәмәсенең юл белән тоташкан урынын борт ташын җәймичә бер дәрәжәдә, газон белән тоташкан урынын әлеге Кагыйдәләрнең 2.4.3 пунктына туры китереп ясарга.

2.11.26.3. Мәйданчыклардагы бүленеш элементлары тамгалар (ак полосалар), яшелләндөрелгән полосалар (газоннар), контейнер яшеллеге рәвешендә ясалырга мөмкин.

2.12. Жәяүле коммуникацияләре.

2.12.1. Жәяүле коммуникацияләре жәяүлеләр өчен юл һәм авыл жирлеге территориясендә хәрәкәт итүне тәэммин итә. Жәяүле коммуникацияләренә түбәндәгеләр кертелә: тротуарлар, аллеялар, кечкенә юллар, сукмаклар. Жәяүле коммуникацияләрен проектлаганда торак пункты территориясендә түбәндәгеләрне тәэммин итәргә киңәш ителә: транспорт коммуникацияләре белән кисешкән урыннарның минималь булуын, жәяүле коммуникацияләренең өзлексезлеген, кешеләргә, инвалидларны һәм халыкның азмобильлекле төркемнәрен дә кертеп, куркынычсыз, каршылыксыз һәм жайлы рәвештә хәрәкәт итү мөмкинлеген. Жәяүле коммуникацияләре системасында төп һәм ярдәмче жәяүле элементләрен аерип чыгарырга киңәш ителә.

2.12.2. Жәяүле коммуникацияләрен проектлаганда буйдан-буйга авышлыкны 60%тан артмаган дәрәжәдә, аркылы авышлыкны (бер кыеклы яки ике кыеклы) оптималь булганда – 20%, минималь булганда – 5%, максималь булганда – 30% дәрәжәсендә билгеләргә. Инвалид коляскалары белән йөрүне тәэммин итүне исәпкә алып, жәяүле коммуникацияләренең

авышлығы түбәндәгеләрдән артмаска тиеш: буйдан-буйга – 50%, аркылы – 20%. 30-60% авыш булган жәяуле коммуникацияләрендә һәр 100 м артмаган ешлыкта кимендә 5 м озынлығындағы яссы урыннар ясарға кирәк. Рельеф шартларына бәйле рәвештә югарыда аталған авышлық дәрәжәләрен саклау мөмкин булмаса, баскычлар һәм пандуслар урнаштыруны күздә тотарға киңәш ителә.

2.12.3. Тротуарларны киңәйтү зарурлығы булған очракта, янәшә торучы төзелмәләр составында жәяуле галереяләрен ясарға мөмкин.

Төп жәяуле коммуникацияләре

2.12.4. Төп жәяуле коммуникацияләре торақ, ижтимагый, житештерү һәм башка төрле биналарны җәмәгать транспорты тукталышлары, мәдәни-көнкүреш хезмәтләре күрсәтүче учреждениеләр, рекреация территорияләре белән бәйләнешен, шулай ук ижтимагый зоналар һәм рекреация объектлары составында төп тартылыш пунктлары арасында бәйләнешне тәэммин итә.

2.12.5. Төп жәяуле коммуникацияләрен трассалау урамнар һәм юллар (тротуарлар) буйлап яки аларга бәйсез рәвештә гамәлгә ашырылырга мөмкин. Төп жәяуле коммуникацияләренең киңлеген, әлеге Кагыйдәләрнең З нче күшымтасына туры китереп, «пик» сәгатьләрендә жәяулеләрнең хәрәкәт иту тизлегенә һәм бер хәрәкәт полосасының үткәрүчәнлек мөмкинлегенә карап исәпләргә киңәш ителә. Жәяуле коммуникацияләрен трассалауны тартылыш пунктлары арасындағы иң кыска юнәлешләр буенча (рекреация юлларыннан тыш) яки әлеге юнәлешкә карата 30° чамасы почмагында гамәлгә ашырырга киңәш ителә.

2.12.6. Жәяуле коммуникацияләрен транспорт юллары белән кисешкән барлық очракларында да бордюр пандусларын урнаштырырга киңәш ителә. Жәяуле коммуникацияләрендә баскычлар, пандуслар, кечкенә басмалар урнаштырганда әлеге элементларның бердәй үткәрү сәләтен тәэммин итәргә киңәш ителә. Гамәлдәге жәяуле коммуникацияләрен һәм аларга тоташучы газоннарны автотранспорт чарапаларын туктату һәм кую урыннары буларак файдаланырга рөхсәт ителми.

2.12.7. Төп жәяуле коммуникацияләре буйлап урнашкан утыртмалар, биналар, биналарның чыгып тора торган элементлары һәм техник җайлланмалар кечкенә юлларның киңлеген кыскартырга тиеш түгел, шулай ук юл өслегеннән ирекле тирәлекнең минималь биеклеге 2 м тигез булуын күздә тотарға кирәк.

2.12.8. Ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмалар урнаштырылган очракта, жәяуле коммуникацияләренең гомуми киңлеге жәяуле өлеше киңлегеннән, корылманы урнаштыру өчен аерып чыгарыла торган урын киңлегеннән һәм килүчеләр һәм сатып алушылар өчен билгеләнгән буфер зонасы (кимендә 0,75 м) киңлегеннән туплана.

2.12.9. Рекреация басымы бер гектарга 100 кешедән артык тәшкил иткән рекреация объектлары составында төп жәяуле коммуникацияләрен эскәмияләр һәм чүп савытлары урнаштыру мәйданчыклары белән тәэммин итәргә киңәш ителә, соңғылары һәр 100 м артмаган ешлыкта урнаштырыла. Мәйданчык, кагыйдә буларак, жәяуле юлларына тоташып торырга, кимендә 120 см

тирәнлектә булырга тиеш, эскәмия утыргычының тышкы кырыеннан жәяүле юлына кадәрге аралық – кимендә 60 см. Мәйданчык озынлығын, ин өзө дигәндә, бер эскәмия, ике чүп савыты (чүп өчен кечкенә контейнерлар) урнаштыруга исәпләргә, шулай ук коляскада йөрүче инвалид өчен урыннар (эскәмия белән янәшәдә кимендә 85 см киңлегендә буш урын) калдырырга киңәш ителә.

2.12.10. Төп жәяүле коммуникацияләре территорияләрендә территорияне төзекләндерү элементларының зарури исемлеге: түшәмәләрнең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, чүп савытлары яки чүп жыю өчен кечкенә контейнерлар, яктырту жайламалары, эскәмияләр (рекреация территорияләрендә).

2.12.10.1. Төп жәяүле коммуникацияләре түшәмәләренә һәм конструкцияләренә карата таләпләрне аларның сезон әйләнәсе эксплуатацияләнү мөмкинлегеннән чыгып билгеләргә, ә 2,25 м һәм аннан зуррак киңлектә булганда – максус транспорт чараларының эпизодик килүенә карап. Плитәләр белән түшәүне күздә тотарга киңәш ителә. Нигез күперчекләренең һәм террасаларның югарыгы кырый сыйыгында урнашкан жәяүле коммуникацияләренең коймаларын әлеге Кагыйдәләрнең 2.1.7 пунктына туры китереп проектларга.

2.12.10.2. Ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмаларны урнаштырырга мөмкин.

Ярдәмче жәяүле коммуникацияләре

2.12.11. Ярдәмче жәяүле коммуникацияләре, кагыйдә буларак, территориядәге урын (мәйданчыклар) чикләрендә төзелмә һәм төзекләндерү элементлары арасында бәйләнеш булдыра, шулай ук рекреация объектлары (сквер, бульвар, парк, урман-парк) территориясендә хәрәкәт итүне тәэммин итә. Ярдәмче жәяүле коммуникацияләренең киңлеге гадәттә 1,0-1,5 м тирәсендә билгеләнә.

2.12.12. Ярдәмче жәяүле коммуникацияләре территориясендә төзекләндерү элементларының зарури исемлеге түшәмәләрнең төрле төрләрен үз эченә ала.

2.12.12.1. Торак пункты скверларындагы, бульварларындагы, бакчаларындагы юлларга тоташу элементлары белән түшәмәнең каты төрләрен карарга киңәш ителә. Плитәләр белән ныгытырга киңәш ителә.

2.12.12.2. Эре рекреация объектларындагы (парклар, урман-парклар) юлларга йомшак яки катнаш төрдәге түшәмәләрне түшәргә, жәяүле сукмакларын табигый грунт түшәмәсеннән ясарга киңәш ителә.

Транспорт үтү юллары.

2.13.1. Транспорт үтү юллары – биналар һәм кварталлар территорияләре эчендәгә урыннар, эре рекреация объектлары, житештерү һәм ижтимагый зоаналар белән ике арада транспорт бәйләнешен, шулай ук торак пунктындагы урам-юл чөлтәре белән бәйләнеш тәэммин итә торган транспорт коммуникацияләре системасы элементлары.

2.13.2. Транспорт үтү юлларын проектлауны СНиП 2.05.02 исәпкә алып

башкарырга. Транспорт үтү юлларын проектлаганда янәшә территорияләрнең ландшафтын һәм экологик торышын саклауны яки яхшыртуны тәэмин итәргә кирәк.

2.13.3. Велосипедта йөрү юлларын комплекслы төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: түшәмәнең каты төре, велосипед юлының янәшә территорияләргә тоташу элементлары.

2.13.3.1. Урамнар һәм юллар буйлап урнаштырыла торган велосипед юлларында яктыртуны тәэмин итәргә кирәк, ә рекреация территорияләрендә – велосипед юллары буйлап яшелләндерергә.

2.13.3.2. Юллар буйлап утыртылган утыртмалар юл габаритларын қыскартырга тиеш түгел, юл өслегеннән ирекле тирәлек биеклеге кимендә 2,5 м тәшкил итәргә тиеш. Эре рекреацияләр составында велосипед юллары трассаларында техник хезмәт күрсәтү пунктын урнаштырырга киңәш ителә.

З БҮЛЕК. ИЖТИМАГЫЙ БИЛГЕЛӘНЕШТӘГЕ ТЕРРИТОРИЯЛӘРНЕ ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ

3.1. Гомуми нигезләмәләр.

3.1.1. Ижтимагый билгеләнештәге территорияләрдә төзекләндерүне нормага салу объектлары булып түбәндәгеләр тора: торак пунктындағы ижтимагый тирәлекләр, ижтимагый төзелмә урыннары һәм зоналары, алар төрле бәйләнешләрдә авыл жирлегендә ижтимагый территорияләрнең барлык төрләрен формалаштыра: авыл жирлегенең торак пункты үзәге, күпфункцияле, магистраль буе һәм махсуслаштырылган ижтимагый зоналары.

3.1.2. Төзекләндергәндә ижтимагый билгеләнеш территорияләрендә түбәндәгеләрне тәэмин итәргә: визуаль кабул итү өчен территорияләрнең ачык һәм үткәрүчән булуын (каты коймалар булмавын), халыкка каршылыксız хәрәкәт итү шартларын (азмобильлекле төркемнәрне дә кертеп), тарихи барлыкка килгән планлаштыру структурасын һәм төзелмә масштабын саклап тоту алымнарының, торак пунктындағы эйләнә-тирә мохит белән төзекләндерү элементларының стиль буенча бердәмлекенә ирешүне.

3.2. Ижтимагый тирәлекләр.

3.2.1. Авыл жирлегендәге ижтимагый тирәлекләр жәяуге коммуникацияләрен, жәяуге зоналарын, кешеләр актив килә торган ижтимагый төзелмә урыннарын, торак пункты составында урнашкан яшелләндерү урыннарын, магистраль буе һәм күпфункцияле зоналарны, торак пунктлары үзәкләрен үз эченә ала.

3.2.1.1. Жәяуге коммуникацияләре һәм жәяуге зоналары жәяүлеләргә юл һәм торак пункты территориясе буенча хәрәкәт итүне тәэмин итә (әлеге Кагыйдәләрнең 2.13, 7.2 һәм 7.3 пунктлары).

3.2.1.2. Кешеләр актив йөри торган режимлы ижтимагый төзелмә объектлары – болар сәүдә, мәдәният, сәнгать, мәгариф h.б. учреждениеләр, жирле әһәмияттәге объектлар; алар объект территориясе каршында аерып

чыгарып, яисә аннан башка гына оештырылырга мөмкин, бу очракта әлеге урын чикләрендә төзелгән биналарның һәм корылмаларның тышкы ассы контуры белән туры килерлек итеп билгеләнә.

3.2.1.3. Авыл жирлегендә ижтимагый тирәлек территорияләрендә яшелләндерү үрүннары чечәклекләр, газоннар, берән-сәрән, төркем-төркем, рәт-рәт утыртмалар, яшелләндерүнен вертикаль, үп яруслы, мобиЛЬ формалары рәвешендә проектлана.

3.2.2. Авыл жирлегендә ижтимагый тирәлек территориясендә төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: плитә белән ныкландырылган рәвештәге каты түшәмә төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, яшелләндерү, эскәмияләр, үп савытлары һәм үп өчен кечкенә контейнерлар, урамдагы техник җайланмалар, яктырту җайланмалары, архитектура-декоратив яктырту җайланмалары, мәгълумат курсәткечләре, яшелләндерү үрүннарын яклау элементлары (металл коймалар, түшәмәләрнең махсус төрләре h.б.).

3.2.2.1. Ижтимагый тирәлекләр территориясендә декоратив-кулланма сәнгать әсәрләрен, декоратив су җайланмаларын урнаштырырга киңәш итәлә.

3.2.2.2. Жәяүле зоналары һәм коммуникацияләре территорияләрендә тышкы реклама, ныклап төзелмәгән стационар булмаган ваклап сәүдә итү, көнкүреш хезмәтләре күрсәтү һәм туклану корылмаларын урнаштырырга мөмкин.

3.2.2.3. Ижтимагый төзелмәләр урнашкан территориядә (объект территорияләре булганда) коймалар һәм тышкы реклама чараларын урнаштырырга мөмкин.

3.3. Ижтимагый төзелмә үрүннары һәм махсуслаштырылган зоналар.

3.3.1. Ижтимагый төзелмә үрүннары (әлеге Кагыйдәләрнең 3.2.1.2 пунктында каралганнардан тыш) – ул килү чикләнгән яки ябык булган режимдагы ижтимагый учреждение жирләре: хакимият органнары һәм идарәләр, хастаханәләр һәм шуңа охшаш объектлар. Алар объект янәшәсендәге территорияне аерып алыш та, аннан башка да оештырылырга мөмкин, бу очракта әлеге урын чикләрен төзелгән биналарның һәм корылмаларның тышкы ассы контуры белән туры килә торган итеп билгеләргә кирәк.

3.3.1.1. Ижтимагый төзелмә үрүннарын һәм андагы махсуслаштырылган зоналарны төзекләндерүне проект биременә һәм тармак билгеләнешенә туры китереп проектларга.

3.3.2. Ижтимагый төзелмә үрүннарында (объект каршында территорияләр булганда) һәм ижтимагый төзелмәләрнең махсуслаштырылган зоналары территорияләрендә территорияне төзекләндерү элементларының зарури исемлеге түбәндәгеләрне үз эченә ала: түшәмәләрнең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, яшелләндерү, үп савытлары яки үп жыю өчен кечкенә контейнерлар, яктырту җайланмалары, учреждениеләрнең мәгълумат курсәткечләре. Килгән кешеләрне кабул итүгә бәйле билгеләнештәге учреждениеләр өчен зарури рәвештә эскәмияләр урнаштыруны күздә тотарга.

3.3.2.1. Коймалар, тышкы реклама чараларын урнаштырырга мөмкин.

4 БҮЛЕК. ТОРАК БИЛГЕЛӘНЕШТӘГЕ ТЕРРИТОРИЯЛӘРНЕ ТӨЗЕКЛӘНДЕРУ

4.1. Гомуми нигезләмәләр.

4.1.1. Торак билгеләнешендәге территорияләрдә төзекләндерүне нормага салу объектлары булып түбәндәгеләр тора: ижтимагый тирәлекләр, тораклар урнашкан, балалар бакчалары, мәктәпләр төзелгән, автотранспорт чараларын даими һәм вакытлыча саклау урыннары, алар төрле бәйләнешләрдә торак төркемнәр, микрорайоннар, торак районнар формалаштыра.

4.2. Ижтимагый тирәлекләр.

4.2.1. Торак билгеләнешендәге территорияләрдә ижтимагый тирәлекләр жәяүле коммуникацияләре, торак төркемнәренә, микрорайоннарга, торак районнарга хезмәт күрсәтүче учреждениеләр урнашкан урыннар һәм уртак файдаланудагы яшел территорияләр системасыннан формалаша.

4.2.2. Торак төркемнәренә, микрорайоннарга, торак районнарга хезмәт күрсәтүче учреждениеләр аларга керә торган урыннарда мәйданчыклар белән жиһазлана. Килүчеләр саны құп булған хезмәт күрсәтүче учреждениеләр (кибетләр, базарлар, поликлиникалар) өчен объектлар янында автокую урыннары коруны күздә тотарга.

4.2.3. Жәяүле коммуникацияләре территориясендә һәм хезмәт күрсәтүче учреждениеләр урнашкан урында төзекләндерү элементларының зарури исемлеге түбәндәгеләрне үз эченә ала: түшәмәләрнең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, құп савытлары, құп жыю өчен кечкенә контейнерлар, яктырту жайланмалары, мәгълүмат күрсәткечләр.

4.2.3.1. Плитәләр белән нықландырылған рәвештә каты түшәмә төрләрен, шулай ук мобиЛЬ яшелләндерүне, урамдагы техник жайланмалар, эскәмияләр урнаштыруны күздә тотарга киңәш ителә.

4.2.3.2. Тышкы реклама чараларын, ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмаларны урнаштырырга мөмкин.

4.2.4. Уртак файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләрне торак төркемнәрен, микрорайоннарны, торак районнарны яшелләндерүнең бердәм системасы рәвешендә формалаштырырга кирәк. Яшелләндерү системасы жәяүле һәм транспорт коммуникацияләре (газоннар, рәтләп утыртылған агачлар һәм қуаклыклар) буйлап утыртылған яшел утыртма жирләрен, торак төзелгән урыннардан читтәге яшелләндерелгән мәйданчыкларны (спорт, спорт-үен, этләр йөрту урыны һ.б.), рекреация объектларын (скверлар, бульварлар, бакчалар) үз эченә ала.

4.3. Тораклар төзелгән урыннар.

4.3.1. Торак төзелгән урыннарны төзекләндерүне йорт яны территориясеннән күмәк яки аерым қуллану холкын исәпкә алып проектларга.

4.3.2. Торак төзелгән урын территориясендә йорт яны территориясе күмәк файдаланганда (құпфатирлы төзелеш) түбәндәгеләрне күздә тотарга: транспорт

ұтұ юлын (транспорт ұтұ юлларын), жәяуле коммуникацияләрен (төп, ярдәмче), мәйданчыкларны (мәктәпкәчә яштәге балалар өчен уен, өлкәннәр өчен ял мәйданчыклары, чүп жыю савытларын урнаштыру урыннары, килүче-китүче транспортларны тұктату урыннары, керү төркемнәре каршындагы мәйданчыклар), яшелләндерелгән территорияләрне. Әгәр әлеге урын территориясендә күләме мөмкин итсә, әлеге урын чикләрендә спорт мәйданчыкларын һәм мәктәп яшендәге балалар өчен уен мәйданчыкларын, этләрне йөрту мәйданчыкларын урнаштырырга рөхсәт ителә.

4.3.3. Күмәк файдаланудагы торак төзелгән урын территориясендә төзекләндерү элементларының зарури исемлеге түбәндәгеләрне үз әченә ала: транспорт ұтұ юлларының каты түшәмә төрләрен, мәйданчыкларның төрле түшәмә төрләрен (әлеге Кагыйдәләрнең 2.12 бүлекчәсе), өслекләрне тоташтыру элементларын, мәйданчыкларның жиһазланышын, яктыру җайламаларын.

4.3.3.1. Тораклар урнашкан урынны яшелләндерүне торак йортның нигез күперчеге белән транспорт ұтә торган юл арасында (йорт яны яшеллек полосалары), транспорт ұтұ юлы белән әлеге урынның тышкии чикләре арасында формалаштырырга: йорт яны полосаларында – чәчәклекләр, газоннар, үрелеп үсә торган үсемлекләр, куаклыкларның жыйнак төркемнәре, биек булмаган аерым торучы агачлар; әлеге урынның калган территориясендә – яшелләндерүнең ирекле композицияләре һәм төрле алымнары.

4.3.3.2. Тораклар төзелгән урынны коймалап алырга мөмкин, әгәр ул урамнар буйлап тораклар төзелгән урыннарның урнашу шартларына каршы килмәсә.

4.3.3.4. Тораклар төзелгән урыннарда реконструкцияләнә торган территорияләрдә авыру һәм зәгыйфь агачларны алып атуны, сәламәт агачларны яклауны һәм декоратив бизәүне, планлаштырылмаган төзелмәләрне (складларны, сарайларны, стихияле барлықка килгән гаражларны, шул исәптән «Ракушка» тибындагыларын) юкка чыгарыруны күздә тотарга, төзекләндерүнең әхлакый һәм физик яктан искергән элементларын алмаштырырга киңәш ителә.

4.5. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урыннары.

4.5.1. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урыннарында түбәндәгеләрне күздә тотарга: гаражлар яки тұкталышлар, мәйданчыклар (туплый торган), керү һәм чыгу юллары, жәяуле юллары корырга. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урыннарына килә торган юлларны жәяуле юлларының төп юнәлешләре белән кисешми торган итеп урнаштырырга. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урыннары аша узучы транзит жәяуле юллары оештырылуына юл куймаска. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урынын калган территориядән кимендә 3 м киңлегендәгә яшел утыртмалар полосасы белән изоляцияләргә. Керү һәм чыгу юлларында тротуарларның һәм газоннарның бортлары, кагыйдә буларак, кимендә 8 м радиуслы итеп түгәрәкләнеп торырга тиеш.

4.5.2. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урынында төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: түшәмәләрнең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, коймалар, чүп савытлары яки чүп жыю өчен кечкенә контейнерлар, яктырту жайлланмалары, мәгълүмат жайлланмалары (курсәткечләр).

4.5.2.1. Жәяүле юлларында юл өслегенә төшү урынын – бордюрлы пандус (бер урынга кимендә берне) карага кирәк.

4.5.2.2. Әлеге урын чикләре буйлап фитонцидлык дәрәжәсе югары булган биек үсә торган куе қуаклык һәм агач утыртмаларын формалаштырырга кирәк.

4.5.3. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау өчен туры һәм аз күләмдә авышлыклы түбәле, құпкатлы торак һәм ижтимагый төзелмәдә урнаштырылған корылмаларның түбәләрен яшелләндерү каралырга мөмкин. Түбәне яшелләндергәндә чәчәкләр белән бизәу киңәш ителә, аның мәйданы түбәне яшелләндерү мәйданының кимендә 10%-ын тәшкил итәргә тиеш, шулай ук яссы тамыр системалы агачлар һәм қуаклыклар утырту киңәш ителә.

4.5.4. Ныклап төзелмәгән стационар булмаган гараж корылмаларында автомобиль саклау өчен билгеләнгән территория урыннарын юлларны һәм транспорт үтү юлларын каты түшәмә төрләре белән жиһазлап, яктырту жайлланмалары белән төзекләндерергә. Гараж корылмаларын яки бүлемтекләрен, яшелләндерү элементлары белән һәм коймалар урнаштырып, унификацияле итеп күздә тотарга.

5 БҮЛЕК. РЕКРЕАЦИЯ БИЛГЕЛӘННЕШЕНДӘГЕ ТЕРРИТОРИЯЛӘРНЕ ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ

5.1. Гомуми нигезләмәләр.

5.1.1. Рекреация билгеләнешендәге территорияләрдә төзекләндерүне нормага салу объектлары булып рекреация объектлары тора – маҳсус сакланучы табигый территория зоналарындағы территорияләрнең бер өлеше: ял зоналары, парклар, бакчалар, бульварлар, скверлар. Рекреация объектларын төзекләндерүне проектлау әлеге территория өчен билгеләнгән хужалык әшчәнлеге режимнарына туры китереп башкарылырга тиеш.

5.1.2. Бакча-парк сәнгате, тарих һәм архитектура һәйкәлләрен төзекләндерү аларның тарихи йөзен реконструкцияләүне яки реставрацияләүне, планлаштыруны, яшелләндерүне үз эченә ала, үсемлекләр ассортиментын булдыруны да кертеп. Парк территориясен төзекләндерү элементлары белән жиһазлауны һәм тәэммин итүне ул урнашкан территориянең тарихи-мәдәни регламентына (булган очракта) туры китереп проектларга киңәш ителә.

5.1.3. Рекреация объектларын планлаштыру структурасы территориянең шәһәр төзелеше, вазыйфаи һәм табигый үсендәлекләренә туры килергә тиеш. Төзекләндерүне проектлаганда табигатьне саклау факторларына өстенлек бирергә: эре рекреация объектлары өчен – ландшафтның табигый, гадәти

холкын бозмаска; кече рекреация объектлары өчен (скверлар, бульварлар, бакчалар) – утыртмаларны актив тәрбияләп торырга; барлық төр рекреация объектлары өчен – торак пунктындағы югары техноген һәм рекреация басымнарыннан сакларга.

5.1.4. Рекреация объектларын реконструкцияләгендә түбәндәгеләрне күздә тотарга:

– урман-парклар өчен: тотрыклы вазыйфалау сәләтенә ия экосистемалар булдыру, ландшафтларның һәм утыртмаларның кыйммәтенә карап, чик дәрәжәдәге рекреация басымын, файдалану режимнарын билгеләп, территорияне вазыйфаи зоаналарга бүлү һәм урман-паркның төрле зоналары өчен төзекләндерү چараларын уздыру;

– парклар һәм бакчалар өчен: планлаштыру структурасын реконструкцияләү (мисал өчен, юл-сукмак чөлтәре тыгызлығын үзгәрту), утыртмалар тыгызлығы арткан урыннарны сирәкләү, авыру, карт, декоратив булмаган агачларны һәм азкийммәтле төрләргә караган үсемлекләрне алыш ату, аларны декоратив-яфраклы һәм матур чәчәк атучы агач һәм куаклык формалары белән алмаштыру, ял мәйданчыклары, балалар мәйданчыклары оештыру;

– скверлар өчен: катлаулы вертикаль структуралы төркемнәр һәм чәчәк түтәлләре формалаштыру, авыру, карт һәм декоратив булмаган агачларны кисәргә, юл қырые белән иң якында урнашкан агачлар рәте белән ике арада аралык булдырырга һәм аны арттырырга, куркыныч зонасыннан читтә маҳсус утырту һәм карап тоту технологияләрен кулланып, барыннан бигрәк, зур агачлар утыртырга.

5.1.5. Рекреация билгеләнешендәге территорияләрдә инженер коммуникацияләрен проектлауны территорииянең экологик үзенчәлекләрен исәпкә алыш, башлыча жир асты тонельләрендә яки рекреация объектын уратып башкарырга.

5.2. Ял зоналары.

5.2.1. Ял зоналары – актив массакүләм ял итү, су коену һәм рекреация оештыру өчен билгеләнгән һәм жиһазландырылган территорияләр.

5.2.2. Сулықларның яр буе өлешендә ял зоналарын проектлаганда комлыкның мәйданы һәм комлыкның яр буе линияләренең озынлығы килүчеләр санын исәпләп билгеләнә.

5.2.3. Ял зонасы территориясенде түбәндәгеләрне урнаштырырга киңәш итәлә: килү юлы белән медицина хезмәтләре күрсәтү пунктын, коткару станциясен, жәяүле юлларын, инженер жайлланмаларын (эчә торган су белән тәэммин итү һәм су ағызы, жир өслегендәге пычранган ағынтының сулыкка эләгүеннән саклау). Медицина пунктын коткару станциясе белән янәшә урнаштыралар һәм «Медпункт» языу белән яки ак фонда кызыл тәре сурәттә белән, шулай ук – ашыгыч ярдәм машинасына каршылыксыз үтеп керү өчен санитар транспортны парковкалау урыны белән жиһазлыйлар. Медпункт бинасы кимендә 12 кв. м. мәйданда урнаштырыла, ул табигый һәм ясалма яктыртыла, аның суұткәргече һәм бәдрәфе була.

5.2.4. Ял зонасы территориясендә төзекләндерү әлементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: килү юлының каты түшәмә төрләре, катнаш – юллар (плитә, газонга батырылган), яшелләндерү, эчә торган фонтанчыклар, эскәмияләр, чүп савытлары, чүп өчен кече контейнерлар, комлык жайлланмалары (кояштан әвеслекләр, ятаклар, чишенеп-киенү өчен кабинкалар), бәдрәф кабиналары.

5.2.4.1. Яшелләндерүне проектлаганда түбәндәгеләрне тәэммин итәргә кинәш ителә:

– ял зонасы мәйданының кимендә 80%ыннан ким булмаган күләмдә үлән катламын, агач-куакларны һәм яр буе үсемлекләрен сакларга;

– сұлық ярларын яшелләндерергә һәм формалаштырырга (убылуга һәм жимерелүгә дучар булған сөзәк урыннарда яр нығыту поясы, текә тау битләрендә су тота торган пояслар – төп дренаж h.б.);

– ял зонасы территориясеннән башка максатларда (этләрне йөртү, уен шәһәрләре, аттракционнар h.б. кору өчен) файдалануга юл куймаска.

5.2.4.2. Койма, урамдагы техник жайлланмаларны («су», «тундырма» сәүдә арбалары) урнаштырырга мөмкин.

5.3. Парклар.

5.3.1. Авыл жирлеге территориясендә торак районнары парклары проектлана.

5.3.2. Торак район паркы гадәттә торак район халкының актив һәм тыныч ялын оештыру өчен билгеләнә. Парк территориясендә түбәндәгеләрне карага кирәк: аллеялар һәм юллар системасын, мәйданчыклар (балалар, тыныч һәм актив ял, спорт). Парк территориясе янында яки аның составында торак районның спорт комплексы, балалар өчен спорт-уен комплекслары, роликларда йөрү урыннары урнаштырырга мөмкин.

5.3.3. Торак район паркы территориясендә төзекләндерү әлементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: төп юлларда түшәмәләрнең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, яшелләндерү, эскәмияләр, чүп савытлары һәм чүп өчен кече контейнерлар, мәйданчыкларга жиһазланышлар, яктырту жайлланмалары.

5.3.4. Торак район паркын яшелләндергәндә уртacha салкын Көнчыгыш һәм Көньяк-Көнчыгыш климат зоналары өчен сыйфатлы булған үсемлек төрләреннән файдаланып, чәчәкләр белән бизәүне күздә тотарга кинәш ителә.

5.3.5. Парк территориясен коймалап алырга, урамдагы техник жайлланмаларны («су», «тундырма» сатучы арбаларны) һәм ныклап төзелмәгән стационар булмаган туклану корылмаларын (җәйге кафеларны) урнаштырырга мөмкин.

5.4. Бакчалар.

5.4.1. Торак пункты территориясендә бакчаларның түбәндәге төрләрен формалаштырырга кинәш ителә: ял һәм жәяүләп йөрү бакчалары, корылмалар қаршындагы бакчалар, түбәләрдәге бакчалар h.б.

Ял һәм жәяүләп йөрү бакчалары

5.4.2. Ял һәм жәяүләп йөрү бакчалары гадәттә халыкның қыска вакытлы

ялын оештыру өчен билгеләнгән. Бакча территориясе буйлап транзит жәяүле хәрәкәте рөхсәт ителә.

5.4.3. Кагыйдә буларак, ял һәм жәяуләп йөрү бакчалары территориясендә төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: плитә белән ныкландырылган рәвештә юл түшәмәләренең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, яшелләндерү, эскәмияләр, чүп савытлары, урамдагы техник жайланмалар («су», «туңдырма» арбалары), яктырту жайланмалары.

5.4.3.1. Капламаның төрле төсләр белән бирелешен куллануны, су жайланмаларын, декоратив-кулланма бизәү элементларын, архитектура-декоратив яктырту жайланмаларын урнаштыруны, яшелләндерүне пейзаж холкында формалаштыруны күздә тотарга киңәш ителә.

5.4.3.2. Койма, ныклап төзелмәгән стационар булмаган туклану корылмаларын (жәйге кафе) урнаштыруны күздә тотарга мөмкин.

Биналар һәм корылмалар каршындагы бакчалар

5.4.4. Биналар һәм корылмалар каршындагы бакчалар гадәттә иҗтимагый оешма биналары, тамаша учреждениеләре һәм иҗтимагый билгеләнештәге башка төрле биналар һәм корылмалар каршысында формалаша. Бакчаның планлаштыру структурасы, кагыйдә буларак, объектка карата рациональ якын килүне һәм килгән кешеләрне тиз арада эвакуацияләүне тәэммин итәргә тиеш.

5.4.5. Бакчаны төзекләндерү элементларының зарури, киңәш ителә һәм рөхсәт ителә торган исемлеген әлеге Кагыйдәләрнең 5.4.3 пунктына туры кiterеп кабул итәргә киңәш ителә. Яшелләндерү һәм чәчәкләр белән бизәү алымнарын биналарның һәм корылмаларның вазыйфаи билгеләнешенә карап кулланырга киңәш ителә: партерлы (репрезентатив, парад бакча), интерьерлы – ял мәйданчыклары, ян декорацияләр, чатырлар, ландшафт чәчәклекләре белән (тамаша учреждениеләре каршындагы бакча).

5.5. Скверлар.

5.5.1. Скверлар гадәттә кыска вакыт аралыгында ял итү, йөреп керү, транзит жәяүле хәрәкәте өчен билгеләнә.

5.5.2. Сквер территориясендә төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: юлларның һәм мәйданчыкларның каты түшәмәле төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, яшелләндерү, эскәмияләр, чүп савытлары яки чүп өчен кечкенә контейнерлар, яктырту жайланмалары, архитектура-декоратив яктырту жайланмалары.

5.5.2.1. Юлларның өслеген өстенлекле рәвештә плитә белән тышлау рәвешендә проектларга, түшәмәне төрле төсләр белән бирү чишелешен күздә тотарга, декоратив-кулланма бизәкләү элементларын, тәбәнәк декоратив коймалар урнаштырырга киңәш ителә.

6 БҮЛЕК. СӘНӘГЙ БИЛГЕЛӘННЕШТӘГЕ ТЕРРИТОРИЯЛӘРНЕ ТӨЗЕКЛӘНДЕРУ

6.1. Гомуми нигезләмәләр.

6.1.1. Сәнәгый билгеләнештәге территорияләрдә төзекләндерүне проектлауга карата таләпләр ведомство нормативларында билгеләнә. Сәнәгый билгеләнеш территорияләрендә төзекләндерүне нормага салу объектлары булып, кагыйдә буларак, сәнәгый төзелмә зоналарындағы ижтимагый тирәлекләр һәм санитар-саклық зоналарының яшелләндерелгән зоналары тора.

6.2. Яшелләндерелгән санитар-саклық зоналары территорияләре.

6.2.1. Сәнәгый билгеләнеш территорияләренең санитар-саклық зоналарын (СС3) яшелләндерү мәйданы СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200 таләпләренә туры китерап, проект карагында билгеләнергә тиеш.

6.2.2. Кагыйдә буларак, СС3 яшелләндерелгән территорияләрен төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: чиктәш территорияләр белән яшелләндерелгән урынның totашу элементлары (борт ташы, терәк диварчыклар h.б.), утыртмаларны һәм яшелләндерү урыннарын саклау элементлары.

6.2.2.1. Яшелләндерүне бертәрлелек һәм бөртонлылыкны чиクリ торган сәнгатьле композицияләр рәвешендә формалаштырырга кинәш ителә.

7 БҮЛЕК. ТРАНСПОРТ һәм ИНЖЕНЕР КОММУНИКАЦИЯЛӘРЕ ТЕРРИТОРИЯЛӘРЕНДӘ ТӨЗЕКЛӘНДЕРУ ОБЪЕКТЛАРЫ

7.1. Гомуми нигезләмәләр.

7.1.1. Торак пунктының транспорт коммуникацияләре территорияләрендә төзекләндерүне нормага салу объектлары булып кызыл линияләр чикләрендә торак пунктының урам-юл чөлтәре (УЮЧ), төрле типлардагы жәяүле кичүләре тора. Төзекләндерүне билгеле бер категориягә караган урамнар чөлтәренә, аерым урамга яки мәйданга, урамның яки мәйданының бер өлешенә, транспорт корылмасына проектларга мөмкин.

7.1.2. Инженер коммуникацияләре территорияләрендә төзекләндерүне нормага салу объектлары булып магистраль чөлтәрләренең, инженер коммуникацияләренең сак-эксплуатация зоналары тора.

7.1.3. Транспорт һәм инженер коммуникацияләре территорияләрендә комплекслы төзекләндерүне СНиП 35-01, СНиП 2.05.02, ГОСТ Р 52289, ГОСТ Р 52290-2004, ГОСТ Р 51256 исәпкә алыш, халыкка куркынычсызлык шартларын тудырып һәм чиктәш территорияләрне транспорт һәм инженер коммуникацияләре йогынтысыннан саклауны тәэмин итеп проектларга кирәк.

7.2. Урамнар һәм юллар.

7.2.1. Торак пункты территориясендә урамнар һәм юллар билгеләнеше һәм транспорт сыйфатламалары буенча район эhәмиятендәге магистраль

урамнарга, жирле әһәмияттәге урамнарга һәм юлларга бүленә.

7.2.2. Урамнар һәм юллар территориясендә төзекләндерү әлементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: юл өслегенең һәм тротуарларның каты түшәмә тәрләре, өслекләрне тоташтыру әлементлары, урамнар һәм юллар буйлап яшелләндерү, куркыныч урыннарны коймалау, яктырту жайланмалары, юл хәрәкәте буенча мәгълүмат күрсәткечләре (юл билгеләре, тамгалар, светофор жайланмалары).

7.2.2.1. Юл өслегенең тәрләре һәм реконструкциясе урамның категориясен исәпкә алыш һәм куркынычсыз хәрәкәт итүне тәэмин итеп проектлана. Урамнарның һәм юлларның түшәмәләре өчен киңәш ителә торган материаллар әлеге Кагыйдәләрнең 7 нче күшымтасында китерелде.

7.2.2.2. Урамнарны һәм юлларны яшелләндерүне проектлау өчен утыртмалардан жир асты коммуникацияләре чeltәrlәре һәм урам-юл чeltәренең башка корылмаларына кадәр, СНиПамнарга туры китереп, минималь аралык билгеләнә. Агачларны түшәмәгә урнаштырырга мөмкин. Борылышларда һәм тукталышларда яшел утыртмалар урнаштыруны көйләнми торган хәрәкәт булганда әлеге Кагыйдәләрнең 7.4.2 пунктына туры китереп проектларга киңәш ителә. Юлның кырый өлеше белән ин якындагы агачлар рәтә арасында буфер зонасын арттыруны құздә тотарга киңәш ителә. Куркыныч зона чикләреннән читтә мондый объектлар өчен максус үстерелә торган үсентеләрне (әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтасың 16 нчы таблицасы) утыртырга киңәш ителә.

7.2.2.3. Транспорт коммуникацияләре территориясендәге коймалар, гадәттә, транспорт чараларының һәм жәяүлеләрнең имин хәрәкәт итүен оештыру өчен билгеләнә. Урам-юл чeltәре коймаларын һәм ясалма корылмаларны (эстакадалар, юлұткәргечләр, күперләр h.b.) ГОСТ Р 52289, ГОСТ 26804 туры китереп проектларга кирәк.

7.3. Мәйданнар.

7.3.1. Вазыйфаи билгеләнеше буенча мәйданнар түбәндәгеләргә бүленә: төп (хакимият органнары биналары, ижтимагый оешмалар каршында), объект янындагы (hәйкәлләр, кинотеатрлар, музеилар, стадионнар, парклар, базарлар h.b. каршында), ижтимагый-транспорт (вокзаллар янында), мемориал (истәлекле объектлар яки урыннар янында), транспортлар борылыш ясый торган мәйданнар. Төзекләндерүне проектлаганда жәяүле һәм транспорт хәрәкәтен, төп һәм жирле транспорт агымнарын максималь мөмкин булганча бүлүне тәэмин итәргә киңәш ителә.

7.3.2. Мәйдан территорияләренә түбәндәгеләр керә: юл өлеше, жәяүле өлеше, яшелләндерү урыннары һәм территорияләре.

7.3.3. Мәйдан территориясендә төзекләндерү әлементларының зарури исемлеген әлеге Кагыйдәләрнең 7.2.2 пунктына туры китереп кабул итәргә. Вазыйфаи билгеләнешенә карап, мәйданнарны төзекләндерүнен өстәмә әлементларын урнаштырырга киңәш ителә:

— төп, объект янәшәсендәге, мемориал мәйданнарда — монументаль-декоратив сәнгать әсәрләрен, су жайланмаларын (фонтаннарны);

– ижтимағый-транспорт мәйданнарында – тұкталыш павильоннарын, ныклап төзелмәгән стационар булмаган ваклап сәүдә итү, туклану, көнкүреш хезмәтләре күрсәту корылмаларын, тышкы реклама һәм мәгълүмат чарапарын.

7.3.3.1. Мәйданның җәяүле өлешендәге түшәмә төрләре махсус билгеләнештәге автомобилльләр (янғын сүндерү, авария, жыештыру һ.б.) үтү, жиңел автомобилльләрне вакытлыча тұктап тору мөмкинлеген күздә тотарга тиеш.

7.3.3.2. Мәйданның җәяүлеләр өлешендә автомобилльләр үтәргә һәм вакытлыча тұктап торырга мөмкин булған урыннары төс белән яки түшәмә фактурасы белән, мобиЛЬ яшеллек (контейнерлар, гөл чүлмәкләре), күчмә коймалар белән аерырга киңәш ителә.

7.3.3.3. Мәйданны яшелләндөргөндә периметры буенча яшелләндөрергә, утыртмаларны мәйдан үзәгендә урнаштырырга (сквер яки куркынычсызылық утравы), шулай ук әлеге алымнары берләштерергә киңәш ителә. Торак пунктының тарихи тирәлеге яки барлыкка килгән төзелеш шартларында жыйнак һәм (яки) мобиЛЬ яшелләндерү алымнарын кулланырыга киңәш ителә. Мәйдан үзәгендә куркынычсызылық утравын яшелләндөрүне партер яшелләндерү яки биек ағачлар рәвешендә әлеге Кагыйдәләрнең 7.4.2 пунктына туры китереп, машина йөртүчеләр өчен кирәkle күренү почмагын исәпкә алып ғамәлгә ашырырга киңәш ителә.

7.4. Ҙәяүле кичүләре.

7.4.1. Ҙәяүле кичүләрен урамнар һәм юллар белән төп җәяүле коммуникацияләре кисешкән урыннарда урнаштырырга киңәш ителә. Ҙәяүле кичүләре урамның юл өлеше белән бер дәрәжәдә (жир өстенде) проектлана.

7.4.2. Көйләнми торган хәрәкәт урамнарында жир өстенде җәяүле кичүләрен урнаштырганда күренү очпочмагын тәэммин итәргә киңәш ителә, аның зонасында төзелмәләр, ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмалар, реклама такталары урнаштырмаска, 0,5 м биегрәк яшел утыртмалар утыртмаска кирәк. Очпочмак якларын түбәндәгечә кабул итәргә киңәш ителә: транспортка рөхсәт ителгән хәрәкәт тизлигө сәгатенә 40 ҹм булганда – 8x40 м; сәгатенә 60 ҹм булганда – 10x50 м.

7.4.3. Жир өстенде җәяүле кичүләрен төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: юл тамгасы, тротуар өслегеннән юл өслегенә төшу өчен пандуслар, яктырту жайламналары.

7.5. Транспорт, инженер коммуникацияләренең техник зоналары, су саклау зоналары.

7.5.1. Торак пункты территориясендә шәһәр төзелешен жайга салу линияләре белән бүленә торган техник (сак-эксплуатация) зоналарының түбәндәге төрләрен күздә тоталар: магистраль коллекторлар һәм трубауткәргечләр, югары һәм түбән көчәнешле кабельләр, аз токлы кабельләр, югары волт тапшыру линияләре.

7.5.2. Магистраль трубауткәргечләрнең, югары, түбән көчәнешле һәм аз токлы кабельләрнең, югары волт тапшыру линияләренең аерып чыгарылган техник (сак) зоналары территориясендә каты түшәмә төрләре белән транспорт-

жәяүле коммуникацияләрен салу, яктырткыч жайламалар, тышкы реклама һәм мәгълүмат чараларын урнаштыру, мәйданчыклар (балалар, ял, автомобиль тукталышлары, чүп савытлары) кору, теләсә нинди корылмаларны торғызу, шул исәптән ныклап төзелмәгән стационар булмаганнарын да, рөхсәт ителми, хезмәт күрсәтүгә катнаши булган һәм техник зонадан уза торган коммуникацияләрне эксплуатацияләү өчен техник корылмалардан тыш.

7.5.3. Су саклау зоналары территорияләрен төзекләндерүне су законнарына туры китереп проектларга кирәк.

8 БҮЛЕК. ТӨЗЕКЛӘНДЕРУ ОБЪЕКТЛАРЫН ЭКСПЛАТАЦИЯЛӘҮ

8.1. Территорияне жыештыру.

8.1.3. Туйкә авыл жирлеге территориясендә житештерү һәм куллану калдыкларын санкцияләнмәгән урыннарда тупларга һәм урнаштырырга тыела. Житештерү һәм куллану калдыкларын сакцияләнмәгән урыннарда урнаштырган затлар әлеге территориияне үз хисабына жыештырырга һәм чистартырга, ә зарурлық булганда – жир кишәрлеген рекультивацияләргә тиеш.

Житештерү һәм куллану калдыкларын санкцияләнмәгән чүплекләрдә урнаштырган затларны билгеләве мөмкин булмаган очракларда, житештерү һәм куллану калдыкларын жыештыруны һәм чүплек территориияләрен рекультивацияләүне әлеге Кагыйдәләрнең 8.1.1 пункты нигезендә әлеге территориияне жыештыруны тәэммин итәргә бурычлы затлар хисабыннан башкарырга.

8.1.4. Житештерү һәм куллану калдыкларын жыюны һәм чыгаруны контейнерлы яки савытсыз система буенча гамәлгә ашырырга.

8.1.5. Туйкә авыл жирлегенең уртак файдаланудагы территорииясендә житештерү һәм куллану калдыкларын яндыруны тыярга.

8.1.6. Авыл жирлеге территорииясен жыештыруны оештыруны калдыкларның аларны житештерүчеләрдә калдыклар барлыкка килүнен норматив күләм күрсәткечләреннән файдалану нигезендә гамәлгә ашырырга.

8.1.7. Житештерүдән һәм кулланудан калган көнкүреш калдыкларын торак йортлардан, сәүдә оешмаларыннан һәм жәмәгать туклануы, мәдәният, балалар һәм дәвалау биналарыннан чыгаруны аталган оешмаларга һәм йорт хужаларына, шулай ук алардан файдалану нәтиҗәсендә калдыклар барлыкка килгән чималның, материалларның, ярымфабрикатларның, башка төрле эшләнмәләрнең яки продуктларның, шулай ук товарларның (продукцияләрнең) бүтән милекчеләренә (алга таба – калдыклар житештерүче) мөстәкыйль рәвештә яки махсус оешма белән шартнамәләр нигезендә башкарырга.

Ремонт вакытында барлыкка килгән калдыкларны чыгаруны моның өчен махсус билгеләнгән урыннарга әлеге ремонтны башкаручы затлар тарафыннан мөстәкыйль рәвештә гамәлгә ашырырга.

Ремонт вакытында барлыкка килгән калдыкларны калдыкларны вакытлыча саклау урыннарына урнаштыруны тыярга.

8.1.8. Әлеге Кагыйдәләрнең 8.1.1 пунктында күрсәтелгән физик һәм юридик затларның житештерү һәм куллану калдыкларын жыю өчен калдыкларны вакытлыча саклау урыннарын оештырырга һәм аларны жыештыруны һәм аларга техник хезмәт күрсәтүне гамәлгә ашырырга.

Калдыкларны вакытлыча саклау урыннарын урнаштыруга рөхсәт, Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы Башкарма комитетының архитектура һәм инфраструктура үсеше бүлеге һәм Азнакай районында һәм Азнакай шәһәрендә Татарстан Республикасы буенча Роспотребнадзор идарәсенең Территориаль бүлеге белән килештерелгәннән соң, авыл жирлеге башлыгы тарафыннан бирелә.

8.1.9. Әгәр аларны куллану барышында калдыклар барлыкка килгән чималның, материалларның, ярымфабрикатларның, бүтән эшләнмәләрнең яки продуктларның, шулай ук товарларның (продукциянең) бүтән, үзенең көнкүреш һәм хужаłyк эшчәнлеген жир кишәрлекендә, торак яки торак булмаган бинада аренда шартнамәсе яки милекче белән төзелгән башка төрле килешү нигезендә гамәлгә ашыра тора торган милекчеләре (алга таба – калдыклар житештерүче) калдыкларны жыюны, чыгаруны һәм утильләштерүне мөстәкыйль рәвештә оештырмаса, әлеге житештерүче калдыкларын жыю, чыгару һәм утильләштерү бурычы югарыда аталган күчесез мөлкәт объектларының әлеге Кагыйдәләрнең 8 нче бүлеге нигезендә территорияләрне жыештыру өчен җаваплы булган милекчесенә йөкләнә.

8.1.10. Урамнарның, мәйданнарның, скверларның һәм башка төрле ижтимагый урыннарның житештерү һәм куллану калдыклары белән чүпләнүен булдырмас өчен калдыкларны вакытлыча саклау өчен кече зурлыктагы савытлар (чүп савытлары, баклар) урнаштырыла.

Житештерү һәм куллану калдыкларын вакытлыча саклау савытларын урнаштыруны һәм аларны чистартуны әлеге Кагыйдәләрнең 8.1.1 пункты нигезендә тиешле территорияләрне жыештыру өчен җаваплы затлар тарафыннан гамәлгә ашырырга.

Чүп савытларын (бакларны) төзек һәм пөхтә торышта карап тотарга, чүп тулу дәрәҗәсенә карап чистартырга һәм пычрану дәрәҗәсенә карап юарга.

8.1.11. Контеинер мәйданчыгыннан житештерү һәм куллану калдыкларын, контеинерлардагы чүпне чүп ташу транспортына бушатканда коелган калдыкларны жыештыру калдыкларны чыгаручы оешма хезмәткәрләре тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.1.12. Калдыклар чыгаруны аларны ташыганда югалту мөмкинлеген, аварияле хәл барлыкка килүне, транспорт белән күчерелә торган калдыклардан кешеләрнең сәламәтлегенә һәм әйләнә-тирә мохиткә зыян килүне булдырмаслык ысууллар белән гамәлгә ашырырга кирәк.

Куркынычлы калдыкларны чыгаруны Россия Федерациясе законнарындагы таләпләргә туры китереп, лицензиясе булган оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырырга кирәк.

8.1.13. Төнге вакытта жыештырганда тавыш кисәтә торган чаралар кулланырга.

8.1.14. Автобус тукталышларын жыештыру һәм чистарту әлеге тукталышлар урнашкан урам территорияләрен жыештыру йөкләмәсе бирелгән оешмалар тарафыннан башкарыла.

8.1.15. Автобусларның соңғы тукталыш урыннарын, диспетчер пунктлары территорияләрен жыештыру һәм чистарту әлеге объектларны эксплуатацияләүче оешмалар тарафыннан тәэммин ителә.

Ныклап төзелмәгән стационар булмаган сәүдә объектлары урнашкан тукталышларны жыештыру һәм чистарту, әгәр жир кишәрлекенән аренда, жир кишәрлекеннән түләүсез нигездә билгеле бер вакытка файдалану, гомер буенча мирас итеп алыш, ия булу шартнамәләрендә башкасы билгеләнмәсә, чиктәш территорияләр чикләрендә ныклап төзелмәгән стационар булмаган объектларның хужалары тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.1.16. Су алу колонкаларын эксплуатацияләү һәм тиешле санитар-техник торышта карап тоту, шул исәптән аларны чүптән, боздан һәм кардан чистарту, шулай ук аларга килә торган куркынычсыз юллар белән тәэммин иту әлеге колонкалар кем милкендә торса, шул оешмага йөкләнә.

8.1.17. Базарларның территорияләрен чистарту һәм жыештыру эшләрен оештыру гамәлдәге санитар нормалар һәм базарларда сәүдә иту нормалары нигезендә базарлар хакимиятләренә йөкләнә.

8.1.18. Скверларны һәм аларга чиктәш булып торучы тротуарларны, юлларны һәм газоннарны карап тоту һәм жыештыру авыл жирлеге хакимиите белән килешү нигезендә тиешле финанс елына бу максатлар өчен авыл жирлеге бюджетында караган акча хисабына яшелләндерүче максус оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.1.19. Оешмалар, биналарның милекчеләре мөлкәтендә яки янәшә территорияләрдә торучы бакчаларны, скверларны, паркларны, яшел утыртмаларны карап тоту һәм жыештыру әлеге оешмаларның, биналарның милекчеләренең көче һәм һәм алар хисабыннан мөстәкыйль рәвештә яки авыл жирлеге хакимиите контроле астында максус оешмалар белән шартнамәләр нигезендә гамәлгә ашырыла.

8.1.20. Күперләрне, юлуткәргечләрне, жәяуле кичүләрен, аларга чиктәш булып торучы территорияләрне жыештыру әлеге объектларны эксплуатацияләүче оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.1.21. Канализациясе булмаган торак биналарда бәдрәф һәм юынтык нәҗесләрен жыю өчен үткәрми торган төпле, диварлар һәм чокырга зур предметлар эләгүенән каршы рәшәткәле капкачлар белән жылтылган казылма чокырлар булдыруны күздә тотарга.

Юынтык суны тузыру, юынтык суны һәм нәҗесләрне бушату жайламаларын йортларның һәм урамнарның территорияләреннән читкә урнаштыруны, житештерү һәм куллану калдыкларын урам юлларына чыгаруны тыярга.

8.1.22. Сыек нәҗесләрне шартнамәләр нигезендә яки максус транспортны булган оешмаларга бер бирелә торган заявкалар буенча чыгарырга кирәк.

8.1.23. Биналарның милекчеләренә турыдан-туры чүп жыю урыннарына

həm kazylma chokyrlarغا килү юлларын тәэмmin итәргә.

8.1.24. Жир өслегендәгे həm грунт суларын ишегалларыннан чыгару очен билгеләнгән су жыелып торучы канатларны, улакларны, трубаларны, дренажларны чистартуны həm жыештыруны әлеге Кагыйдәләрнең 8.1.1 пунктында күрсәтелгән затларга гамәлгә ашырырга.

8.1.25. Тротуарларга, газоннарга, юлның хәрәкәт өлешенә су ағызуга юл куелмаска тиеш, ә авария эшләрен уздырганда суны бары тик махсус ағызу жайламалары яки шланглар буйлап кына, коммуникацияләрнең хужалары белән килешү буенча həm ташланган ағынтыларны ағызу эшләренә тотылган чыгымнары түләп, якында урнашкан бәдрәф коеларына яки явым-төшем канализациясенә ағызырга рөхсәт ителә.

8.1.26. Чүпне системалы рәвештә, туплану дәрәҗәсенә карап, ләкин өч көнгә бер мәртәбәдән артмаган ешлыкта, ә нава температурасы 5 градустан югара торган ел чорында көн саен чыгарырга киңәш ителә.

8.1.27. Житештерү həm куллану калдыкларын санкцияләнгән рәвештә саклау урыннарын карап тотуны həm эксплуатацияләүне билгеләнгән тәртиптә гамәлгә ашырырга.

8.1.28. Электртапшыру линияләрен, газ, сууткәрү həm жылылык челтәрләрен урнаштыру həm эксплуатацияләү өчен билгеләнгән территорияләрне жыештыру həm чистарту күрсәтелгән челтәрләрне həm электртапшыру линияләрен эксплуатацияләүче оешмаларның көче белән həm алар хисабыннан гамәлгә ашырыла. Әгәр әлеге пунктта күрсәтелгән челтәрләр хужасыз булса, территорияләрне жыештыруны həm чистартуны хужасыз мөлкәтне саклауны həm эксплуатацияләүне тәэмmin иту турында шартнамә төзелгән оешма гамәлгә ашыра.

8.1.30. Карап коеларын, жир асты грунт коммуникацияләрен чистартканда чүп-чарны, нәжесләрне махсус савытка урнаштырып барырга, чистарту эшләре белән шөгыльләнүче оешмалар көче белән кичекмәстән чыгарырга.

Нәжесләрне урамнарынц юл өлешенә, тротуарларга həm газоннарга урнаштырырга рөхсәт ителми.

8.1.31. Урамнарга ташланган, юл хәрәкәтенә комачаулык итә торган предметларны жыеп алу әлеге объектларны эксплуатацияләүче оешмаларга йөкләнә.

8.1.32. Туйкә авыл жирлеге хакимияте ирекле нигездә авыл жирлеге территориясен жыештыру, төзекләндерү həm яшелләндерү эшләрен башкару очен гражданнарны җәлеп итәргә мөмкин.

Гражданнарны авыл жирлеге территориясен жыештыру, төзекләндерү həm яшелләндерү эшләрен башкаруга җәлеп иту Туйкә авыл жирлеге хакимияте карары нигезендә гамәлгә ашырыла.

8.2. Язгы-жәйге чорда территорияне жыештыру үзенчәлекләре.

8.2.1. Язгы-жәйге чорда территорияне 1 апрельдән башлап 31 октябрьгә кадәр жыештырырга həm урамнарынц юл өлешен, тротуарларны, мәйданнарны себерүнен күздә токтарга киңәш ителә.

8.3. Көзге-кышкы чорда терриорияне жыештыру үзенчәлекләре.

8.3.1. Терриорияне көзге-кышка чорда жыештыру чоры 1 ноябрьдән 31 мартка кадәр билгеләнә һәм чүп, кар һәм боз, пычрак жыештыруны һәм чыгаруны, урамнарга хлорид катнашмалы ком сибеп чыгуны күздә тота.

8.3.2. Хлорид күшүлган ком белән сибеп чыгуны кар ява башлау яки бозлавык барлыкка килү белән кичекмәстән башларга кирәк. Бозлавык булганда ин беренче чиратта басмаларга, югарыга күтәрелә торган урыннарга, юллар киселешкән урыннарга, жәмәгать транспорты тукталышларына, жәяүле кичүләренә сибелә.

Тротуарларга хлоридсыз коры ком сибеп чыгарга.

8.3.3. Түбәләрне кардан чистартуны һәм боз сөңгеләреннән арындыруны түбәндәгә куркынычсызылыш күрсәтүүлгүчелүүлүк чараларын тәэмин итеп башкарырга: кизү торучыларны билгеләү, тротуарларны коймалап алу, биек урында эшләүче затларны саклагыч жайлланмалар белән тәэмин итү.

8.3.4. Асфальт түшәмәле барлык тротуарларны, ишегалларын, урамнарын юл өлешендәгә улакларны, мәйданнарны, яр буйларын, базар мәйданчыкларын һәм башка урыннарны кардан һәм бозланган өслектән кырып чистартырга һәм иртәнгә 8 сәгатькә кадәр ком сибәргә.

8.3.5. Урамнардан, мәйданнардан, күперләрдән, плотиналардан, скверлардан һәм бульварлардан боз һәм кар, кар ява башлау белән, кичекмәстән жыештырыла һәм чыгарыла башлый һәм, ин беренче чиратта, бозлы-карлы түшәлмә барлыкка килүне булдырмас өчен транспортларның өзлексез хәрәкәтен тәэмин итү максатында үзәк урамнардан, автобус трассаларыннан, күперләрдән, плотиналардан һәм юлуткәргечләрдән башкарыла.

8.3.6. Урамнарны, юлларны, мәйданнарны маҳсус оешмалар тарафыннан жыештырганда әлеге Кагыйдәләрнең 8.1.1 пункттында күрсәтелгән затларга кар чистарту техникасы узып киткәннән соң бордюрлар янәшәсендәгә улакларны жыештыруны һәм керә торган юлларны, жәяүле кичүләрен юлның төзелмәләр булган яғыннан да, әгәр анда башка төзелмәләр булмаса, кара-каршы яғыннан да чистартуны тәэмин итәргә.

8.4. Төзекләндерү элементларын карап тоту тәртибе.

8.4.1. Төзекләндерү элементларын карап тотуга карата гомуми таләпләр.

8.4.1.2. Коймаларны, киртәләрне, газон һәм тротуар коймаларын, киоскларны, палаткаларны, павильоннарны, ларекларны, игълан такталарын һәм башка жайлланмаларны төзу һәм урнаштыру Россия Федерациясе, Татарстан Республикасы законнарында, Туйкә авыл жирлеге Советы норматив хокукий актларында билгеләнгән тәртиптә гамәлгә ашырыла.

8.4.1.3. Төзелеш мәйданчыкларын барча периметры буйлап билгеләнгән үрнәктәгә тыгыз койма белән киртәләп алырга кирәк. Коймалар аша үтеп керү юлларының минималь күләмен күздә тотарга кирәк. Коймалар аша үтү юллары ярдәмче юлларга чыгарга һәм шлагбаумнар яки капкалар белән жиһазландырылыша тиеш.

Төзелеш мәйданчыкларын тәгәрмәчләрне чистарту жайлланмасы белән һәр койма аша үтү юлында кимендә 20 метрлы төзекләндерелгән юл өлеше белән

тәэмин итәргә кирәк.

8.4.2. Утлы алтакталар, реклама һәм витриналар.

8.4.2.1. Теләсә нинди төрдәге алтакталарны урнаштыру фәкать эскизларын Туйкә авыл жирлеге хакимиите белән килештергәннән соң гына рөхсәт ителә.

8.4.2.3. Витриналар махсус яктырту жайлланмалары белән жиһазландырылган булырга тиеш.

8.4.2.4. Газеталарны, афишаларны, плакатларны, төрле төрдәге игъланнарны һәм рекламаларны махсус билгеләнгән стенларда гына ябыштырырга рөхсәт ителә.

8.4.2.5. Электр транспорты, урам яктырту баганаларын, биналарның цокольләрен, коймаларны һәм башка корылмаларны игъланнардан чистарту әлеге объектларны эксплуатацияләүче оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.4.2.6. Тышкы реклама чараларын урнаштыру һәм эксплуатацияләү Азнакай районы Советы каарында билгеләнгән тәртиптә рөхсәт ителә.

8.4.3. Кече архитектура формаларын төзү, урнаштыру һәм карап тоту.

8.4.4. Биналарны һәм корылмаларны төзәтү һәм карап тоту.

8.4.4.1. Биналарны һәм корылмаларны эксплуатацияләүне, аларны төзәтүне Техник эксплуатация кагыйдәләрендә һәм нормаларында билгеләнгән тәртиптә башкарырга.

8.4.4.2. Биналарга һәм корылмаларга агымдагы һәм капиталъ ремонтны, фасадларны буяны аларның техник торышына карап, биналарның һәм корылмаларның милекчеләре тарафыннан яки милекче белән бүтән зат арасында төзелгән килешү нигезендә башкарырга.

8.4.4.3. Биналарның фасадларын аларның аерым детальләрен юкка чыгаруга яки үзгәртүгә бәйле рәвештә төрлечә үзгәртүләрне, шулай ук яңа тәрәзә һәм төп фасадка керә торган ишек уемнарын урнаштыруны һәм булганнарын реконструкцияләүне авыл жирлеге хакимиите белән килештерү нигезендә башкарырга.

8.4.4.4. Туйкә авыл жирлеге хакимиятеннән тиешле рөхсәтне алмыйча хужалык һәм ярдәмче корылмаларны (агач сарайларны, будкаларны, гаражларны, қүгәрчен асрау урыннарын, теплицаларны һ.б.) үзирекле торғызып кую тыела.

8.4.4.5. Балконнарга, лоджияләргә нинди дә булса үзгәрешләр кертергә, келәмнәрне, киемнәрне, урын-жирләрне биналарның урам ягына карап торучы тышкы фасадларындагы балконнарына һәм тәрәзәләренә эләргә, аларны йортта кулланыла торган төрле предметлар белән капларга рөхсәт ителми.

8.4.4.6. Ишегалды территорияләрен металл ломы, төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, йорт кирәк-яраклары һәм башка материаллар белән капларга һәм чүпләргә рөхсәт ителми.

8.4.4.7. Урам атальышын һәм йортның номер тамгаларын, ә почмак йортларга кисешкән урамнарның атальшларын күрсәтеп, билгеләнгән үрнәктәге күрсәткечләрне биналарга урнаштырып чыгарга.

8.5. Территорияләрне яшелләндерү һәм яшел утыртмаларны карап тоту

эшләре.

8.6.1. Территорияне яшелләндерү, паркларны, скверларны, яшел зоналарны карап тоту һәм торғызу, муниципаль урманнарны карап тоту һәм саклау эшләрен бу максатларга авыл жирлеге бюджетында каралган чаралар хисабыннан авыл жирлеге белән шартнамәләр нигезендә махсус оешмалар гамәлгә ашыра.

8.6.3. Урамнарның, мәйданнарның, паркларның, скверларның территорияләренә яңа агачлар утырту, скверларны һәм паркларны чәчәкләр белән бизәү, шулай ук ландшафт архитектурасы объектларын капиталь ремонтлау һәм конструкцияләү эшләрен фәкать авыл жирлеге хакимиите белән килемштерелгән проектлар буенча гына башкарырга.

8.6.6. Агачларны һәм куакларны үзирекле рәвештә кисү тыела.

8.6.7. Авыл жирлеге жирләрендә үсә торган, авыл жирлегенең йортлар салу яки жир асты коммуникацияләрен салу, югары вольтлы линияләр һәм башка төрле корылмалар урнаштыру зоналарына эләгә торган зур агачларны һәм куаклыкларны фәкать авыл жирлеге хакимиятенең язмача рөхсәте нигезендә генә алыш атырга.

8.6.8. Авыл жирлеге жирләрендә үсә торган, авыл жирлеге жирләрендә урнашкан зур агачларны һәм куаклыкларны йортлар салуга яки жир асты коммуникацияләрен салуга бәйле рәвештә алыш аткан өчен торғызу бәясе алыша. Яшел утыртмаларны торғызу бәясенең күләме Туйкә авыл жирлеге хакимиите тарафыннан эйләнә-тирәлекнең бозылган торышын торғызуга фактта тотылган чыгымнарга карап, китерелгән югалтуларны исәпкә алыш, шул исәптән торғызу эшләренең проектларына туры китереп билгеләнә. Яшел утармаларны торғызу бәясе Туйкә авыл жирлеге бюджетына күчерелә.

8.6.9. Агачларны һәм куакларны алыш атуга рөхсәт бирүне торғызу бәясе түләнгәннән соң гамәлгә ашырырга кирәк. Эгәр аталган утыртмалар күчереп утыртылырга тиешле булса, рөхсәтне торғызу бәясен түләтмичә бирергә кирәк. Авыл жирлеге территориясендә агачлар һәм куаклар утырту урыннары авыл жирлеге хакимиите тарафыннан билгеләнә.

8.6.10. Яшел утыртмаларны төрлечә заарлаган яисә үзирекле рәвештә кискән өчен, шулай ук яшел утыртмаларга карата саклык чараларын күрмәгән һәм битараф мөнәсәбәттә булган өчен гаепле затлардан зыян салынган яки һәлак ителгән утыртмаларның торғызу бәясе түләттерелә.

8.6.11. Жиләк-жимеш бирүче утыртмаларның һәм гражданнарның булган һәм торак һәм сәнәгый биналарны төзү зоналарына эләгә торган бакчаларның хакын билгеләү Туйкә авыл жирлеге хакимиите тарафыннан башкарыла.

8.6.12. Муниципаль урманнар территориясендә агачларны законсыз кискән яки заарлаган өчен гаепле затлар китерелгән зыянны тұли.

8.6.13. Агачларны һәм куакларны исәпкә алу, аларны карап тоту, аларга ярлык тагу, аларны алыш ату, кискәләү, күчереп утырту пассажир транспорты маршрутлары уза торган урамнарда махсус оешмалар тарафыннан башкарыла; күпкатлы тораклар салынган территорияләрдә ишегаллары эчендә – торак-

эксплуатация оешмалары тарафыннан; муниципаль урманнарда – урман хужалыгы яки башка төрле махсус оешма тарафыннан.

Әгәр бу вакытта ағачларның аерым гражданнар гаебе белән һәлак булуы билгеле булса, ул чакта торғызы бәясенең күләме ағач сәламәтлегенә булган бәяләр нигезендә билгеләнә.

8.6.14. Ағачларга зыян салыну билгеләре ачыкланганда яшел утыртмаларны саклау өчен җаваплы булган затларга кирәkle чарапарны күрү өчен кичекмәстән Туйкә авыл жирлеге хакимиятенә хәбәр итәргә кирәк.

8.6.15. Корыган ағачларны кисүгә рөхсәт Туйкә авыл жирлеге хакимиите тарафыннан бирелә.

8.6.16. Ағачларның кыйммәтле токымнарыннан тыш, хосусый төзелеш зонасында ағачларны һәм қуакларны алыш ату жир кишәрлекләре милекчеләре тарафыннан үз хисабына гамәлгә ашырыла.

8.6. Юлларны карап тоту һәм эксплуатацияләү.

8.7.1. Туйкә авыл жирлеге территориясендә юл түшәмәләрен саклау максатында тубәндәгеләрне тыярга:

- йөкне транспорт белән сөйрәтеп китерүне;
- төяү-бушату эшләрен башкарганда урамнарга рельслар, бүрәнәләр, тимер балкалар, трубалар, кирпичләр, башка төрле авыр предметлар ташлауны һәм аларны өөп куюны;
- каты түшәмәсе булган торак пунктлары урамнары буйлап чылбырлы машиналарны йөртүне.

8.7.2. Махсус оешмаларга әлеге Кагыйдәләрнең 8.2.1 пунктында аталган затлар белән килемшүләр нигезендә Туйкә авыл жирлеге территорияләрен жыштырып торырга.

8.7.3. Авыл жирлеге чикләрендә уртак файдаланудагы автомобиль юлларын, күперләрне, тротуарларны һәм бүтән транспорт инженер корылмаларын (федераль һәм региональ билгеләнештәге уртак файдаланудагы автомобиль юлларыннан, күперләрдән һәм башка транспорт инженер корылмаларыннан тыш) агымдагы һәм капитал ремонтау, карап тоту, төзү һәм реконструкцияләү махсус оешмалар тарафыннан капитал кертүләр планы нигезендә авыл жирлеге хакимиите белән шартнамәләр нигезендә гамәлгә ашырыла.

8.7.4. Юл билгеләрен, тамгаларны һәм иминлекле урам-юл хәрәкәтен тәэмин итү объектларын эксплуатацияләү, агымдагы һәм капитал ремонтау авыл жирлеге хакимиите белән шартнамәләр нигезендә махсус оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.7.5. Оешмаларга үз карамагындағы юл чөлтәрләре коммуникацияләренең люклары һәрвакыт юл өслеге дәрәжәсендә, даими рәвештә төзек һәм ябык торышта булуын күзәтеп торырга.

Урамнарынц юл өлешендә һәм тротуарларда урнашкан люкларның, көеларның капкачларын, әгәр аларга зыян килсә яки жимерелсә, кичекмәстән коймалап алышга һәм 6 сәгать эчендә әлеге коммуникацияләр кем карамагында торса, шул оешмалар тарафыннан торғызырга кирәк.

8.7. Территорияне яктырту.

8.8.1. Урамнары, юлларны, мәйданнарны, күперләрне, бульварларны һәм жәяүле аллеяларын, ижтимагый һәм рекреация территорияләрен, торак кварталларының, торак йортларның территорияләрен, сәнәгый һәм коммуналь оешмаларның территорияләрен, шулай ук юл тамгаларын һәм күрсәткечләрне, торак пунктлары турындагы мәгълүмат элементларын авыл жирлеге хакимиите тарафыннан расланган расписание буенча тәүлекнең караңғы вакытында яктыртырга кирәк.

Уртак файдаланудагы урыннарны яктырту вазыйфасы жирле үзидарә органнарына йөкләнә, башка объектларны яктырту вазыйфасы аларның милекчеләренә яки милекче вәкаләт биргән затларга йөкләнә.

8.8.2. Авыл жирлеге территорииесен яктырту билгеләнгән тәртиптә үзләренә бүленгән жир кишәрлекләренең милекчеләре булып торган физик һәм оешу-хокукый формасына бәйсез рәвештә юридик затлар белән шартнамәләр нигезендә энергия белән тәэммин итүче оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.8.3. Урамнары тышкы яктан яктырту чeltәрләрен төзү, эксплуатацияләү, агымдагы һәм капитал төзекләндерү авыл жирлеге хакимиите белән шартнамәләр нигезендә максус оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.8. Коммуникацияләрне төзегендә, ремонтлаганда, реконструкцияләгендә эшләр уздыру.

8.9.1. Грунтны яки юл түшәмәләрен казып ачуга бәйле эшләрне (жир асты коммуникацияләрен салу, реконструкцияләү яки төзәтү, субайлар һәм ырмау сугу, грунтны планлаштыру, бораулау эшләре) фәкатъ район хакимиятенән бирелгән язмача рөхсәт (жир эшләрен уздыруга ордер) булганда гына башкарырга. Челтәрләрнең хужалары авария эшләрен, алга таба 3 көнлек сротта рөхсәт рәсмиләштереп, авыл жирлеге хакимиятенә телефонограмма жибәреп яки хәбәр итеп башлыйлар.

8.9.2. Коммуникацияләрне төзү, реконструкцияләү, төзәтү буенча эшләр башкаруга рөхсәтне район хакимиите бирә, түбәндәгеләрне күрсәткәндә:

- мәнфәгатьле хезмәтләр белән килештерелгән, инженер коммуникацияләренең сакланышы өчен җавап бирә торган эшләрне уздыру проектын;

- юл хәрәкәте куркынычсызлыгы буенча дәүләт инспекциясе белән килештерелгән транспорт һәм жәяүле хәрәкәте схемасын;

- авыл жирлеге хакимиите белән килештерелгән эшләрне башкару шартларын;

- эшләр башкаруның календарь графигын, шулай ук коммуникацияләрне төзү, реконструкцияләү, төзәтү буенча эшләр аның башкарылачак территориясенең милекчесе яки аның тарафтан вәкаләт бирелгән зат белән жир кишәрлекен төзекләндерү турында килешүне.

Юлларның, тротуарларның яки газоннарның өслеген торғызу зарурлыгы белән бәйле эшләрне башкарганда жир эшләрен башкаруга рөхсәт бары тик юл өслегенә, тротуарларга, газоннарга хезмәт күрсәтүче максус оешма

белән килештерү нигезендә генә бирелә.

8.9.3. Кысынкы шартларда жир асты коммуникацияләрен салу зарурлыгы булганда күчмә коллекторлар коруны күздә тотарга кирәк. Коллекторларны проектлауны чөлтәрләрнең үсеш перспективасын исәпкә алыш гамәлгә ашырырга.

8.9.4. Урамнарың юл өлеше, транспорт үтү юллары, шулай ук тротуарлар астында жир асты коммуникацияләрен салу, траншея киңлегенә бәйсез рәвештә, автоюлның (тротуарның) тулы киңлеген торғызы шарты белән, тиешле оешмалар тарафыннан рөхәт ителә.

Юл астында урнашкан конструкцияләрдә, жир асты коммуникацияләрендә кирпеч куллануга юл куймаска.

8.9.5. Яңа төзелгән (реконструкцияләнгән) урамнары, скверларны яңадан казу мөмкинлеген булдырмау максатларында киләсе елда жир асты чөлтәрләрен төзү һәм реконструкцияләү буенча эшләрне гамәлгә ашырырга тиешле оешмалар төзелеш елы алдыннан килгән елның 1 ноябренә кадәрле срокта авыл жирлеге хакимиятенә эшләр башкаруның күздә тотылган срокларын күрсәтеп, коммуникацияләр салу буенча ниятләнгән эшләр турында хәбәр итәргә тиеш.

8.9.6. Жир асты коммуникацияләрен салганда яки башка төрле төзелеш эшләрен башкарганда төзелеш һәм ремонт оешмалары гаебе белән юл өслекләренә, яшелләндерү һәм төзекләндерү элементларына китерелгән барлык зыяннарны һәм жимереклекләрне эшләр башкаруга рөхсәт алган оешмаларга авыл жирлеге хакимиите белән килештерелгән срокларда тулы күләмендә бетерергә кирәк.

8.9.7. Казу буенча эшләрне башлап жибәргәнчегә кадәр тубәндәгеләрне эшләргә кирәк:

8.9.7.1. Килешенгән схемага туры китереп, юл билгеләрен урнаштырырга;

8.9.7.2. Эшләр башкарылачак урынны киртәләп алырга, коймаларга эшләрне башкаручы оешманың аталышы, эшләрне башкару өчен җаваплы затның фамилиясе, оешманың телефон номеры белән табличка элеп куярга.

Койманы пәхтә торышта тотарга, юлга якын жирдә эшләр башкарганда машина йөртүчеләр һәм жәяүлеләр өчен күренеп торуны тәэмин итәргә, тәүлекнең караңы вакытында кызыл сигнал фонарылары белән билгеләргә кирәк.

Киртәләп алуны totash һәм ышанычлы, чит-ятларның төзелеш мәйданына үтеп керүен чикләрлек итеп башкарырга кирәк.

Траншеялар аша массакүләм жәяүлеләр агымы юнәлешләрендә бер-берсеннән кимендә 200 метр ераклыкта күперләр урнаштырырга кирәк.

8.9.7.3. Эшләрне башкару пассажир транспорты маршрутларын ябу, үзгәртү белән бәйле булган очракларда эшләрнең срокларын күрсәтеп, матбуғатта тиешле игъланнар урнаштырырга.

8.9.7.4. Зарурлык булганда билгеләнгән тәртиптә яшел утыртмаларны кисүне яки күчереп утыртуны рәсмиләштерергә һәм гамәлгә ашырырга. Жир

асты коммуникацияләрен төзәткәндә яки реконструкцияләгендә коммуникацияләрне салғаннан соң утыртылган яшел утыртмаларны аларга кадәр рөхсәт ителгән аралыктан кимрәк ераклыкка күчерү зарурлығы барлыкка килгән очракта, әлеге утыртмаларның баланс бәясе алынмый.

8.9.8. Эшләр башкарга рөхсәт эшләр барган урында саклана һәм эксплуатация нормалары үтәлешен тикшереп торучы затларның беренче таләбе буенча чыгарып курсәтелә.

8.9.9. Рөхсәттә эшләр башкаруның сроклары һәм шартлары билгеләнгән булырга тиеш.

8.9.10. Жир эшләрен башлап жибәрер алдыннан төзелеш оешмасына әлеге урынга эксплуатация хезмәтләрен чакыртырга кирәк, алар үз коммуникацияләренең урындагы торышын тәгаенләштерергә һәм эшләр башкаруның маҳсус шартларын язмача формада теркәргә бурычлы. Маҳсус шартлар жир эшләрен башкаручы төзелеш оешмасы тарафыннан тайпылышсыз үтәлергә тиеш.

8.9.11. Вәкил килмәгән очракта яки коммуникацияләренең төгәл урнашкан урынын күрсәтүдән баш тартканда, тиешле акт төзелә. Бу вакытта эшләрне башкаручы оешма коммуникацияләренең топографик нигездә күрсәтелгән нигезләмәсенә таянып эш итә.

8.9.12. Урамнарың юл өлешендә эшләр башкарганда траншея чикләрендәге асфальт һәм вак таш эшләрне башкаручы тарафыннан сүтелә һәм маҳсус билгеләнгән урынга чыгарыла.

Бордюр сүтелә, алга таба яңадан урнаштыру өчен эшләр башкарылган урында өөп куела.

Урамнарда, йортлар салынган территорияләрдә эшләр башкарганда грунт кичекмәстән чыгарыла.

Зарурлык булганда төзелеш оешмасы грунтны читкә өөп куюны планлаштыра.

8.9.13. Юл һәм тротуарлар астындағы траншеялар катлы-катлы нығытып һәм су сибеп, ком һәм комлы фунт белән күмелә. Газоннардагы траншеяларны уңдырышлы өслеген торғызып һәм үлән чәчеп нығытып, җирле грунт белән күмәргә.

8.9.14. Геодезик сурәте ясалғанчыга кадәр траншеяны күмәргә рөхсәт ителми. Жир эшләрен башкарга рөхсәт алган оешма эшләрне тәмамлаганчыга кадәр геодезик сурәтен башкара.

8.9.15. Төзекләндерелмәгән территорияләрдә эшләр башкарганда алга таба күмү өчен казылган грунтны бер яктан өөп куярга рөхсәт ителә.

8.9.16. Траншеяны кирәkle тығызлаудан башка гына кондицияләнмәгән грунт белән күмгәндә яки Жир эшләрен башкару кагыйдәләрен башкача бозганда, авыл җирлеге хакимиятенең вәкаләтле затлары гаепле затларны административ җаваплылыкка тарту өчен беркетмә төзү хокукуна ия була.

8.9.17. Жир өсте коммуникацияләре өстендей дә, төзәтү-торғызу эшләре алып барылмаган башка урыннарда да, ләкин алар нәтижәсендә төзәтү-торғызу эшләрен уздырганнан соң 2 ел эчендә барлыкка килгән убылулар, грунт яки юл

өслеге ингән урыннар эшләр башкаруга рөхсәт алган оешма тарафыннан тәүлек эчендә тәртипкә китерелә.

Жир асты коммуникацияләрендә аварияләр нәтижәсендә барлыкка килгән боз катламнарын оешмалар – коммуникацияләрнең хужалары яки коммуникацияләрнең хужалары хисабыннан махсус оешмалар шартнамә нигезендә бетерә.

8.9.18. Коммуникацияләрне төзегендә, төзәткәндә, реконструкцияләгендә вакыты узган ордерлар нигезендә эшләр башкару жир эшләрен үзирекле рәвештә башкару булыш таныла.

8.9. Хайваннар асрау.

8.10.1. Хайваннарының һәм кошларның хужалары үзләренең хайваннарының тискәре йогынтысын башка хайваннарга һәм кешеләргә булдырмаска, шулай ук санитар нормалар нигезендә эйләнә-тирәдәгеләр өчен тынычлык тәэмин итәргә, гамәлдәге санитария-гигиена һәм ветеринария нормаларын сакларга бурычлы.

Йорт хайваннарын асрау урыннары йорт хайваннарының хосусый, шул исәптән кинлеккә, температурага, яктылыкка, жилләтүгә бәйле, ихтыяжларын исәпкә алыш корылышын тиеш.

8.10.2. Йорт хайванын жир кишәрлекендә асраганда аның өчен аны асрау өчен яраклаштырылган, әлеге Кагыйдәләрнең 8.10.1 пунктындагы икенче абзацта билгеләнгән таләпләргә жавап бирә торган урын корылышын тиеш.

8.10.3. Авыл хужалыгы терлекләрен затлар озатуыннан башка абыл жирлеге территориясе буйлап йөртү тыела.

8.10.4. Авыл хужалыгы терлекләрен көтүне абыл жирлеге хакимиите тарафыннан махсус терлек көтү өчен билгеләнгән урыннарда хужасы яки аның тарафтан вәкаләт бирелгән зат күзәтүе астында гамәлгә ашырырга.

8.10.5. Токымнарына һәм билгеләнешенә (шул исәптән номер тамгасы сугылган муенчагы булган) бәйсез рәвештә, урамнарда яки бүтән жәмәгать урыннарында озата йөрүче заты булмаган этләрне һәм мәчеләрне тотарга.

8.10.6. Сәййәр хайваннары туту абыл жирлеге хакимиите белән төzelгән шартнамәләр нигезендә әлеге максатларга абыл жирлеге бюджетында каралган чаралар чикләрендә махсус оешма тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.10.7. Йорт хайванын торак урында асраганда аның хужасы әлеге торак урында яшәүче гражданнарының хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен, санитар-эпидемиологик һәм ветеринария кагыйдәләрен, шулай ук торак урыннардан файдалану кагыйдәләрен үтәргә бурычлы.

8.10.8. Берничә гайлә яши торак урында йорт хайваны асрау бары тик аталган гайләләрнең балигълык яшенә житкән барлык әгъзаларының язмача ризалыгы белән генә рөхсәт ителә. Күпфатирлы йортта торак урында потенциаль куркыныч токымлы эт асрау өчен шулай ук потенциаль куркыныч токым этен асрау планлаштырыла торган торак урын белән бер подъездда урнашкан торак урыннарында яшәүче балигълык яшенә житкән күпчелек гражданнарының язмача ризалыгын алу таләп ителә. Әлеге өлештә күрсәтелгән

таләпләр торак урыннарда (сукырларны) житәкләп йөртүче этләрне асрау очракларына кагылмый.

8.10.9. Жир кишәрлегендә асрала торган эт бәйдә яки эйләнә-тирәдәгеләр өчен куркынычсызлык тәэмүн итү мөмкинлеген бирә торган вольерда тотылырга тиеш. Эгәр жир кишәрлеге этнең андан мөстәкыйль рәвештә читкә чыгу мөмкинлеген калдырмаслык итеп киртәләп алынган булса, этне жир кишәрлегендә баусыз һәм вольердан читтә асрапга рөхсәт ителә. Жир кишәрлеге территориясенә кергәндә жир кишәрлегендә эт булуы турында кисәтү языу урнаштырылырга тиеш.

8.10.10. 8.10.8 пункт таләпләре күпфатирлы йортларның торак урыннарында «Татарстан Республикасында йорт хайваннарын асрауның аерым мәсьәләләре турында» 2014 елның 07 мартаңдагы 16-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законында билгеләнгән тәртиптә 2015 елның 01 гыйнварына кадәр теркәлгән этләрне асрау очракларына кагылмый.

8.11. Авыл тирәлекеннән файдалану мөмкинлекләренә карата маxус таләпләр.

8.11.1. Торак тирәлекен, урамнарны һәм юлларны төзекләндерү объектларын, мәдәни-көнкүреш хезмәтләре күрсәтүче объектларны проектлаганда торак пунктларының тирәлекеннән өлкән яштәге затлар һәм инвалидлар файдалана алу мөмкинлеген күздә тотарга, әлеге объектларны картларга һәм инвалидларга хәрәкәт итүдә булыша торган элементлар һәм техник чарапар белән жиһазларга кирәк.

8.11.2. Өлкән кешеләргә һәм инвалидларга хәрәкәт итү өчен булыша торган техник чарапарны һәм җайланмаларны проектлау, төзү, урнаштыру расланган проект документациясе нигезендә заказчы тарафыннан яңа төзелеш барышында гамәлгә ашырыла.

8.11. Территорияне бәйрәмчә бизәү.

8.12.1. Авыл жирлеге территорииясен бәйрәмчә бизәү авыл жирлеге хакимиите карапы нигезендә дәүләт һәм авыл бәйрәмнәрен, тантаналы вакыйгаларга бәйле чарапарны уздыру чорында башкарыла. Биналарны, корылмаларны авыл жирлеге территорииясен бәйрәмчә бизәү концепциясе кысаларында аларның хужалары тарафыннан бизәргә кинәш ителә.

8.12.2. Авыл бәйрәмнәрен һәм бәйрәм чарапарын уздыруга бәйле эшләрне оешмалар тарафыннан үз хисабына мөстәкыйль, шулай ук авыл жирлеге хакимиите белән төзелгән шартнамәләр нигезендә әлеге максатларга авыл жирлеге бюджетында каралган акча чикләрендә гамәлгә ашырырга кинәш ителә.

8.12.3. Бәйрәмчә бизәүгә түбәндәгеләрне кертергә кинәш ителә: милли флаглар, шигарыләр, гирляндалар, панно элү, декоратив элементлар һәм композицияләр, стендлар, киосклар, мөнбәрләр, эстрадалар урнаштыру, шулай ук бәйрәм иллюминациясен ясау.

8.12.4. Бәйрәмчә бизәү концепциясе чараның программасы һәм бәйрәмчә бизәү объектларын һәм элементларын урнаштыру схемасы белән

билгеләнә, алар авыл жирлеге хакимияте тарафыннан раслана.

8.12.5. Бәйрәмчә бизәү элементларын әзерләгендә һәм урнаштырганда юл хәрәкәтен жайга салуның техник чаralарын салдыру, аларга зыян китерү һәм аларның күренүен начарлату тыела.

9 БҮЛЕК. ТӨЗЕКЛӘНДЕРУ КАГЫЙДӘЛӘРЕ ҮТӘЛЕШЕН ТИКШЕРҮДӘ ТОТУ

9.1. Элеге Кагыйдәләрнең 8.2.1 пункты нигезендә затларга территорияне төзекләндерүне гамәлгә ашыр өчен жаваплы затларны билгеләргә киңәш ителә.

Түйкә авыл жирлеге
территориясен төзекләндерү

Төп терминнар һәм билгеләмәләр

Ассимиляцияле потенциал (сылем) – экосистеманың үзлектән чистарыну сәләте, бер берәмлек вакыт эчендә тупланырга, жимерелергә һәм аның нормаль эшчәнлегенә зиян салмыйча экосистемадан читкә чыгарылырга мөмкин булган пычратучы матдәләр күләмен максималь сыйдыру күрсәткече.

Бордюрлы пандус – жәяүле юлыннан тәбәнәкләндөрелгән яки батырылган бордюр ташы аша юл өслегенә чыгуны тәэмин итүче корылма.

Вертикаль яшелләндеру – балконнарны, лоджияләрне, галереяларны, терәүле диварларны һ.б. да кертеп, биналарның һәм корылмаларның фасад өслекләрен аларга стационар һәм мобиЛЬ яшел утыртмалар урнаштыру өчен куллану.

Зоналарга буленгәнлек (типик зонага буленеш) – территориянең табигый-географик шартларына карап, үсемлекләр структурасының сыйфатламалары.

Түбә яшелләндеру – биналарның һәм корылмаларның түбәләрен аларда архитектура-ландшафт объектлары (газоннар, чәчәклекләр, бакчалар, агачлар һәм куаклар белән мәйданчыклар һ.б.) ясау өчен файдалану.

Ландшафт сәнгате объектларының күләмле-тирәлекле структурасы – торак пунктындағы тирәлекне ландшафтты оештыру методы яки формасы; күләмле-тирәлекле структура типлары: ябык (агачлыклар, биләмәләр, каенлыклар), ябык (аланнар, чирәмлекләр, партерлар, зур чәчәклекләр, мәйданчыклар, сулыклар, яссы спорт корылмалары), ярымачык (агачлыклар, төркемнәр, шулай ук ябык һәм ачык структура элементларының бергә килүе).

Жәяүле зоналары – торак пунктында халыкның жәяүләп йөреп керү һәм мәдәни-көнкүреш максатларында, транзит хәрәкәт итү максатларында хәрәкәт итүе гамәлгә ашырыла торган һәм билгеле бер сыйфатламаларга ия булган: урамның булмаган тизлекле һәм жир өсте жәмәгать транспорты тукталышлары булган, хезмәт күрсәтүче объектлар, тарихи һәм мәдәни һәйкәлләр, рекреацияләр һ.б. күпләп тупланган, жәяүле агымнарының суммар тығызылығы югары торган территория өлешләре. Жәяүле зоналары ачык урыннарда, жәяүле урамнарында, торак пунктындағы мәйданнарда жәяулеләр йөри торган өлешләрдә формалашырга мөмкин.

Жәяүле урамнары – ул, кагыйдә буларак, торак пунктындағы төрле территорияләр һәм районнар арасында борын-борыннан барлыкка килгән, транспорт хәрәкәтә өчен ябык һәм жәяулеләр хәрәкәтә өчен яраклаштырылган юллар. Жәяүле урамнарының оптималь озынлығын 800-1200 м дәрәҗәсендә, киңлеген, объектларны ике яклап кабул итүдән чыгып, кимендә 10 м һәм 30 м артмаган дәрәҗәдә (оптималь – 12-20 м) билгеләргә киңәш ителә.

Мәйданның жәяулеләр өлеше – мәйданның жәяулеләр хәрәкәтә өчен билгеләнгән урыннары һәм тирәлекләре, мәйданның барлык территориясендә дә (вәкиллекле һәм мемориал) яки аның бер өлешендә дә булырга мөмкин (объект каршында).

Рекреацион потенциал – территориянең билгеле бер сандагы ял итүчеләргә психофизиологик уңайлылык һәм табигать тирәлегеннән чикләнмичә ял итү (спорт-нығыту эшчәнлеге) мөмкинлеген тәэмин итү мөмкинлеге. Мәйдан берәмлегенә кешеләр саны (яки кеше-көн) белән чагылдырыла.

Утыртмаларның чыбылдык йомыклыгы – утыртмалар чыбылдыгының яктылыксыз горизонталь (вертикаль) проекциясе мәйданының барлык чыбылдыкның горизонталь (вертикаль) проекциясе мәйданына нисбәте, берәмлекнең уннан бер өлешендә чагылдырыла.

Тактиль тушиәмә – жир өслегендәге катлам фактурасын шактый үзгәртә торган түшәмә.

Туфракның биологик пычрануы – туфракның пычрану төре һәм дәрәҗәсе, бу вакытта ул үсемлеккә нормаль функцияләүне тәэмин итү мөмкинлеген югалта.

Грунт – табигый һәм антропоген барлыкка килгән минерал һәм органик матдәләрдән торучы субстрат.

Минималь туфрак бүлемтеге – агачка тулы яшәеш циклын тәэмин итәргә сәләтле өч үлчәнешле туфрак фрагменты.

Уңдырышлы катлам – табигый туфракларда ул черемә горизонты. Урбоконструктоземнарда – 20 см калынлыгында уңдырышлы грунтан торучы катлам (горизонт).

Уңдырышлы грунт – минерал һәм органик материалдан ясалма формалаша торган һәм бирелгән физик, химик һәм биологик үзлекләренә ия булган яки табигый черемә горизонтларыннан бозылган субстраттан торучы грунт. Уңдырышлы грунта көнкүреш һәм төзелеш калдыклары булырга тиеш түгел. Физик балчык күшүлдүгү (фракцияләр $< 0,01$ мм) – кимендә 30-40%, черемә күшүлдүгү - 3-4%, рН - 5,5-7,0.

Туфрак хасил итүче грунт – туфрак хасил итүче процессларда үзгәрә торган һәм үсемлекләргә оптималь яшәеш шартларын тәэмин итү үзлекләренә ия булган грунт.

Пычрануның өстенлекле компоненты – ин беренче чиратта контролъгә алышырга тиешле матдә яисә биологик агент.

Туфракның санитар торышы – туфракның эпидемик һәм гигиеник торышында аның сыйфатын һәм куркынычсызлык дәрәҗәсен билгели торган физик-химик һәм биологик үзлекләре жыелмасы.

Киңәш ителә торган параметрлар
1 нче таблица.

**Агачлар һәм куаклыклар утырту өчен кантарларның, чокырларның,
озын чокырларның зурлыклары**

Утыртуларның исеме	Кантар куләме, куб.м.	Үлч. бер.	Утырту чокырлары- ның зурлығы, м	Чокыр куләме, куб.м.	Чокыр- ның мәй- даны, кв.м.	Алмаштырганда үсемлек жиренең сарыфы	
						50%	100%
Кантарсыз үсентеләр:							
Йылыслы яфраклы	—	данә	1,0x1,0x0,8	0,63	0,79	0,25	0,565
	-	данә	0,7x0,7x0,6	0,27	0,38	0,11	0,241
Кантарлы агачлар өчен:							
0,8x0,8x0,5	0,25	данә	1,5x1,5x0,85	1,50	1,76	0,48	1,08
1,0x1,0x0,6	0,6	данә	1,9x1,9x0,85	3,07	3,61	0,99	2,23
1,3x1,3x0,6	1,01	данә	2,2x2,2x0,85	4,11	4,84	1,24	2,97
1,5x1,5x0,6	1,46	данә	2,4x2,4x0,85	5,18	5,76	1,49	3,35
1,7x1,7x0,6	1,88	данә	2,6x2,6x0,85	6,08	6,76	1,68	3,79
2,0x2,0x0,6	3,20	данә	2,9x2,9x1,05	8,83	8,41	2,25	5,06
Куаклыклар:							
Бер рәтле, тере читән, кантарсыз	-	п.м.	0,5x0,5	0,25	0,5	0,1	0,225
Ике рәтле, тере читән, кантарсыз		п.м.	0,7x0,7	0,35	0,7	0,14	0,315
Төркемнәрдәге куаклыклар, кантарсыз	-	данә	0,5x0,5	0,14	0,29	0,057	0,127
Кантарлы куаклыклар өчен:							
Д-0,5 Н-0,4	0,08	данә	1,0x0,65	0,51	0,79	0,17	0,39
Д-0,8 Н-0,5	0,25	данә	1,5x0,85	1,50	1,76	0,48	1,08
Д-1,0 Н-0,6	0,6	данә	1,9x1,9x0,85	3,07	3,61	0,99	2,23

2 нче таблица.

**1 га яшелләндөрелгән территориягә агачларның һәм куакларның
максималь құләме**

Саны, данә

Объектлар тибы	Агачлар	Куаклыклар
Уртак файдаланудагы яшелләндөрелгән территорияләр		
Скверлар	100-130	1000-1300
Төзелгән кишәрлекләрдә яшелләндөрелгән территорияләр		
Тораклар төзелгән урыннар	100-120	400-480
Балалар бакчалары һәм ясле урыннары	160-200	640-800
Мәктәпле урыннар	140-180	560-720
Спорт комплекслары	100-130	400-520
Хастаханәләр һәм дәвалау учреждениеләре	180-250	720-1000
Сәнәгый предприятиеләрнең бер өлеше	150-180*	600-720
Махсус билгеләнешле яшелләндөрелгән территорияләр		
Урамнар, яр буйлары**	150-180	600-720
Санитар-саклык зоналары	Зонаны яшелләндерүү процента на карап***	

* Предприятиенең профиленә карап.

** Утыртмалар рөхсәт ителү шарты белән, 1 чакрымга.

*** СанПиН 2.2.1/2.1.1.1031 кагыйдәләренең 2.28 п. нигезендә.

3 нче таблица.

**Рекреация объектларының яшелләндөрелгән территорияләрендә
чәчәклекләр өлеше**

Процентларда

Рекреация объектлары төрләре	Объектларны яшелләндерүү мәйданында чәчәклекләрнең чагыштырма авырлыгы*
Парклар	2,0-2,5
Бакчалар	2,5-3,0
Скверлар	4,0-5,0
* Шул исәптән чәчәклек мәйданының яртысыннан артыгын күп еллык чәчәкләр белән формалаштырырга кирәк.	

4 нче таблица.

Ижтимагый, торақ, сәнәгый төзелмә урыннарының яшел территорияләр белән тәэмин ителү дәрәҗәсе

Процентларда

Ижтимагый, торак, житештерү корылышлары урнашкан территорияләр	Яшелләндөрү территорияләре
Балалар бакчалары-ясле урыннары	Кимендә 50
Мәктәпле урыннар	Кимендә 40
Хастаханә урыннары	50-65
Мәдәни-агарту учреждениеләре урыннары	20-30
Тораклар төзелгән урыннар	40-60
Житештерү төзелеше урыннары	10-15*

* Житештерү тармагының тармак юнәлешенә карап.

5 иче таблица.

Торак пункт территориясендә яшел утыртмалар өчен һаваны пычратуның чик дәрәҗәдә мөмкин булган дәрәҗәсе

Бер куб. метрга миллиграммнар

Ингредиент	Чик дәрәҗәдә мөмкин булган фитоагулы катнашмалар	
	Максималь бер мәртәбә	Уртacha тәүлеклек
Күкерт диоксиды	0,100	0,05
Азот диоксиды	0,09	0,05
Аммиак	0,35	0,17
Озон	0,47	0,24
Углеводородлар	0,65	0,14
Исле газ	6,7	3,3
Бенз(а)пирен	0,0002	0,0001
Бензол	0,1	0,05
Үлчәнгән матдәләр (сәнәгый тузан, цемент)	0,2	0,05
Күкертле водород	0,008	0,008
Формальдегид	0,02	0,003
Хлор	0,025	0,015

6 ичى таблица.

Тавыш киметүнең көтелгән дәрәҗәсе

Яшел утыртмалар полосасы	Полоса киңлеге, м	L Азел тавышы дәрәжәсен дБА кимету
Бер рәтле яки шахматлы утырту	10-15	4-5
Шул ук	16-20	5-8
Рәтләр арасындағы ераклыклар 3-5 м булганда ике рәтле; рәтләр бер рәтле утыртуга аналогик	21-25	8-10
Рәтләр арасындағы ераклық 3 м булганда ике яки өч рәтле; рәтләр бер рәтле утыртуга аналогик	26-30	10-12
Искәрмә – Тавыштан яклаучы утыртмаларда түбәндәге агачларның һәм қуаклыкларның берләшмәсендә сайларга киңәш ителә: очлы яфраклы өрәнгө, гади карама, вак яфраклы юкә, бәлзәмле тирәк, татар өрәнгесе, балан яфраклы тубылғы куагы, татар зелпесе, ак божыр куагы, себер дүләнәсе		

7 иче таблица.

Утыртмаларның төрле категорияләрендә үсемлекләрнең төрләре

Үсемлекләрнең аталышы	Түбәндәге категорияләрдә утыртмаларны файдалануга киңәшләр				
	Бакча-лар, парк-лар	скверлар	урамнар һәм юллар	квартал эче	махсус
1	2	3	4	5	6
Агачлар					
Чәнечкеle чыршы	+	+	-	-	+
Рус карагае	+	+	-	+	+
Көнбатыш туясы	+	+	+ бары тик ур., чикл.	+	+
Ак сәрви	+	+	-	+	+
Иенке каен	+	+	+ бары тик ур., чикл.	+	+
Даурия дүләнәсе	+	+	+	+	-
Чәнечкеle дүләнә	+	+	+	+	+
Жете кызыл дүләнә	+	+	+	-	-
Максимович дүләнәсе	+	+	-	-	-
Ярымйомшак дүләнә	+	+	+	+	+
Елга буенда үсә торган дүләнә	+	+	+	+	+
Гади чия	+	+	-	+	-
Шома карама	+	+	+	+	+
Тәбәнәк карама	+	+	-	+	+
Гади груша	+	+	+	+	+
Уссурия грушасы	+	+	-	+	+
Кызыл (төньяк) имән	+	+	-	+	+
Сабаклы имән	+	+	-	+ чикл.	+
Кошкунмас агач	+	+	-	+	+

Ак тал	+	+	+ бары тик ур.	+	+
Мурт тал	+	+ чикл.	-	-	-
Нэзберек тал (шарсыман ф.)	+	+	+	+	+
Гиннал өрэнгесе	+	+	+ чикл.	+	+
Очлы яфраклы өрэнгэ hэм аның формалары	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Көмеш өрэнгэ	+	+	-	+	+
Татар өрэнгесе	+	+	+	+	+
Гади ат кәстәнәсе	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Голланд юкәсе	+	+	+	+	+
Вак яфраклы юкә	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Зур яфраклы юкә	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Тар яфраклы зэйтүн	+	+ чикл.	-	+	+
Маньчжур чикләвеге	+	+ бульв. чикл.	-	+	+
Гибрид миләш	+	+ чикл.	-	+	+
Гади миләш	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Гади миләш (бөдрө ф.)	+	+ чикл.	+ (бары тик урамнар өчен генә)	+	+
Бэлзэмле тирәк	-	+ чикл.	+ чикл.	+	+ чикл.
Ак тирәк	+	+ бульв. чикл.	+ бары тик ур., чикл.	+	+

Кара тирәк	+ чикл.	-	-	+ чикл.	+ чикл.
Маак шомырты	+	+ чикл.	-	+	+
Гади шомырт	+	+	-	+ чикл.	+ чикл.
Йорт алмагачы	-	+ чикл.	-	-	-
Недзведск алмагачы	+	+	-	-	-
Жиләкле алмагач	+	+	-	-	-
Пенсильвания корычагачы	+	+	+	+	+
Гади корычагач	+	+	+ чикл.	+	+
Куаклыклар					
Гади барбарис	+	+ чикл.	-	+	+
Гади барбарис (куе кызыл ф.)	+	+	+ чикл.	+	+
Тунберг барбарисы	+	+	+	+	+
Гади бүре күзе	+	+	-	+	+
Киезле чия	+	+	+ чикл.	+	+
Ак божыр куагы	+	+	-	+	+
Кузаклы тал (сары сәрви)	+	-	-	+	+
Кузаклы төлке куагы	+	+	+	+	+
Гади кызылча	+	+		+	+
Зелпе (төрле төрләре)	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Ирга (төрле төрләре)	+	+ чикл.	-	+	+
Балан куагы	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Гади балан	+	+ бульв. чикл.	-	+	+
Ялтыравыкли кызылча	+	+	+	+	+

Кабарчык орлык				+	+
Роза (төрле төрләре)	+	+	-	+ чикл.	+
Венгер канәфер куагы	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Гади канәфер куагы	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Альп карлыганы	+	+	+	+	+
Алтынсу карлыган	+	+ чикл.	-	+	+
Ак кар жиләге	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Тубылғы куагы (төрле төрләре)	+	+	+ чикл.	+	+
Форзичия	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Тажлы бакча ясмине	+	+ чикл.	-	+	+
Лианалар					
Кызылар винограды	+	+	-	+	+
Искәрмәләр – таблицадагы кыскартылган сүзләр: чикл. – чикләнгән рәвештә; скв. – сквер; ур. – урамнар, бульв. – бульвар					

8 иче таблица.

Зур агачларны сортларга аеру параметрлары һәм таләпләре

Аталышы	Таләпләр	Сортларга аеру
Зур агачлар* (Зур.аг.), ике мәртәбә күчереп утыртылган (2xК.ут.)	Зур аг. алданрак ике мәртәбә күчереп утыртылган яки тиешле агроисуллар ярдәмендә тигез кыйммәтле торышка китерелгән булырга тиеш. Чараларга бәйсез рәвештә, алар «ике мәртәбә күчереп утыртылган» буларак билгеләнә. Алар сортларның берсенә туры килергә, аның кәүсәсе биеклеккә кимендә 180 см һәм ябалдашы эчендә ачык күренеп тора торган үзәк бәбәгә булырга тиеш (искәрмәләр: шарсыман һәм бәдрә формалар). Зур. аг. соңғы мәртәбә күчереп утыртылғаннан соң бер урында кимендә дүрт вегетация чоры дәвамында үстерелергә тиеш	Сортларга аеру кәүсә эйләнәсе буйлап гамәлгә ашырыла (см): 8-10**, 10**-12 Бәйләмнәр белән транспортта күчргәндә үсемлекләр куләме: 5 артык түгел
Өч мәртәбә күчереп утыртылган (3xК.ут.) зур агачлар, Җүрт һәм аннан күбрәк мәртәбә күчереп утыртылган зур агачлар	Өч мәртәбә күчереп утыртылган зур. аг. соңғы мәртәбә күчереп утыртылғаннан соң бер урында кимендә дүрт вегетация чоры дәвамында үстерелергә тиеш. Кәүсәсенең биеклеге кимендә 200 см булырга тиеш. Ботакларны алга таба алу тиешенчә төрөнә туры китереп башкарыла, божралап яки икеләтеп ботаклануга юл куелмаска тиеш (искәрмәләр: штамбка беркетү, ябалдашның шарсыман һәм бәдрә формалары). Ябалдашы даими рәвештә киселеп торырга тиеш. Соңғы кисү соңғысы алдыннан килгән вегетация чорыннан соңга калмычча уздырылырга тиеш (искәрмә булып, мисал өчен, <i>Робиния ялган</i> <i>акация</i> булырга мөмкин). Кисү эше билгеләнгән срокларда бер еллык үсеме буенча уздырыла. Кантары белән бергә,	Сортларга аеру кәүсә эйләнәсе буйлап гамәлгә ашырыла (см): 10-12, 12-14, 14-16, 16-18, 18-20, 20-25 һәм алга таба 5 см интервал белән, эйләнәсе 50 см артык булганда – 10 см интервал белән. Кәүсәсенең см киңлеге: 60-100, 100-150, 150-200, 200-300, 300-400, 400-600 Гомуми биеклеге, см: 300 см биегрәк булганда 100 см интервал белән 500 см биегрәк булганда

	капчыкка һәм металл ятымәгә төрелгән килеш яки контейнерларда китерелә.	200 см интервал белән 900 см биегрәк булганда 300 см интервал белән Күчереп утыртулар саны металл ятымәдәге кантарлы үсемлекләрдә бирелә (4xK.ут., 5xK.ут. h.б.)
Аллея ағачлары (урамнарын яшелләндөрү өчен зур.аг.)	Аллея ағачлары – ул биек кәүсәле ағачлар, аларның ябалдашыннан чыгып тора торган ботаклары киселә. Алар туры кәүсәле, ә сабаклары соңғы вегетация чоры башланыр алдыннан киселгән булырга тиеш. Кәүсәнең биеклеге: эйләнәсе 25 см булганда кимендә 220 см, эйләнәсе 25 см артыграк булганда кимендә 250 см	Сортларга аеру Зур.аг. (3xK.ут.) кебек үк башкарыла.
Шарсыман һәм бәдрә формалы кәүсәе булган зур.аг.	Чөнки аларның ябалдашка турыдан-туры кәүсә үрчeme юк, алар ботак жибәрми торган төрле озынлыктагы кәүсәдә үстерелә	Сортларга аеру Зур.аг. (3xK.ут.) кебек үк башкарыла.

* Зур ағачлар (Зур.аг.) – кәүсәсе белән ябалдашы арасында төгәл чиге булган ағач үсемлекләре.
** Интервалның чик дәрәҗәдәге күрсәткечләрендә утырту материалын күрсәткечләрнең ин түбән төркеменә кертергә кирәк (мисал өчен: кәүсә эйләнәсе 10 см булганда – 8-10 см интервалга, ә 10-12 см түгел)

10 нчы таблица. Рекреация басымына карап, территорияне комплекслы төзекләндөрү

Рекреация басымы, кеше/га	Килүчеләрнең территориядән файдалану режимы		Төзекләндөрү һәм яшелләндөрү чаралары
5 кадәр	Ирекле	Барлык территориядән файдалану	-
5-25		Күпчелек очракта юл-сукмак аша хәрәкәт итү. Аларны махсус системалы рәвештә карап тору шарты белән, аланнындан һәм чирәмлекләрдән файдаланырга мөмкин.	Тыгызлыгы 5-8% булган юл-сукмак чөлтәре оештыру, экологик сукмаклар салу
26-50	Уртacha жайга салына торган		Тыгызлыгы 12-15%лы юл-сукмак чөлтәре оештыру, экологик сукмаклар салу, буферлы һәм туфрак яклаучы утыртмалар утыртып, урман кашакларында аланның ясау, тапталуга тотрыклы булган үлән үсемлекләре төрләрен куллану, урман-парк биләмәләре аркылы уза торган яки чик буйлап сузылган автомагистральләр өчен күе яклаучы полосалар утырту.
51-100	Катый рәвештә жайга салына	Бары тик юллардан һәм аллеялардан гына хәрәкәт итү. Махсус жиһазланган мәйданнарда ял итү,	Территорияне вазыйфасы ягыннан зоналарга бүлү һәм тыгызлыгы ин күбе 20-25%лы юл-сукмак чөлтәре оештыру, буфер һәм туфрак ялагыч куаклыклар

	торган	утыртмаларны интенсив карап тоту, шул исәптән аларны актив яклау, хәтта киртәләп алу.	утырту, автомагистральләрнең чикләре буйлап күе яклагыч полосалар утырту Су сибүче суүткәргеч (шул исәптән автомат су сибү hәм чылату системалары), дренаж, яымы-төшем канализациясе оештыру, тышкы яктылык белән тәэмин итү, э парк биналары hәм корылмалары урнаштырылган очракта – суүткәргеч hәм канализация, жылы белән тәэмин итү, кайнар су белән тәэмин итү, телефон элемтәсе булдыру. Чүп жыйычлар, бәдрәфләр, МАФ урнаштыру.
100 артык			Гомуми тыгызлыгы 30-40%лы юл-сукмак чөлтәре оештыру (керә торган урыннарга hәм актив ял зоналарына якынрак жирләрдә юлларның тыгызлыгы тагын да югары), төзекләндерүү дәрәжәсе гектарына 51-100 кешелек басым кебек, кишәрлекләрне кыйммәтле утыртмалар яки бөтенләй дә декоратив киртәле үсемлекләр белән коймалау.

Искәрмә – Басымнарны артыруны булдырмый калу мөмкин булмаган очракта, үтемле булган зоналарда яна рекреация объекты формалаштыруны күдә тотарга кирәк (11 таблица).

11 нче таблица. Рекреация басымының чамаланган чик дәрәжәсе

Торак пунктындагы рекреация объектының тибы	Чик дәрәжәдәге рекреация басымы – объектка бер вакытта килучеләр саны, кеше/га	Халыкка хезмәт курсату радиусы (мөмкинлек зонасы)
Урман	5 артык түгел	-
Бакча	100 артык түгел	400-600 м
Сквер	100 hәм күбрәк	300-400 м

Искәрмәләр:

1. Рекреация объекты территориясендә чик дәрәжәдәге рекреация басымы төрлечә булган зоналар бүленергә мөмкин.
2. Фактик рекреация басымы үлчәмнәр алыш билгеләнә, көтелә торганы түбәндәге формула буенча исәпләнә:

$R = Ni/Si$, биредә

R – рекреация басымы,

Ni – рекреация объектларына килучеләр саны,

Si – рекреация территориясенең мәйданы.

Рекреация территориясендә бер үк вакытта булган килучеләр санын рекреация объектының үтемлелек зонасында яшәүче халык исәбененең 10-15%ы дәрәжәсенә кабул итәргә кинәш ителә.

12 ичे таблица.
Пандус почмагының күтәрелу биеклегенә бәйләнеше

Миллиметрларда

Пандус авышлыгы (нисбәте)	Күтәрелу биеклеге
1:8 башлап 1:10 кадәр	75
1:10,1 башлап 1:12 кадәр	150
1:12,1 башлап 1:15 кадәр	600
1:15,1 башлап 1:20 кадәр	760

Үен һәм спорт жайламалары
13 ичे таблица.
Балаларның яшенә карап,
үен һәм спорт жайламаларының составы

Яше	Жайламаның билгеләнеше	Киңәш ителә торган үен һәм физик культура жайламасы
Мәктәп алды яшендәге балалар (1-3 яшь)	A) Тыныч уеннар, игътибарлылық, сабырлық, фантазияне үстерү күнекмәссе очен: Б) Үрмәләү, йөрү, атлап чыгу, астан керү, тигезлек саклау очен:	- комлыклар - кечкенә йортлар, пирамидалар, гимнастика стенкалары, ясалма шау-шуулар, бүрәнәләр, таучыклар - 20x40x15 см агач кублар; - 15, 20, 25 см киңлегендәге, 150, 200 һәм 250 см озынлыгындагы такталар; агач такта – бер башы 10-15 см биеклеккә күтәртелгән; - тоткычлы, баскычлы һәм үзәк мәйданы булган таучық, озынлыгы – 240 см, биеклеге – 48 см (үзәк өлешендә), баскычның киңлеге – 70 см. - бау-баскыч, биеклеге 100 яки 150 см, басмалары арасындагы ераклык – 10 һәм 15 см.
	B) Вестибуляр аппаратка күнегүләр ясау, мускул системасын (арка, корсак һәм аяк мускулларын) ныгыту, тигезлек хисен, ритмны, тирәлектә юнәлеш алуны камилләштерү очен:	- таганнар һәм тирбәлмәләр.
Мәктәп-кәчә яштәге балалар (3-7 яшь)	a) Үрмәләргә өйрәтү һәм үрмәләүне камилләштерү очен:	- вертикаль һәм горизонталь өрлекләр белән пирамидалар; - төрле конфигурацияле, эчке яғында кыршаулары, ярымсфералары булган баскычлар; - 10-15 см биеклектәге агач такта (максус аслыкларга урнаштырыла).
	б) Тигезлек сакларга, атлап чыгарга, астан керергә, сикерергә өйрәтү очен:	- есте юнылган, ныклап беркетелгән, жирдә ята торган бүрәнә, озынлыгы 2,5-3,5 м, киңлеге 20-30 м; - «Крокодил» бумы, озынлыгы 2,5 м., киңлеге 20 см, биеклеге 20 см;

		<ul style="list-style-type: none"> - гимнастика бүрәнәсе, яссы өлешенең озынлыгы 3,5 м, авыш – 1,2 м, яссы өлешенең 30 яки 50 см, бүрәнә диаметры 27 см; - гимнастика эскәмиясе, озынлыгы 3 м, киңлеге 20 см, юанлыгы 3 см, биеклеге 20 см.
	в) Йөртергә, үрмәләргә, дүрт аяклап йөрергә, шуышып төшергә өйрәтү өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - тоткычлы таучық, озынлыгы 2 м, биеклеге 60 см; - баскычлы һәм сөзәклеге булган таучық, озынлыгы 240, биеклеге 80, баскычның һәм сөзәклекнең озынлыгы 90 см, баскычның һәм сөзәклекнең киңлеге 70 см.
	г) Көчне, сыйылмалылыкны үстерүгә, хәрәкәтләрне координацияләргә өйрәтү өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - гимнастика стенкасы, биеклеге 3 м, аралыкларның киңлеге кимендә 1 м, өрлекнең диаметры – 22 мм, өрлекләр арасындағы аралық – 25 см; - гимнастика баганалары
	д) Күз белән үлчәү, хәрәкәтләрнең төгәллеге, житеzlек өчен, билгеле бер максатка чөяргә өйрәтү өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - максатка чөю өчен кыршаулы стойка, биеклеге 120-130 см, кыршауның диаметры 40-50 см; - «чәчәк», «этәч» рәвшешендәге чөю жайламасы, мишень үзәге 120 см биеклектә урнашкан (мәкт. яшь. бал.), - 150-200 см (өлк. мәкт. яшь. бал.); - божрачәйгечләр – 15-20 см биеклегендәге нығытылган кечкенә казыклар кадакланган такта, - божрачәйгечләр горизонталь рәвшештә дә, авыш килем тә урнаштырылырга мөмкин; - агач калканнардағы төзәүләрнең диаметры 20, 40, 60, 80 см булган үзәктәш дүрт түгәрәк рәвшешендә, төзәүнен үзәге идән яки мәйдан өслегеннән 110-120 см, түгәрәкләр кызыл (үзәге), салат, сары һәм зәңгәрсу төсләргә буяла; - баскетбол калканнары, божралары идәннән яки мәйдан өслегеннән 2 м биеклектә булырлық итеп ике агач яки металл стойкаларга беркетелә.
Мәктәп яшендәге балалар	Гомуми физик үсеш өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - биеклеге кимендә 3 м, аралыклар саны 4-6 булган гимнастика стенкасы; - төрле биеклектәре аркылы борыслар, салынып торган килем көчле күнегүләр ясау өчен аркылы борыс-эспандер; - төрле ысуллар, салынгычлар буенча йөрергә, тартылырырга өйрәтү өчен төрле конфигурацияле кул белән тотынып йөрү өчен аркылы беркетелгән баскычлар; - спорт-гимнастика комплекслары – төрле биеклектә нығытылган 5-6 горизонталь борыс, борысларга спорт жайламалары беркетелргә мөмкин: божралар, трапецияләр, таганнар, колгалар h.b.; - төрле биеклектәге ялганган борыслар: 1,5-2, 2-3 м, бер линия буйлап яки «Г», «Т» хәрефләре формасында яки бормалы рәвшештә урнашырга мөмкин.
Өлкән	Мускул көчен, тән төзелешен	<ul style="list-style-type: none"> - спорт комплекслары;

мәктәп яшендәге балалар	hәм гомуми физик үсешне яхшырту өчен	- спорт-уен комплекслары (микроскалодромнар, велодромнар h.б.)
-------------------------	--------------------------------------	--

14 ичे таблица.
Уен жайланмаларына карата таләпләр

Уен жайланмасы	Таләпләр
Таганнар	Жирдән таган утыргычына кадәр биекlek дәрәжәсе тыныч торышында кименде 350 мм яки ин күбе 635 мм булырга тиеш. Бер таган қысасында ин күбе ике утыргыч рөхсәт ителә. Икеле таганнарда нәни балалар өчен урындык (бишек) белән бергә өлкәнрәк балалар өчен билгеләнгән яссы урындык бергә кулланылырга тиеш түгел.
Тирбәл-мәләр	Жирдән утыргычка карата биеклеге тигез торышында 550-750 мм булырга тиеш. Алга hәм артка хәрәкәт иткәндә утыргычның максималь авышу почмагы – 20 градустан артык түгел. Тирбәлмәдә утырган баланың аяклары аның конструкциясендәге терәк өлешләргә эләгерлек булырга тиеш түгел, анда очлы почмаклар булмаска тиеш, аларның түгәрәкләнеш радиусы кименде 20 мм булырга тиеш.
Карусельләр	Карусельның жир өслегеннән ин кырый эйләнеп тора торган конструкциясенә кадәрле минималь аралыгы кименде 60 мм hәм ин күбе 110 мм булырга тиеш. Эйләнә торган платформаның түбәнгә өслеге шома булырга тиеш. Карусельның түбәнгә өлешеннән аның ин биек ноктасына кадәрле максималь биеклеге 1 м тәшкил итә.
Таучык-лар	Таучыкка мену баскыч, үрмәләп менә торган бүлемтеге яки башка төрле жайланмалар ярдәмендә гамәлгә ашырыла. Таучыкның шуып төшү сөзәклегенең биеклеге ни рәвешле менүгә бәйсез рәвештә 2,5 м артып китәргә тиеш түгел. Ачык hәм туры таучыкның киңлеге кименде 700 мм hәм ин күбе 950 мм. Старт мәйданчыгы – 5 градуска кадәр авышлы кименде 300 мм озынлыгында, ләкин норма буларак, мәйданчыкның киңлеге шуу өлешенең горизонталь проекциясенә тигез булырга тиеш. Аерым торучы таучыкта ян-як коймасының биеклеге старт мәйданчыгында кименде 0,15 м булырга тиеш. Шуа торган өлештә авышлык почмагы теләсә кайсы ноктасында 60 градустан артмаска тиеш. Шуып төшү сөзәклегенең актыккы өлешендә уртача авышлык дәрәжәсе 10 градустан артмаска тиеш. Таучыктағы шугалак кырые жиргә таба юнәлтеп кименде 50 мм радиус hәм кименде 100 градуслы бөгү почмагы белән бөгелергә тиеш. Шугалак кырыеннан жиргә кадәрле аралык 100 мм артмаска тиеш. Киртәләп торучы ян-яклары актыккы өлешендә шуып төшү озынлыгы 1,5 м азрак булганда – 200 мм артмаска, шуып төшү озынлыгы 1,5 артыграк булганда 350 мм артмаска тиеш. Таучык-тоннельның минималь озынлыгы hәм киңлеге 750 мм булырга тиеш.

**15 нче таблица. Үен жайлланмасын урнаштырганда
куркынычсызлық буенча минималь аралық**

Үен жайлланмасы	Минималь аралыклар
Таганнар	ян-як конструкцияләр яғыннан читкә таба кимендә 1,5 м һәм авыш торышындагы таганның қырый нокталарыннан алга (артка) кимендә 2,0 м
Тирбәлмәләр	ян-як конструкцияләр яғыннан читкә таба кимендә 1,0 м һәм авыш торышында тирбәлмәнең қырый нокталарыннан алга таба кимендә 1,5 м
Карусельләр	ян-як конструкцияләр яғыннан читкә таба кимендә 2 м һәм карусельнең әйләнеп тора торган түбәнгө өслегеннән өскә таба кимендә 3 м
Таучыклар	ян-якларыннан кимендә 1 м һәм таучыкның шуып төшә торган сөзәклегенең түбәндәге қырыннан алга таба 2 м.

**16 нчы таблица. Урамнарның категорияләренә карап, агач утырту
буенча киңәш ителгән аралыклар**
Агачлар утырту

Урамнарның һәм юлларның категориясе	Юлдан кәүсәгә кадәрле аралык (м)
Район билгеләнешендәге магистраль урамнар	3-4
Жирле әһәмияттәге урамнар һәм юллар	2-3
Юллар	1,5-2
Искәрмә – утырту өчен ин қулай төрләр: голланд юкәсе, Канада тирәге, пирамида сыман Кытай тирәге, Берлин тирәге, татар өрәңгесе, Америка өрәңгесе, Пенсильвания корычагачы, шарсыман нәзберек тал, шома карама, дүләнәләр, сары сәрви.	

Туйкә авыл жирлеге

Жәяүле коммуникацияләренең киңәш ителгән киңлеге

Тротуарларның һәм башка төрле жәяүле коммуникацияләре киңлеген түбәндәге формула буенча исәпләргә:

$B = b_1 \times N \times k/p$, биредә:

B – жәяүле коммуникациясeneң исәпләнгән киңлеге, м;

b_1 – жәяүленең бер хәрәкәт полосасының стандарт киңлеге 0,75 м тигез;

N – «пик» сәгатьләрендә жәяүлеләр хәрәкәт итүнең фактик интенсивлығы, жәяүле коммуникациясе урнашкан урында ике юнәлеш буенча суммар, кеше/сәгать (табигый шартларда тикшерүдән килеп чыккан белешмәләр нигезендә билгеләнә);

k – жәяүле хәрәкәтен перспектив үзгәрту коэффициенты (территорияне шәһәр төзелеше буенча үстерүне анализлау нигезендә билгеләнә);

p – жәяүле коммуникациясендә бер стандарт полосаның норматив үткәру мөмкинлеге, кеше/сәг., аны түбәндәге таблица буенча билгеләргә киңәш ителә:

Жәяүле коммуникацияләренең үткәру мөмкинлеге

Сәгатенә кеше

Жәяүле коммуникацияләре элементлары	Бер хәрәкәт полосасының үткәру мөмкинлеге
Сәүдә чөлтәре үсеш алган урамнарның кызыл линиясе буйлап урнашкан тротуарлар	700
Сәүдә чөлтәре артық үсеш алмаган урамнарның кызыл линиясе буйлап урнашкан тротуарлар	800
Жәяүле юллары (йөрөп керә торган)	600-700
Юл аша жәяүле кичуләре (жир өсте)	1200-1500
Баскыч	500-600
Пандус (авышлығы 1:10)	700
* Максималь басымнарны билгеләгендә кабул ителә торган чик дәрәжә үткәру мөмкинлеге – сәгатенә 1500 кеше	
Искәрмәләр: бер жәяүленең хәрәкәт полосасы киңлеге – 0,75 м.	

Туфрак катламы Авыл туфракларын классификацияләү

1. Туфрак тибына карап, аны яшелләндерү системасында кулланыр алдыннан аны культуралаштыру буенча төрле алымнар кулланыла.

1.1. Табигый туфраклар – тиешле табигый шартларда формалашкан һәм тулы профиле (аларның формалашуының тиешле шартларындагы барлык генетик горизонтлары) булган туфраклар.

1.2. Өслектә үзгәреш кичерүдән барлыкка килгән туфраклар – табигый туфрак юкка чыгу нәтижәсендә яки табигый туфрак профиленең өске өлешен (40 см кадәр) генетик горизонтларның пычранмаган грунтларын сибеп алмаштыру нәтижәсендә формалашкан туфраклар.

1.3. Шәһәр туфраклары (урбанозем) – торак пункты тирәлеген формалаштыру барышында ясалма барлыкка китерелгән туфраклар. Түбәндәгә төрләрен аерып чыгаралар:

Шәһәр туфраклары – конструктоземнар – гидрогеология шартларыннан, аларда формалаша торган яшел утыртмалар холкына һәм рельефта урнашкан урынына карап билгеләнә торган катлы вертикаль структурасы булган маҳсус сибелгән грунтларда формалашкан туфраклар.

Шәһәр туфраклары – туфрак грунтлары – антропоген бозылган (чит әйберләр күшүлгән, катламы бозылган h.б.) грунтларда формалаша торган, тамыр тереклек итә торган катламның барча тирәнлегенә (1,5 метрага кадәр) максатчан рекультивацияләүгә дучар ителмәгән һәм черемәле горизонты (ясалма булдырылған, яки туфрак хасил итүче процессларда формалашкан *in situ*) туфраклар.

2. Антропоген эшчәнлек нәтижәсендә бозылган территорияләрдә яшел утыртмаларны формалаштырганда яшелләндерелә торган барлык кишәрлектә үсемлекләрне туклану элементлары, дым һәм нава белән тәэммин итәргә сәләтле туфрак хасил итүче грунтның катлы-катлы калын катламын ясарга кинәш ителә. Яшел утыртмалар утырту һәм реконструкцияләү эшләрен уздырганда туфрак өслегенең төрле дәрәҗәдә пычрануын билгеләгән очракта пычрану дәрәҗәсенә һәм аның сыйфат параметрларына туры китереп, ана рекультивация уздырыла.

3. Утыртканда агачлар һәм куаклар астына чокырлар казыла, аларга ундырышлы грунт салына. Үсемлекләр өчен тискәре грунтлы территориядә туфрак хасил итүче грунт катламын формалаштырганда аны 0,5 м калынлыгындагы авыр балчыксыыл туфрак катламы белән изоляцияләргә кинәш ителә, ул механик һәм сорбатлы (сендерүче) геохимик киртә ролен үти. Авыр металлар белән пычранган очракта, грунтка аның авырлыгының кименде 6% күләмендә углекислоталы известь кертергә кинәш ителә.

4. Туфрак катламының һәм туфрак хасил итә торган калын грунт

катламының өслеге барлық қалынлығы буенча көнкүрещ һәм төзелеш калдыкларыннан чистартылған булырга тиеш. Туфрак хасил итә торган грунт ясау өчен кулланыла торган субстрат чұп үләннәре белән бик аз дәрәжәдә генә чүпләнгән булырга тиеш (әлеге Нормаларга 4 нче күшымтаның 2 нче таблицасы).

5. Туфрак катламын проектлаганда туфрак хасил итүче грунтның химик пычрану дәрәжәсөн исәпкә алырга киңәш ителә. Аның пычрану дәрәжәсе санитар һәм биологик аспектларда билгеләнә. Санитар торыш сыйфатламасы өслектәге, кеше һәм йорт хайваннары яшәеше өлкәсөнә карый торган катлам өчен бирелә. Әлеге катламның қалынлығы 30 см тәшкил итә. Биологик сыйфатлама үсемлекләрнең нормаль үсешен тәэммин итә торган һәм 2 м тәшкил итүче туфрак катламы өчен бирелә (әлеге Нормаларга 4 нче күшымтаның 3, 5, 6 таблицалары).

6. Туфракка санитар бәяләмә фактік пычратучы матдә катнашмаларын чик дәрәжәдә мөмкин булған катнашмалар (ПДК) яки санитар-эпидемиология органнары тарафыннан билгеләнгән чама белән мөмкин булған катнашмалар (ОДК) белән чагыштырып бирелә. Туфракның пычрану дәрәжәсөнә биологик бәяләмә гадәттә фактік пычратучы матдә катнашмаларын фитоагулы ПДК белән чагыштыру юлы белән уздырыла (әлеге Нормаларга 4 нче күшымтаның 4,8 таблицалары).

7. *Туфракның биологик пычрану дәрәжәсөнә анда минималь туфрак бүлемтеге чикләрендә өстенлекле пычрату компонентының уртacha дәрәжәсөнә карап билгеләнә.*

8. Ныклап иләкләүче грунтларда (ком, гравий күшүлгән грунтлар, 40% артық вак таш) конструктоземнар формалаштырганда алар белән конструктоземнар арасына 20 см қалынлығында уртача һәм авыр балчыксыл туфраклардан су тоткарлық торган катлам салып калдырырга киңәш ителә. 3-5° текә тау битләрендә конструктоземнар формалаштырганда катлам өслегендә 30 см қалынлығында уртача яки авыр балчыксыл (аллювиаль) грунт салып калдыруны күздә тотарга кирәк. Конструктоземнар формалаштырганда 5° текәрәк булған озын тау битләрендә аларны, күзәнәкләрен уңдырышлы авыр балчыксыл грунт белән тутырып, рәшәткәләп алырга. Өстән күмелә торган грунтның қалынлығы – 15-20 см.

9. 2-3 метрда этемсез грунт сularы баскан урыннарда су астында калган территорияләр өслегендә туфрак катламы гадәттә капилляр күтәртә торган кайма ярығын барлықка кiterә торган грунт катламын ясау юлы белән төрле яшел утырта төрләре өчен тамыр яшәтерлек катламны дренажлау таләпләрен исәпкә алып конструкцияләнә. Грунт катламының биеклеге һәм аның яту тирәнлеге таблица нигезендә билгеләнә. Грунт сularы кимендә 2 метр тирәнлегендә яткан су баскан территорияләр өслегендә яшел утыртмалар системасын проектлаганда капилляр кайма ярығын барлықка кiterә торган катлам конструкциясе белән бергә даими дренаж салырга киңәш ителә.

10. Авыл жирлеге шартларында газоннар һәм сөзәк урыннар астындағы грунтлар, норма буларак, тулысынча алмаштыруга мохтаж. Газон астына

ұсемлекчелек жирие катламы аның механик составын зарури яхшыртып, өстәмәләр керте 20 см тәшкил итәргә тиеш, аңа күп мәртәбә түбәндәгеләр болғатыла: ком - 25%, торф - 25%, ұсемлекчелек туфрагы - 50%. Шулай ук ұсемлекчелек жиренең үндыштылығын минерал һәм органик ашлама керту юлы белән дә яхшыртуны күздә тотарга киңәш ителә. Төзекләндерүне проектлаганда корыла торган газоннарың сыйфатын яхшырта торган яңа методларны кулланырга киңәш ителә: гидроочечү белән тотрықлыландыру, «Пикса» h.b.

Яшел утыртмаларны тәрбияләү эшен төзелешне һәм реконструкцияләүне башкаручы субъектлар тарафыннан объектны эксплуатацияләүче оешмага тапшырганчыга кадәр төзелешнең яки реконструкцияләүнең барлық чорында гамәлгә ашырырга.

1 нче таблица. Авыл туфраклары сыйфатына карата таләпләр

Туфр. хасил итүче катламнарың һәм горизонтларның күрсәткечләре	Катламнарың тирәнлеге, см		
	0-20	20-50	50-150
Физик үзлекләре			
Составындағы физик балчык күләме < 0,01 мм	30-40	20-40	30-40
Яту тығызлығы г/см ³	0,8-1,1	1,0-1,2	1,2-1,3
Химик үзлекләре			
Черемә в/о	4-5	1-0,5	0,5
pH	5,5-6,5	5,5-7,0	5,0-6,0
ОДК карата ТМ күләме	1	1	1
РВ зурлығы, мкр/сәг	< 20	< 20	< 20
Туфракның минерал азот белән минималь тәэм. ителү дәрәжәсе, мг/100г	4,0	4,0	4,0
Туфракта P ₂ O ₅ һәм K ₂ O күләме, мг/100 г (минималь мөмк./оптим.)	10/40 һәм 35	10/20 һәм 15	10/15 һәм 10
Биологик үзлекләре			
Туфрактагы патоген микроорганизмнар зурлығы, данә/грамм			
Төрле мезофаunalар, данә			
Төрләр	4	3	2
Фитоагузылығы, фонды буенча кыскалығы	< 1,1	1,1-1,3	1,1-1,3

2 нче таблица. Чүп үләннәре белән пычрану дәрәжәсе

Бер кв. м. данәләр саны

Пычрану дәрәжәсе	Чүп үләннәре саны
Зәгыйфь	1-50
Уртacha	51-100

3 иче таблица.
Туфракларның биологик күрсәткечләре һәм аларны бәяләү критерияләре

Биологик күрсәткечләр	Канәгатьләндерерлек торышта	Чагыштырмача канәгатьләндерерлек	Канәгатьләндерерлек түгел	Гадәттән тыш экологик вәзгыять	Экологик һәлакәт
Микробомассаның активлык дәрәжәсе (кимүнең кабатланучанлығы)	< 5	5-10	10-50	50-100	> 100
Патоген микроорганизмнар күләме, туфракның 1 г	-	10^2 - 10^3	10^3 - 10^4	10^5 - 10^6	$> 10^6$
Гельминт күкәйләренең күләме, 1кг туфракта	-	10 кадәр	10-50	50-100	> 100
Колититр	> 1,0	1,0-0,01	0,01-0,05	0,05-0,001	< 0,001
Фитоагулылык (кабатланучанлығы)	< 1,1	1,1-1,3	1,3-1,6	1,6-2,0	> 2,0
Геноагулылык (контроль белән чагыштырганда мутацияләр саны арту)	< 2	2-10	1-100	100-1000	> 100

4 иче таблица.
Грунтларның фитоагулылығы, ОДК

Килограммга миллиграммнарда

Cr	Ni	Zn	Pb	Cu	As	Ион CL
100	100	300	100	100	20	100

5 иче таблица.
Туфракларның фермент активлығы бастырыла торган туфрак пычрану дәрәжәләре

100 граммга миллиграммнарда

Ферментлар*	Туфрак составында		
	кадмий	Курга ш	Цинк
Катализаза	3	700	300
Дегидрогеназа	5	300	700
Инвертаза	10	>1000	10000

Протеаза	50	>1000	>10000
Уреаза	>100	>1000	>10000
* Туфракларда минераллаштыру процессларында һәм төрле матдәләр синтезында катнаша торган ферментлар.			

6 нчы таблица.
Үсү шартлары өчен туфрак катламының
биологик пычрану дәрәжәләре

Пырчану дәрәжәсе	Элемент күләме, мг/кг							
	Мышьяк	Тере-көмеш	Кургаш	Цинк	Кадмий	Бакыр	Никель	Хром
Комсыл һәм комсу туфракларда (вал формалары)								
Норм.*	1,0-2,0	1,0-2,1	16,0-32,0	27,1-55,0	0,26-0,5	16,1-33,0	10,1-20,0	50,0-100
Уртacha*	2,1-4,0	2,2-4,2	32,1-64,0	55,1-110	0,6-1,0	33,1-165	20,0-100	101-500
Югары*	4,1-6,0	4,3-6,2	64,1-96	110,1-165	1,1-1,5	165,1-330	100,1-200	501-1000
Бик югары*	>6,0	>6,2	>96,0	>165	>1,5	>330	>200	>1000
Балчыксыл һәм балчыклы туфракларда рН кимендә 5,5 (вал формалары)								
Норм.	2,5-5,0	-	32-65	55-100	0,5-1,0	33-66	20-40	-
Уртacha	5,1-10,0	-	66-130	111-220	1,1-2,0	67-330	41-200	-
Югары	10,1-15,0	-	131-195	221-330	2,1-3,0	331-660	201-400	-
Бик югары	>15	-	>195	>330	>3,0	>660		-
Балчыксыл һәм балчыклы туфракларда рН 5,5 артык (вал формалары)								
Норм.	5-10	-	65-130	110-220	1,0-2,0	66-132	40-80	-
Уртacha	11-20	-	131-260	221-400	2,1-4,0	133-660	81-400	-
Югары	21-30	-	261-390	401-660	4,1-6,0	661-1320	401-800	-
Бик югары	>30	-	>390	>660	>6,0	>1320	>800	-
Хәрәкәтчән формалары								
Норм.	-	-	3,0-6,0	10,0-23,0	-	1,5-3,0	2,0-4,0	3,0-6,0
Уртacha		-	6,1-12,0	24,0-46,0	-	3,1-15,0	4,1-20,0	6,1-30,0
Югары	-	-	12,1-18,0	47,0-69,0	-	15,1-30	20,1-40,0	31,0-60,0
Бик югары	-		>18,0	>69	-	>30,0	>40,0	>60,0

* Нормаль дәрәжә – үсемлекнәң нормаль үсеше,

Уртача – орлыкларның ундырышлылық дәрәжәсөнен кимүе, тамыр системасына зиян килүе,
Югары – үсемлекнен морфологиясе үзгәрү,
Бик югары – үсемлекнен һәлак булуы.

**7 ичे таблица.
Спорт газоннары ясау өчен урбоконструктозем
конструкцияләре типлары**

Тамыр токымы тибы	Профиле буенча тирәнлеге, см			
	0-15	16-30	31-45	46-60
Уртача иләкләүче уртача балчыксыл	Черемә кертел- гән катлам	Уртача балчыксыл тамыр токымы	Урт. балчыксыл тамыр токымы	Урт. балчыксыл тамыр токымы
Яхшы иләкли торган комлы грунтлар	Черемә кертел- гән катлам	Уртача балчыксыл туфр. хас. итүче катлам	Комлы тамыр токымы	Комлы тамыр токымы
Авыр балчыксыл начар иләкли торган фунтлар	Черемә кертел- гән катлам	Уртача балчыксыл туфр. хас. итүче катлам	Вак таштан һәм комнан дренажлаучы катлам	Тамыр токымы авыр балчыксыл

**8 иче таблица.
Торак пункты туфракларында авыр металларның һәм мышьякның
мөмкин булған катнашмалары**

Килограммга миллиграммнарда

Авыр металлар белән мышьякның катышу дәрәҗәләре	Составындагы күләме					
	Куркынычлылыкның 2 иче классы			Куркынычлылыкның 1 иче классы		
	Никель	Бакыр	Цинк	Кургаш	кадмий	мышьяк
Комсыл һәм комсу туфракларда фон күләме	5-10 урт.6	5-12 урт.8	25-30 урт.28	4-9 урт.6	0,01-0,1 урт.0,05	0,9-1,7 урт.1,5
Балчыксыл һәм балчыклы туфракларда фон күләме	15-25 урт.20	12-30 урт.20	30-60 урт.45	12-30 урт.20	0,09-0,3 урт.0,22	1,2-3,2 урт.2.2

Түйкә авыл жирлеге
территориясен төзекләндерү

**Рекреация билгеләнешендәге территорияләрне төзекләндөрү
алымнары**

**1 нче таблица.
Авыл паркы мәйданнарын оештыру**

Кв. метрларда

Парк мәйданнарының һәм мәйданчыктары	Билгеләнеше	Төзекләндөрү элементлары	Үлчәмнәре	Бер кешегә мин. нормасы
Төп мәйданчыклар	Паркларны планлаштыру үзәкләре аллеялар кисешкән урында, паркка керә торган өлештә, корылмалар каршысында урнаштырыла	Бассейннар, фонтаннар, скульптура, партер яшеллеге, чәчәклекләр, парад һәм декоратив яктырту. Түшәмәсе: плитәләр белән нығытылган, борт ташы	Аллеяларга керә торган урыннан чигенүчеләрне керту мөмкинлеген исәпкә алыш	1,5

Массакуләм чаралар мәйданнары	Концертлар, бәйрәмнәр уздыру, зур күләмнәр. Болын тирәлеге яки дайми сыйымта рәвешендә формалаштырыла. Юл – төп аллея буйлап.	Яктырту җайланмасы (фонарьлар, прожекторлар). Утыртмалар – периметры буенча. Түшәмәсе: газон, каты (плитка), катнаш.	1200-5000	1,0-2,5
Ял мәйданчыклары, чирәмлекләр	Паркның төрле өлешләрендә. Мәйданчыкларның төрләре: – дайми планлаштырыла торган, дайми яшелләндөрүле; – дайми планлаштырыла торган, үсемлекләрнең ирекле төркемнәрен кысалап; – ирекле планлаштырыла торган, үсемлекләрнең ирекле төркемнәрен кысалап	Бөтен жирдә: яктылык, чатырлар, корылма чатырлар, трельяжлар, эскәмияләр, чуп савытлары Үзәгендә декоратив бизәлеш (чәчәклек, фонтан, скульптура, гөл чүлмәгә). Түшәмәсе: плиткалар, борт ташы, чәчәкләрдән һәм үләннәрдән бордюрлар. Мәйданчыкларда – чирәмлекләрдә – газон	20-200	5-20
Био мәйданчыклары, корылмалар	Төп яки ярдәмче аллеялар янәшәсендә урнаштырыла	Яктылык, коймалар, эскәмияләр, чуп савытлары. Түшәмәсе: маxсус.	150-500	2,0

Балалар өчен уен мәйданчыклары: - 3 яшкәчә - 4-6 яшь - 7-14 яшь	Аз хәрәкәтләнә торган аерым, хәрәкәтле күмәк уеннар. Ярдәмче аллеялар буйлап урнаштырыла	Үен, физик культура-савыктыру жайланмалары, яктылық, эскәмияләр, чүп савытлары. Түшәмәсе: комлы, грунтлы яхшыртылган, газон.	10-100 120-300 500-2000	3,0 5,0 10,0
14 яшкәчә балалар өчен уен комплекслары	Хәрәкәтчән күмәк уеннар		1200-1700	15,0
Балалар һәм 10-17 яшьлек балалар, өлкәннәр өчен спорт уеннары	Төрле хәрәкәтле уеннар һәм күңел ачулар, шул исәптән велодромнар, скалодромнар, минирамплар, тәгәрмәчле роликларда йөргү һ.б.	Билгеле бер спорт-уен уйнау өчен исәпләнгән маҳсус жайланма һәм төзекләндөрелеш	150-7000	10,0
Автокую урыннары белән парк алды мәйданчыклары	Паркка керү урыннарында, паркларга килә торган шәһәр транспорты белән кисешкән урыннарда	Түшәмәсе: асфальт, бетон, плитка, плиткалар һәм кәрәзләр, газонга батырылган – борт ташы белән жиһазландырылган	Транспорт таләпләре һәм транспорт хәрәкәте графигы белән билгеләнә	

2 нче таблица.
Мәйданинар һәм парк корылмаларының һәм мәйданчыкларының үткәру мөмкинлеге

Объектларның һәм корылмаларның аталышы	Бер урынның яки объектның үткәру мөмкинлеге (бер көнгә кешеләр саны)	Бер урынга яки бер объектка кв.м. мәйдан нормасы
1	2	3
Уеннар*	100	20
Хор белән жырлау мәйданчыгы	6,0	1,0
Бию мәйданчыгы (терраса, зал)	4,0	1,5
Ачык театр	1,0	1,0
Жәйге цирк	2,0	1,5
Күргәзмәләр павильоны	5,0	10,0
Ачык лекторий	3,0	0,5
Кафе	6,0	2,5
Сәүдә кибете	50,0	6,0
Касса*	120,0 (1 сәгатьтә)	2,0

Бэдрэф	20,0 (1 сэгатътэ)	1,2
Ял чатырлары	10,0	2,0
Жэйге чишенү бүлмэсө	20,0	2,0
Кышкы чишенү бүлмэсө	10,0	3,0
Автомобильлэр кую урыннары**	4,0 машина	25,0
Велосипед кую урыннары**	12,0 машина	1,0
Биллиард бүлмэсө (1 өстэл)	6	20
Балалар өчен автодром*	100	10
Шугалак*	100x4	51x24
Бадминтон мэйданчыгы*	4x5	6,1x13,4
Баскетбол мэйданчыгы*	15x4	26x14
Волейбол мэйданчыгы*	18x4	19x9
Гимнастика мэйданчыгы*	30x5	40x26
Шэхэрчеклэр өчен мэйдан*	10x5	30x15
Мэктэпкэчэ яштэгелэр мэйданчыгы	6	2
Массакулэм уеннар мэйданчыгы	6	3
Өстэл тенисисы мэйданчыгы (1 өстэл)	5x4	2,7x1,52
Тенис мэйданчыгы*	4x5	40x20
Футбол кыры*	24x2	90x45, 96x94
Шэйбэле хоккей кыры*	20x2	60x30
Спорт үзэгэ, стадион*	20x2	96x120

* Мэйдан нормасы объектка бирелэ.

** Объект парк территорииясеннэн читтэ урнашкан.